

**T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
KALKINMA İKTİSADI VE İKTİSADI BÜYÜME BİLİM DALI**

KURTULUŞ SAVAŞI'NIN FİNANSMANI

Yüksek Lisans Tezi

Reşit Cem EROĞLU

İstanbul, 2006

**T.C
MARMARA ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
İKTİSAT ANABİLİM DALI
KALKINMA İKTİSADİ VE İKTİSADİ BÜYÜME BİLİM DALI**

KURTULUŞ SAVAŞI'NIN FİNANSMANI

Yüksek Lisans Tezi

Reşit Cem EROĞLU

Danışmanı Prof. Dr. Ahmet ÇAKMAK

İstanbul, 2006

**Marmara Üniversitesi
Sosyal Bilimler Enstitüsü Müdürlüğü**

Tez Onay Belgesi

iKTİSAT Anabilin Dalı KALKINMA iKTİSADİ VE iKTİSADİ BÜYÜME Bilim Dalı Yüksek Lisans öğrencisi REŞİT CEM EROĞLU'nun "KURTULUŞ SAVAŞI'NIN FİNANSMANI" adlı tez çalışması Enstitümüz Yönetim Kurulunun 22.06.2006 tarih ve 2006-6/13 sayılı kararı ile oluşturulan jüri tarafından Yüksek Lisans Tezi olarak kabul edilmiştir.

Öğretim Üyesi Adı Soyadı

İmzası

Tez Savunma Tarihi : İL..İJ&..J..L&2.U

1) Tez Danışmanı: PROF. DR. AHMET ÇAKMAK

2) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. AHMET YILMAZ

3) Jüri Üyesi : YRD. DOÇ.DR. GÜLAY YILMAZ AKGÜL

The image shows three handwritten signatures in blue ink. The first signature is at the top, followed by two more signatures below it. Each signature is written over a horizontal dotted line. The signatures are cursive and appear to be of the individuals listed in the text: Prof. Dr. Ahmet Çakmak, Yrd. Doç. Dr. Ahmet Yılmaz, and Yrd. Doç. Dr. Gülay Yılmaz Akgül.

KURTULUŞ SAVAŞI'NIN FİNANSMANI

İÇİNDEKİLER

TABLO LİSTESİ.....	iii

GİRİŞ	1

I. BÖLÜM : KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİ TÜRK EKONOMİSİ

1.1 Kurtuluş Savaşı Başlangıcında Türkiye'nin Ekonomik Durumu.....	2

1.1.1 Ulaşım.....	2
1.1.2 Sanayi.....	5
1.1.3 Ticaret.....	19
1.1.4 Tarım ve Hayvancılık.....	23
1.1.5 Mali Durum.....	30
1.1.6 Kamu Gelir ve Giderleri.....	36

II. BÖLÜM : ANADOLU BÜTÜNLEŞME HAREKETİNİN VE KUVAY-I MİLLİYE'NİN FİNANSMANI

2.1 Anadolu Bütünleşme Hareketinin Finansmanı.....	58

2.1.1 Erzurum Kongresi'nin Finansmanı.....	58
2.1.2 Sivas Kongresinin Finansmanı.....	60

2.2 Kuvayi Milliye'nin Mali Kaynakları.....	62

2.2.1 Kuvayi Milliye Dönemi.....	62
2.2.2 Kuvayi Milliye'nin Mali Kaynakları.....	63
2.2.3 Harcamalardaki Düzensizlik.....	66
2.2.4 Kuvayi Milliye'de Mali Düzen Kurma Çabaları.....	69

III. BÖLÜM KURTULUŞ SAVAŞI'NIN FİNANSMANI

3.1 23 Nisan 1920 -12 Nisan 1921 Döneminde Yapılan Mali Çalışmalar.....	79

3.1.1 Tasarruf Tedbirleri ve Kararnameler.....	86
3.1.2 Geçici Bütçe Kanunları.....	87
3.1.3 1920 Yılı Avansları ve Ek Ödenekleri.....	89
3.1.4 İlk T.B.M.M. Bütçesi.....	93
3.1.5 Gelir Bütçesi.....	105

3.2	12 Nisan 1921-11 Ekim 1922 Döneminde Yapılan Mali Çalışmalar.....	108
3.2.1	Sakarya Savaşı'nın Finansmanı İçin Çıkarılan Gelir Artırıcı Kanun ve Kararnameler.....	108
3.2.2	Tekalifi Milliye Emirleri.....	110
3.2.3	Tekalifi Milliye Uygulamaları.....	117
3.3	Ekonomik Faaliyetler.....	125
3.4	Büyük Taarruzun Finansmanı.....	127
3.5	Bütçeler	
3.5.1	1921 YılıBütçesi.....	134
3.5.2	1922 Bütçesi.....	137
3.5.3	1923 Yılı Bütçesi.....	140
3.6.	Dış Yardımlar.....	146
3.6.1	Sovyet Yardımları.....	146
3.6.2	Fransız Yardımları.....	152
3.6.3	Alman Yardımları.....	154
3.6.4	İtalyan Yardımı.....	155
3.6.5	Hint Yardımı.....	156
SONUÇ.....		157
KAYNAKÇA.....		168

TABLO LİSTESİ

	Sayfa No
Tablo 1 Sektörlere Göre Sanayi Müesseseleri ve Toplam	
Üretim Değerleri (1913-1915).....	10
Tablo 2 Sektörlere Göre Üretim Değerleri (1913-1915).....	12
Tablo 3 Sanayi Müesseselerinde Sektörlere Göre İstihdam	
(1913-1915).....	13
Tablo 4 Sanayi İşyerlerinin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı	
(1915 Yılı).....	13
Tablo 5 İşyerlerinin Tasarruf Edenlere Göre Dağılımı.....	14
Tablo 6 Başlıca Madenlerin Üretimi (1900-1914).....	15
Tablo 7 Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları	
(1902-1911).....	16
Tablo 8 Maden Kesiminde Yabancı Sermaye Yatırımları.....	16
Tablo 9 Halı Tezgahlarının ve İşçilerinin Bazı Merkezlerle Göre Dağılımı	
(1900-1914).....	17
Tablo 10 Sanayi Müesseselerinin Sektörlere ve Muharrik Güç Kaynağına	
Göre Dağılımı.....	17
Tablo 11 Sanayi Üretimin Tüketim İçerisindeki Yeri.....	18
Tablo 12 Ülkede Sanayi İşyerleri ve Buralarda Çalışan İşçi Sayısı	
(1922 Yılı).....	19
Tablo 13 Tekstil İşyerlerinin Alt Kesimlere Göre Dağılımı, (1922 Yılı).....	20
Tablo 14 Ülkelere Göre İthalat 1830 – 1913.....	23
Tablo 15 İngiltere’ye Yapılan Toplam İhracat Değeri ve	
Başlıca Malların Toplam İhracat İçindeki Payı (1860-1912).....	24
Tablo 16 Seçilmiş Tarla Ürünlerinin Ekiliş Alanları (1909-1914).....	29

Tablo 17	Arazilerin Kişisel Mülk Olarak Dağılımı (1913 Yılı).....	30
Tablo 18	Bütçe Gelir ve Giderleri (1863-1864).....	34
Tablo 19	1909-1919 Yılları Meşrutiyet Dönemi Bütçe Rakamları (1909-1919).....	37
Tablo 20	Maden ve Taş Ocaklarında Bir Sene Zarfında Vuku Bulan Hasılatın Miktarı.....	38
Tablo 21	1909-1919 Yılları Arasında Mali Yıl Bütçe Tahminleri.....	39
Tablo 22	Gerçek Harcama ve Bütçe Açıkları.....	40
Tablo 23	1918-1919 Mali Yılı Varidat Tahminleri.....	41
Tablo 24	1918-1919 Bütçe Sarfiyatları.....	42
Tablo 25	Harp Masraflarını Teşkil Eden Unsurlar (1914-1918).....	43
Tablo 26	Altın ve Döviz Fiyatları.....	44
Tablo 27	1913 Yılında Fert Başına Düşen Milli Gelir.....	45
Tablo 28	Ağnam Cetveli.....	49
Tablo 29	20 Eylül 1920 tarih ve 23 sayılı " İhracat Rüsümü Kanunu"na Göre Alınan Vergi Miktarları.....	84
Tablo 30	20 Eylül 1920 tarih ve 23 sayılı " İhracat Rüsümü Kanunu"na Göre Alınan Vergi Miktarları.....	85
Tablo 31	1920 Ekim ve Kasım Aylarına Ait Gider Tablosu.....	90
Tablo 32	(A) CETVELİ.....	100
Tablo 33	Daire Bütçelerinin Toplam Bütçe Gideri (1920).....	101
Tablo 34	Savunma Harcamalarının Toplam Giderlere Oranı (1920).....	101
Tablo 35	Müdafaa-i Milliye Vekaleti Bütçesi (1920).....	102
Tablo 36	İmalatı Harbiye Bütçesi (1920).....	104
Tablo 37	Umumi Jandarma Komutanlığı Bütçesi (1920).....	105
Tablo 38	Bila vasıta alınan vergiler (1920).....	106

Tablo 39	Anadolu'daki Her Bir Türk Evinden Toplanan Giyeceklerin	
	Cins, Miktar ve Fiyatları (1921).....	121
Tablo 40	3 Nolu Tekalif-i Milliye Emrine Göre Tekalif-i Milliye	
	Komisyonlarında Toplanan Malzemeler.....	122
Tablo 41	4 No'lu Tekalif-i Milliye Emrine Göre Komisyonlarca Toplanan	
	Gıda Maddeleri (1921).....	123
Tablo 42	Tekalif-i Milliye Emri Gereğince 4.,5. ve 10. Kolordulara Bağlı	
	Bölgelerde Görev Yapan Komisyonların Halkın Elinden	
	%20 Oranında Aldığı Taşıt Aracının Miktarı (1921).....	126
Tablo 43	1921 Yılı Ağustos ve Eylül Aylarında Sakarya'ya Yapılan	
	Sevkiyatın Dökümü.....	127
Tablo 44	İstihlak Resmi (1922).....	130
Tablo 45	Harcama Kalemleri (1923).....	143
Tablo 46	1923 Yılı Harcamaları (Hazine Genel Hesabına Göre).....	145
Tablo 47	1923 Yılı Gelir Bütçesi.....	146
Tablo 48	1923 Yılı Gelirlerinin Gelir Gruplarına Göre Dağılım Oranları.....	147
Tablo 49	Hindistan`da Ankara Hükümeti için Toplanan Yardım (1921).....	158

GİRİŞ

Türk Kurtuluş Savaşı, Birinci Dünya Savaşı'nın bir devamı ve bu savaşı sonuçlandıran muharebeler dizisi olarak görülse de aslında yepyeni bir dönemin ve yepyeni bir devletin varoluş çabasının tarihsel yansımasıdır..

Osmanlı İmparatorluğu, 29 Ekim 1914 günü Almanya, Avusturya-Macaristan ve Bulgaristan'ın yanında Birinci Dünya Savaşı'na girmiş, dört yılı aşan ve üç kıtanın çeşitli cephelerinde sürdürülen kanlı çarpışmalar Osmanlı İmparatorluğu'nun kesin yenilgisi ve 30 Ekim 1918 günü imzalanan Mondros Mütarekesi (silâh bırakılması) ile sonuçlanmıştır.

Ağır ve tam bir tutsaklık koşulları taşıyan Mondros Mütarekesini izleyen günlerde, sürekli barış düzeninin kurulması hazırlıklarına girişilmiş; hazırlıklar Osmanlı İmparatorluğu'nun paylaşılması yoluyla barış düzeninin kuruluşunu öngören Sevr Antlaşması ile sona ermiştir.

Ancak, Osmanlı Hükümetince imzalanmış olmasına rağmen, ne Mondros Mütarekesi ve ne de Sevr Antlaşması, Türk halkı tarafından benimsenmiştir. Önceleri protesto ve mitingler şeklinde başlayan benimsemeyiş giderek silâhlı çatışmaya dönüşmüştür.

Birbirini izleyen meydan muharebeleri ile bir kıyıya itilen Mondros Mütarekesi ve Sevr Antlaşması uygulama alanı bulamamış ve kesin zaferin sağlanması sonucu imzalanan Lozan Antlaşması ile sürekli barış düzeni kurulmuştur. Böylece, Lozan Antlaşması bir yandan Birinci Dünya Savaşı'nı Türkiye yönünden bitiren bir antlaşma olurken, bir yandan da 600 yıllık Osmanlı İmparatorluğu'nun hukukî ve malî açıdan uluslararası alanda tasfiyesini sağlayan ve yeni Türkiye Cumhuriyeti'ni uluslararası temele oturtan bir antlaşma olmuştur.

Türk Kurtuluş Savaşı, Birinci Dünya Savaşı'nın devamı olan çarpışmalar şeklinde görülmekle beraber, önemli ayrıcalıklar göstermekte ve tarihî akışı değiştiren sonuçlara yönelmektedir.

Birinci Dünya Savaşı'na Osmanlı Hükümeti katıldığı ve sonuçlarına katlandığı halde; Kurtuluş Savaşı, Anadolu'nun olanakları ile Osmanlı Hükümeti'ne rağmen ve çoğu zaman düşmanlarla birlikte Osmanlı Hükümeti'ne de karşı yürütülen bir mücadeledir.

Kurtuluş Savaşı süresince Anadolu'da atılan her başarılı adım, kazanılan her meydan muharebesi yeni bir devletin temellerini atmış ve sağlamlaştırmıştır.

Bu çalışmada esas hedeflenen Osmanlı İmparatorluğu'nun savaş sonrası aciz durumundan, yeni bir devlet yaratabilme mücadelesinin ekonomik yönünü ortaya koyabilmektir.

Bu mücadele Türk Milletinin Kurtuluş mücadelesidir. Bu mücadelenin manevi boyutu bambaşka bir çalışmanın konusunu teşkil etmesine rağmen, ekonomik durum incelenirken, Milli Mücadele'yi gerçekleştiren kadroların ve milletin ekonomik durumu ortaya çıktıkça mücadelenin manevi yönü de kendiliğinden ortaya çıkmaktadır.

Çalışmanın ana amacı Kurtuluş Savaşı'nın hangi ekonomik ve mali şartlar üzerinde filizlenip gerçekleşerek başarıya ulaştığını ortaya koyabilmektir. Bu amaca ulaşabilmek için Osmanlı Devleti'nin Birinci Dünya Savaşı sonrası içinde bulunduğu koşulları ortaya koymak ve Milli Mücadele kadrolarının bu koşullardan ne ölçüde yararlandığını vurgulayabilmektir.

Bu çalışmada; 600 sene büyük bir İmparatorluk olarak yaşayan Osmanlı İmparatorluğu Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan bir devlet olarak işgal edilmiş halde varlığını sürdürmeye çalışırken işgal altında yaşamak istemeyen vatanseverlerin, hem vatandaş hem de asker olarak bağlı bulundukları İmparatorluğa ve işgal devletlerine karşı bağımsızlık mücadelelerini başlatıp sürdürmek isterken hangi maddi şartlarla boğuştuklarını Osmanlı İmparatorluğu'nun sahip olduğu verilerle ortaya koymaya çalışarak genel durumu vurgulanılmak istenmiştir.

Hemen hemen tüm gelirlerine el konulmuş , ekonomik ve mali durumuyla sömürge haline gelmiş bir ülkenin elde kalan sınırlı kaynaklarıyla dünyanın en güçlü

devletlerine karşı bir ulusal savaşın nasıl finanse edildiğinin ortaya konulmasına çalışılmıştır.

Ulusal Kurtuluş Savaşı askeri yönden her ülkenin örnek aldığı bir mücadele örneği olduğu gibi aynı zamanda finansal ve mali yönden de eşsiz bir mücadele örneği olarak tarihe geçmiştir. İşte bu çalışma Kurtuluş Savaşı'nın bu yönünü vurgulama gayreti içine girmiştir.

1.BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞI DÖNEMİNDE TÜRK EKONOMİSİ

1.1 KURTULUŞ SAVAŞI BAŞLANGICINDA TÜRKİYE’NİN EKONOMİK DURUMU

1.1.1. Ulaşım:

Anadolu, Asya ve Avrupa kıtaları arasında köprü durumunda olduğu için, Hititlerden itibaren ülkenin iç ve dış ulaşımını sağlamak için yollar yapılmıştır¹.

Selçuklular ve Osmanlılar ticaretin gelişmesi için konaklama yerleri olarak kervansaraylar, kervan yolları, kuyular, çeşmeler, hanlar yapmışlardır².

Osmanlı İmparatorluğu’nda yol yapımına daha çok askeri görüşler hakim olmuştur. Orduların en kısa zamanda sınırlara nasıl ulaştırılabileceği her şeyden önemliydi, bu görüşün ekonomi için yararlı olmadığı anlaşıldıktan sonra ve Avrupa’daki Sanayi İnkılabı’nı takiben yollara olan ihtiyaç artmış ve Osmanlı İmparatorluğu’nda 1866 yılında "Turuk-u Muabir Hakkında Nizamname" adlı kanun kabul edilmiştir. Bu kanun modern anlamda ilk karayolu adımıdır. Avrupa ve Asya topraklarında yol yapımı için programlar yapılmış, 48.900 km. uzunluğunda yolun inşası amaçlanmıştır. Ancak program gerçekleştirilemeyecek, yapılan şoseler kervan yollarından farksız olacak sel ve yağmur suları ile kısa sürede kullanılamaz hale gelecektir³.

Yollar ve köprüler kamyon nakliyatına elverişli değildir⁴.

1919-1920 yıllarında Anadolu’da 5 ana karayolu bulunmaktadır.

1- Bağdat Karayolu: Samsun-Amasya-Tokat-Sivas-Harput-Mısır yolu;

2- Ereğli- Konya-Kayseri-Malatya-Harput-Diyarbakır yolu,

---

¹ Berksan Nazım; Yol Davamız Dün Bugün Yarın, Ankara, 1951, s.13-31

² Berksan Nazım; Yol Davamız Dün Bugün Yarın, Ankara, 1951, s.13-31

³ Berksan Nazım; Yol Davamız Dün Bugün Yarın, Ankara, 1951, s.13-31

⁴ Aydemir, Şevket Süreyya; Makedonyadan Orta Asya’ya Enver Paşa, Cilt III, İst.,1992, s.32

- 3- Kayseri-Sivas yolu,
- 4- Halep-Urfa-Diyarbakır yolu,
- 5- Trabzon-Bayburt-Erzurum-İran yolu,

Misaki Milli sınırları içinde toplam uzunluk 9711 km. olup bunun 3026 km sinin yeniden yapımı gereken nitelikteki yollar olmuştur.

Bu durumdan anlaşılacağı üzere ortada bir karayolu ağı bulunmasına rağmen yol niteliği taşımaktan uzak olan bu yollar, yüzyıllar boyunca göçler, kervanlarla iç ve dış ticaret ve Osmanlı ordularının akınlarıyla kullanılagelen toprak parçalarının ve geçitlerin uzun yıllar kullanılması sonucu yola dönüşen kağnı ve kervan izlerinden ibarettir. Bu yolların Kurtuluş Savaşı'na katkıda bulunabilme olanakları hiç yok denecek kadar azdır. Bu noktada başka bir iç sızlatan konu da 1919 Mayıs'ın da ordunun elinde motorlu ulaştırma birliğinin olmamasıdır. 1000 adet otomobilin 800 adedi İstanbul'dadır. Ayrıca sadece Kayseri-Sivas arasında otobüs işletilmektedir. Bu otobüs de Amerikalıların Ermenilere yardım amacıyla yollamış oldukları bir otobüstür. Milli Mücadele sırasında ordunun karayolu ulaşımı bu verilerden de görüldüğü gibi içler acısı bir haldedir; iş atlara, katırların ve eşeklerin çektiği kağnılara kalmıştır.

Milli mücadelenin başında Anadolu'da yedi demir yolu hattı bulunmaktadır. Bunlar⁵;

- 1- Anadolu demiryolu, İstanbul-İzmit, Eskişehir-Ankara,
- 2- Bağdat hattı, Eskişehir-Afyon-Konya- Adana-Halep,
- 3- Mersin-Tarsus-Adana,
- 4- İzmir-Aydın,
- 5- İzmir-Salihli-Alaşehir-Uşak-Afyon,

---

⁵ Çavdar Tevfik; Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, İstanbul, 1971, s.80

6- İzmir-Manisa-Soma-Bandırma,

7- Mudanya-Bursa.

Demiryolu hatları yabancılar tarafından işletilmektedir. Hatlarda 280 lokomotif mevcut olup, 100 kadar hizmetli odun kullanarak lokomotifleri çalıştırmaktadır. Tüm demiryolları düşman elindedir ve harp pozisyonu gereği düşman birliklerini destekler durumdadır. Belirtilen demiryolu hatları içerisinde özellikle Eskişehir-Ankara hattı büyük önem taşımaktadır; zira Kurtuluş Savaşı sırasında çok sık kullanılan bu hattın Ankara'da sona sona ererek Doğu Anadolu'ya ulaşmamasının sıkıntısı Birinci Dünya Savaşı'nda fazlasıyla çekilmiştir. Demiryolu yapımında yabancılar tanınan imtiyazlar yabancılar tarafından kendi ülkelerinin çıkarları düşünülerek yapılmıştır⁶.

Misak-ı Milli sınırları içinde bulunan ve toplam uzunluğu 4000 km'yi bulan demiryolunun Kurtuluş Savaşı'na katkısı son derece sınırlıdır. Bu yollar ayrıca kıyılara yakın olan yerlere yapıldığından kolayca işgal edilmiştir. Bu yollar içerisinde Konya-Afyon, Eskişehir-Ankara hattı savaş sırasında aktif olarak kullanılmıştır. Demiryollarının tamamı düşman elinde bulunan bir ordunun silah ve mühimmatının hangi şartlar altında cepheye taşıdığı bu verilerle daha kolay anlaşılmaktadır. Gün ışığına çıkan her bilgi bu savaşın aslında teknolojik güçle değil tam tersine her zor şarta rağmen millet iradesinin birleşmesiyle kazanıldığını göstermektedir⁷.

Kabotaj hakkı yabancı ülkelere verilen kapitülasyonlar dolayısıyla delinmiştir. Osmanlı limanları arasındaki yük ve yolcu taşınması liman hizmetleri yabancıların elindedir⁸.

Sanayi İnkılabı ile birlikte Batı Avrupa'da buharlı gemiler hizmete girmiş, Türk Denizciliği bu gelişmeye ayak uyduramamıştır. Ancak, Osmanlı Devleti 1844 yılında deniz ticaretinde buharlı gemilerden yararlanmak için "İdare-i Mahsusa" adıyla yeni bir teşkilatlanmaya gidecek, bunu Seyr-i Sefain İdaresi takip edecektir⁹.

---

⁶ Berksan Nazım; Yol Davamız Dün Bugün Yarın, Ankara, 1951, s.37

⁷ Berksan Nazım; Yol Davamız Dün Bugün Yarın, Ankara, 1951, s.53

⁸ Berksan Nazım; Yol Davamız Dün Bugün Yarın, Ankara, 1951, s.69

⁹ Yaşa, Memduh; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978), İstanbul, 1980, s. 270

Osmanlı donanması ve ticaret filosunun zayıf olması dolayısıyla I. Dünya Savaşı sırasında tüm cephelere karayolu ağırlıklı sevkiyat yapılmıştır. Türk denizlerinde ve limanlarında güvenlik tehlikeye girmiştir. Mondros Mütarekesi ile birlikte donanma ve limanlar, İtilaf Devletlerinin kontrolü altına girer. Osmanlı deniz ticaret filosu savaştan önce 130.000 tona ulaşmıştı ancak savaş sırasında 63 geminin İtilaf Devletleri tarafından batırılması dolayısıyla ticaret filosunun 2/3'den fazlası kaybedilmiştir. Toplam tonaj 35 bin ton civarındadır¹⁰.

Osmanlı'da durum böyleyken Mayıs 1919'da Türk denizciliği tamamen çökmüş bulunuyordu. İthalat ve ihracattaki önemlerine göre İstanbul, İzmir, İskenderun, İzmit, Trabzon, Mersin, Samsun, Çanakkale, Sinop, Antalya limanları İngiliz, Fransız, İtalyan, Yunan işgali altındaydı. Karadeniz, Ege Akdeniz, Marmara'da işgalci devletlerin donanmaları vardı. Mondros gereği silahsızlandırılmış olan savaş gemileriyle bir deniz savaşına girmek ne denli mümkün olabilir sorusu da cevabını bu savaş sonrasında zafer olarak bulmuştur¹¹.

1.1.2. Sanayi:

Selçuklular ve Osmanlının yükselme döneminde yerli sanayi ve ticaret batı ülkeleriyle rekabet edebilecek durumda idi. Fakat XVI. yüzyılın ortalarından itibaren gerileme başlayacaktır. XV. ve XVI. yüzyıllarda Türk sanayisinin Avrupa'ya ayak uyduramamasının nedeni, Türk esnaf loncalarının eski ortaçağ usullerine bağlı kalması ve Türk Osmanlı pazar sisteminin serbest gelişmeyi engelleyici bir karakterde olmasıdır. İmal edilen malların boyutları, şekli ve kalitesi usta, çırak ve dükkan sayısı disiplin içerisinde önceden belirleniyordu. Müşterinin alım gücüne hitap eden değişik kalitede mal çıkartılmıyordu. Osmanlı Devleti, orta çağ ülkesi olma özelliğini değiştirememiştir¹². Osmanlı İmparatorluğu'nun siyasi ve iktisadi bakımdan güçlü olduğu XVI.,XVII. ve XVIII. yüzyıllarda küçük sanatlar dokumacılık ve gemicilik sanayinde, Türkiye, Batı Ülkelerinden geri bir düzeyde değildi.

¹⁰ Yaşa, Memduh; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978), İstanbul, 1980, s. 270

¹¹ Yaşa, Memduh; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978), İstanbul, 1980, s. 272

¹² Akdağ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt II., Ankara, 1971, s. 178-180

Pamuklu, yönlü ve ipekli kumaşları deri ve toprak eşyalrı, silahları haklı bir n kazanmıştı. Hatta 1560-1648 yılları arasında Venedikliler bir kısım donanmalarının inşasını Osmanlı deniz tezgahlarına sipariş etmiřlerdir¹³. Fakat XVIII. yy.'ın sonlarında Avrupa'da başlayan Sanayi İnkılabı'na Osmanlı Devleti ayak uyduramamış, Batı ülkelerinden gelen sanayi rnleri Türk pazarlarını doldurmuştur. Bu durum Türk el sanatlarının gerilemesine ve işsizliğe sebep olmuştur.

XIX. yy.'da Osmanlı yerli üretiminin çökmesi ile ilgili birçok örnek bulunmaktadır. 1839'da İstanbul'da 2752 kumaşcı tezgahı ve bu tezgahlarda yaklaşık 3500 kişi çalışmaktayken, 1859 da tezgah sayısı 25'e işçi sayısı da 42'ye dřmřtr¹⁴. 1830'larda Osmanlı İmparatorluğu'nu gezen bir Batılıya göre; 1812'de 40'a inmiş, 1812'de Tırnova'da 2000 mensucat tezgahı çalışırken 1830'da sayı 100'e inmiřtir¹⁵.

Gelişmiş Batı lkelerinin rekabeti karşısında hammadde ve yiyecek maddeleri satan, dışardan mamul madde satın alan bir ülke manzarası gösteren Osmanlı İmparatorluğu 1913-1915 (1329-1331) seneleri sanayi istatistiklerine bakıldığında: Ülkede yüksek fırınlar, metalurji ve makine üreten fabrikalar kurulmamıřtır¹⁶. Yoğun Pazar için üretim yapan madeni eşya imalatı sanayinde hammadde olarak hurda demir kullanılmaktadır. İzmir'de montaj niteliğinde birkaç fabrika bulunmaktadır.

Kapitülasyonlar sebebiyle yabancı ürünler %5 ve 1862-1902 yılları arasında ise %8 ithalat resmi ile ülke içinde serbestçe pazarlanırken, yerli ürünlerden değerlerinin %12'si ile %50'si arasında değişen resim alınmakta, rekabet şanslarını tamamen yitirmekte idiler¹⁷.

Osmanlı Devleti yerli ürünlerin rekabet gücünü ve Pazar payları arttırabilmek için, 1863 yılında bir, "İslah-ı Sanayi Komisyonu" oluşturmuştur. Komisyon;

---

¹³ Tökin İ. H; İktisadi ve İçtimai Türkiye, Rakamlarla Türkiye'de Sanayi, İstatistik Gen. Müd. Yay., Ankara, 1946, s. 4

¹⁴ İlkin, Akın; Atatürk Dönemi Sanayi Politikası, İstanbul, 1981, s. 39

¹⁵ Sar, Ömer Celal; Ziraat ve Sanayi Siyaseti, İstanbul, 1934, s. 343

¹⁶ kn, A. Gündüz; Osmanlı Sanayii, 1913-1915 Yılları Sanayii İstatistiği, DİE Yayını, Ankara, 1997, s.XXI

¹⁷ Sar, .Celal; Tanzimat ve Sanayimiz, Cilt 1, İstanbul, 1943 s. 433

gümrük gelişmelerini arttırmak, sanayi okulları açmak, yeni şirketlerin kurulmasını sağlamak, mevcut sanayi ve el sanatları korumak ve geliştirmek amacı taşıyan çalışmalar yapmıştır. Ancak kapitülasyonlar komisyonun önerisiyle alınan tedbirleri sonuçsuz bırakacaktır. Ülkede bu dönemde bazı maden işletmeleri ile tüketim malları alanında çoğunluğu yabancı sermayeye ait bazı tesisler kurulmuştur. Ayrıca çeşitli alanlarda öğretim yapan sanat okulları ve sermayesi Türk ve Azınlık iş adamlarına ait yedi esnaf şirketi kurulabilmiştir¹⁸.

Batı sanayisinin rekabetine dayanamayarak bir çok fabrikanın kapanmasına karşın giyim eşyası ve kumaş üreten Bakırköy Fabrikası, Hereke Fabrikası, İstanbul Feshane Fabrikası ve Tophane Silah Fabrikası yapılan büyük mali destekle Cumhuriyet dönemine ulaşmıştır¹⁹.

1908 Meşrutiyet yönetiminin kurulmasından sonra ticaret ve sanayi alanında bir canlanma görülür. 1913 yılında "Teşviki Sanayi Kanunu Muvakkati" çıkarılır. Bu kanunla genel değeri 1000 Lirayı geçen ve yılda toplam olarak 750 gün miktarında işçi çalıştıran ve en az 5 beygirlik muharrik güç kullanan ve doğal ham maddeleri başka bir şekle sokan fabrikalara bazı muafiyetler tanınmaktadır²⁰. Bu kanunla sanayicilere başta vergi bağışıklıkları olmak üzere çeşitli teşvikler getirilmektedir.

Osmanlı Sanayi Marmara ve Ege bölgelerinde toplanmıştır Sanayi müesseselerinin %55 i İstanbul ve çevresinde kurulduğu için Kurtuluş Savaşı öncesinde bu kuruluşların tamamına yakını düşman denetiminde kalmıştır. Ayrıca Kurtuluş Savaşı için bir başka olumsuz faktör ise bu kuruluşların tamamına yakınının Rum, Ermeni kökenli işgal kuvvetlerini destekleyen özel sektöre ait olmasıdır. Sanayi müesseselerinin %75.3 özel sektöre, dolayısıyla Rum ve Ermeni kökenli girişimcilere, ait olan sadece %24.7 si devlete ait olan askeri fabrikaların bu mücadele için ne kadar önemi varsa, bir o kadar da düşman denetiminde olduğu için olumsuz etkisi de vardır. Unutulmaması gereken bir başka etken de bu fabrikaların üretimlerinin dokuma, elbise gibi askeri

---

¹⁸ Sarç, Ö.Celal; Tanzimat ve Sanayimiz, Cilt 1, İstanbul, 1943, s.433

¹⁹ Sarç, Ö.Celal; Tanzimat ve Sanayimiz, Cilt 1, İstanbul, 1943 s. 435

²⁰ Ökçün, A. Gündüz; Osmanlı Sanayii, 1913-1915 Yılları Sanayii İstatistiği, DİE Yayını, Ankara, 1997, s.5

teçhizattan uzak ürünlerin üretimine yönlendirilmiş olmasıdır ve Mayıs 1919'da deniz kuvvetlerini destekleyecek bir tersanenin elde bulunmamasıdır.

Osmanlı Sanayisini çağdaş sanayilerinin gerisinde bırakan en önemli etken kapitülasyonlar olmuştur²¹.

Avrupa'da I. Dünya Savaşı'nın çıkmasından faydalanan Osmanlı İmparatorluğu, Eylül ayı başlarında bütün yabancı devletlere birer nota vererek bundan böyle kapitülasyonları kaldırmaya karar verdiğini belirtecek ve 1 Ekim 1914 tarihinde, gümrük resimlerini %11'den %15'e çıkararak, yabancıların ülke içi ve dışı haberleşmelerini yürüten yabancı posta haneleri kapatacaktır²². Bu arada Ticaret ve Ziraat Nezareti 1913 ve 1915 yıllarına ilişkin olarak İstanbul Vilayeti ile İzmir, Manisa, Bursa, İzmit, Karamürsel, Bandırma ve Uşak illerinde bir sanayi sayımı yapılacak ve bu sayım sonuçları da 1917 yılında "1329-1331 Seneleri Sanayi İstatistik'i" adı altında yayınlanacaktır. Bu sayım bize Osmanlı Sanayi hakkında genel bir görüş vermektedir. O tarihlerde İstanbul ve İzmir Osmanlı sanayisinin ağırlığını barındırmaktadır. Adana ve Tarsus'ta dört pamuk ipliği fabrikası bulunmakta, diğer şehirlerin bazılarında ise debagat tesisleri dışında sanayi kuruluşu bulunmamaktadır. 1913 ve 1915 yıllarına ait sanayi istatistikleri A. Gündüz Ökçün tarafından yayınlanmıştır²³. Sayımda küçük sanayi ve ev sanayi dikkate alınmamıştır. Sınıflandırılarak sayımı yapılan sanayinin toplam sayısı ve üretim değerleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 1

Sektörlere Göre Sanayi Müesseseleri ve Toplam Üretim Değerleri (1913-1915)

	Asli Müesseseler							
	Mevcut Olan		İşler duruma bulunan		Bilgi Veren			
SANAYİ NEV'İ	1913	1915	1913	1915	1913	1915	1915(Kuruş)	1913(Kuruş)

²¹ Sarç, Ö.Celal; Tanzimat ve Sanayimiz, Cilt 1, İstanbul, 1943 s. 437

²² Ülman, A.Haluk; I.Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş, Ankara, 1973, s.222

²³ Ökçün, A. Gündüz; Osmanlı Sanayii, 1913-1915 Yılları Sanayii İstatistiği, DİE Yayını, Ankara, 1997,, s.26

I. GIDA SANAYİİ								
1-Değirmencilik	31	33	28	28	22	24	336.726.960	216.622.140
2- Makarna İmalatı	9	9	9	9	8	8	9.899.010	6.944.290
3-Şeker, tahin İmalatı	18	18	18	13	18	13	4.220.126	22.373.332
4-Konserve İmalatı	8	8	8	5	7	5	667.500	2.260.000
5- Bira İmalatı	4	4	4	2	4	2	15.164.730	15.718.700
6-Buz İmalatı	4	4	4	1	4	1	1.165.362	3.332.855
7-Tütün İmalatı	2	2	2	2	2	2	164.501.824	192.293.1
	76	78	73	60	65	55	531.895.512	459.644.490
TOPRAK SANAYİİ								
1- Tuğlacılık	7	7	7	-	5	-		1.900.000
2-Kireç İmalatı	6	6	6	2	5	2		1.313.620
3- Çimento İmalatı	2	2	2	1	2	1		7.756.560
4- Çimento mamülatı	3	4	3	1	3	1	2.683.843	2.313.776
5- Porselen İmalatı	2	2	2	1	2	1		95.500
	20	21	20	5	17	5	2.683.843	13.382.456
III. DERİ SANAYİİ								
1- Debagat	12	13	11	12	11	12	62.577.319	31.983.117
	12	13	11	12	11	12	62.577.319	31.983.117
IV.AĞAÇ SANAYİİ								
1-Marangozluk	10	13	10	12	9	10	2.590.096	4.562.825
2-Kutu imalatı	8	8	8	5	8	5	2.650.000	6.500.000
3-Sair ağaç sanayii	1	3	1	2		9	680.000	
	19	24	19	19	18	17	5.920.096	11.062.825
V.DOKUMA SANAYİİ								
1-Yün iplik imalatı ve yün dokuma	13	13	13	7	13	7	56.325.280	66.894.896
2-Pamuk ipligi imalatı ve pamuk dokuma	3	5	3	4	1	4	22.148.994	
3-Ham ipek imalatı	41	41	32	20	32	20	9.800.700	25.935.500
4-İpek dokuma	6	6	6	2	4	2	514.845	1.103.068
5-Sair dokuma imalatı	12	13	12	7	12	7	1.997.703	6.333.440
	75	78	66	40	62	40	90.787.522	100.266.904
VI.KIRTASIYE SANAYİİ								
1-Sigara kağıdı imalatı	12	12	12	12	12	12	29.587.290	17.596.373
2-Matbaa ve sair kağıt imalatı	43	43	43	41	32	29	16.597.887	19.944.904
	55	55	55	53	44	41	46.185.177	37.541.277

VII.KİMYA SANAYİİ								
1-Yağ üretimi	5	5	5	1	5	1	-	4.993.230
2-Sabun imalatı	3	3	3	3	3	3	-	4.688.274
3-Palamut özü üretimi	2	2	2	-	9	-	-	5.936.280
4-Sair kimyasal üretim	2	3	2	1	3	1	-	1.317.909
	12	13	12	5	12	5	16.997.286	16.935.693
TOPLAM	269	282	256	194	229	175	757.046.755	670.816.762

KAYNAK: A. Gündüz Ökçün, Osmanlı Sanayii, 1913-1915 Yılları Sanayii İstatistiği, s.26

Tablodan da anlaşıldığı üzere mevcut sanayide ağırlık gıda sanayinde olup, çeşitli sanayi dallarının imalat ve üretimindeki payları da aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 2
Sektörlere Göre Üretim Değerleri (1913-1915)

	Üretim ve İmalatı		Tüme Oranla %
Sanayi Nevi	1915(Kuruş)	1913(Kuruş)	1915 - 1913
1-Gıda Sanayi	531.895.512	459.644.490	70.3 - 68.2
2-Toprak Sanayi	2.683.843	13.382.456	0.3 - 1.9
3-Deri Sanayi	62.577.319	31.983.117	8.3 - 4.8
4-Ağaç Sanayi	5.920.096	11.062.825	0.8 - 1.6
5-Dokuma Sanayi	90.787.522	100.266.904	11.9-14.9
6-Kırtasiye Sanayi	46.185.177	37.541.277	6.1 - 5.6
7-Kimya Sanayi	16.997.286	16.935.693	2.2 - 2.5
TOPLAM	757.046.755	670.816.762	99.9 - 99.9

KAYNAK: A. Gündüz Ökçün, Osmanlı Sanayii, 1913-1915 Yılları Sanayii İstatistiği, s.27

Yukarıdaki tablodan anlaşılabacağı üzere Osmanlı sanayi imalatının 1913'de %68.6'sı, 1915 de de %70.3'ü gıda sanayine aittir. İkinci sırada dokuma sanayi yer almaktadır. Bu dalın tüm imalat içindeki oranı 1913'de %14.9, 1915' de %11.9 dur.

Bütün müesseselerin %55'i İstanbul ve çevresinde yer almıştır. İstanbul'u ikinci sırada İzmir takip etmektedir.

Sanayi müesseselerinde çalışan iş gücünün sektörlere dağılımı ve toplamı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 3
Sanayi Müesseselerinde Sektörlere Göre İstihdam (1913-1915)

Sanayi Nevi	Çalışanların toplamı		%	
	1913	1915	1913	1915
1-Gıda Sanayi	4.281	3.916	25.2	27.8
2-Toprak Sanayi	980	336	5.8	2.4
3-Deri Sanayi	930	1.270	5.4	9.0
4-Ağaç Sanayi	705	377	4.1	2.8
5-Dokuma Sanayi	7.765	6.763	45.8	48.0
6- Kırtasiye Sanayi	1.897	1.267	11.2	9.0
7-Kimya Sanayi	417	131	2.4	0.9
TOPLAM	16.975	14.060	99.9	99.9

KAYNAK: A. Gündüz Ökçün, Osmanlı Sanayii, 1913-1915 Yılları Sanayii İstatistiği, s.22

Çalışan kişinin 1913'te-%45.8'i ve 1915'de %48 dokuma sanayinde, daha sonra gıda sanayinde ve diğer dallarda istihdam edilmiştir.

Sanayi işyerlerinin iktisadi faaliyet kollarına göre ülkeye dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 4
Sanayi İşyerlerinin İktisadi Faaliyet Kollarına Göre Dağılımı (1915 Yılı)

	İş Yeri	Sayısı		
İktisadi Faaliyet Kolu	İstanbul	İzmir	Diğer yerler	Toplam
Gıda	45	23	10	78

Toprak Ürünleri	20	1	–	21
Deri	11	2	2	13
Ağaç	15	9	-	24
Dokuma	15	8	55	78
Kağıt,Matbaa	44	11	-	55
Kimya	5	8	–	13
TOP LAM	155	62	65	282

KAYNAK :Türkiye’de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı (Komisyon Yay.) (T.T.E.G. 50. Yılı), s.37

Ülke içerisinde bulunan sanayi tesislerinin tasarruf edenlere göre dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 5
İşyerlerinin Tasarruf Edenlere Göre Dağılımı

İktisadi Faaliyet Kolu	Devlet	Anonim Şirket	Özel kişi	Toplam
Gıda	1	8	66	75
Toprak Ürünleri	1	5	11	17
Deri	1	1	11	13
Ağaç	–	–	24	24
Dokuma	18	10	45	73
Kağıt, Matbaa	1	–	50	51
Kimya	–	4	7	11
TOPLAM	22	28	214	264

KAYNAK: T.T.E.G. 50 Yılı, s.36

Osmanlı İmparatorluğu’nda 20.yy.’ın başında önemli miktarlarda maden üretilmektedir. Ticaret, Ziraat ve Maadin Nezaretlerinin istatistikleri

Başbakanlık Devlet İstatistik Enstitüsü tarafından oluşturulan bir komisyon vasıtasıyla yayınlanmıştır.

Ülkede üretilen madenlerin miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

Tablo 6
Başlıca Madenlerin Üretimi (1900-1914)

(1000 ton)

Yıllar	Kömür	Bakır	Simli Kurşun	Krom	Boraks
1900	387.6	1.2	9.8	13.5	—
1901	340.8	1.3	9.7	40.9	—
1902	388.2	1.5	9.9	34.6	9.6
1903	453.8	1.6	10.0	30.4	6.9
1904	518.5	1.2	11.1	19.2	9.3
1905	590.0	0.9	11.4	20.2	12.9
1906	610.9	0.8	8.4	32.6	10.1
1907	735.8	1.1	11.2	28.9	13.7
1908	697.7	1.5	11.9	11.6	11.2
1909	793.6	1.4	12.8	17.8	15.3
1910	764.4	0.7	12.3	17.0	11.4
1911	904.4	1.1	11.5	17.5	13.4
1912	810.0	1.0	12.5	20.1	14.1
1913	826.8	—	13.9	29.1	21.5
1914	651.2	-	-	9.8	10.5

KAYNAK: T.T.E.G. 50 Yılı, s.144

Sanayinin ve gemilerin yakıt ihtiyacından dolayı en fazla kömür üretilmektedir. 1914’de kömür üretimi 651.200 tondur. Kömürden sonra krom boraks ve diğerleri sıralanmaktadır.

Maden üretiminde “Türk, Azınlık ve Yabancıların” payları ile maden alanındaki Yabancı sermaye yatırımları aşağıdaki tablolarda gösterilmiştir.

Tablo 7

Maden Üretiminde Türk, Azınlık ve Yabancı Payları (1902-1911)

Yıl	Türk	Azınlık	Yabancı
1902	42.70	7.25	50.05
1903	43.76	3.56	52.68
1904	38.49	1.85	59.66
1905	33.43	2.13	64.44
1906	45.84	1.32	52.84
1907	37.66	2.16	60.18
1908	22.33	4.10	73.57
1909	23.33	5.20	71.47
1910	19.27	3.43	77.30
1911	20.11	4.61	75.28

KAYNAK: T.T.E.G. 50 Yılı, s.34

Tablo 8

Maden Kesiminde Yabancı Sermaye Yatırımları

Sermaye Sahibi	Kuruluş Tarihi	Maddenin Nevi	Sermaye Milyon O.L	Yatırım O.L
Fransız				
Balya Karaaydın	1892	Simli Kurşun	0.290	0.492
Kesendere Madenleri	1893	Manganez	0.198	0.250
Eregli Maden Şir.	1896	Maden Kömürü	1.386	1.860
Karasu Madeni	1900	Kurşunlu Çinko	0.220	0.250

TOPLAM	-	-	2.094	2.852
İngiliz				
Peterson ve Ort.	1887	Borasit	0.275	0.395
	1885	Krom		0.100
TOPLAM	-	.	0.275	0.495
Alman				
Sarıca Ocakları	1913	Maden Koy.	0.100	0.135
Krupp, Sochlingvs	1911	Krom	-	0.075
TOPLAM	—	—	0.100	0.210
GENEL TOPLAM	—	—	2.469	3.557

KAYNAK: T.T.E.G. 50 Yılı, s. 3

Türkiye 'deki halı tezgahlarının ve işçilerin ülke içerisine dağılımı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 9

Halı Tezgahlarının ve İşçilerinin Bazı Merkezlere Göre Dağılımı, (1900-1914)

Bölgeler	Tezgah Sayısı	İşçi Sayısı	Tezgah Başına İşçi
Uşak Kula Çevresi	4.455	14.476	3.24
Isparta Çevresi	3.710	10.781	2.91
Kayseri Bünyan Çevresi	6.470	18.800	2.90
Diğer Bölgeler	4.510	16.025	3.55
TOPLAM	19.145	60.082	3.14

KAYNAK: T.T.E.G. 50 Yılı, s. 36

Tablo 10

Sanayi Müesseselerinin Sektörlere ve Muharrık Güç Kaynağına Göre Dağılımı

MUHARRİK Güç	%

Sanayi Nevi	Sayı	Beygir Gücü	Muharrik Güç Sayısına Oran	Beygir Gücüne Oranla	Ortalama Takat
1- Gıda Sanayi	110	7.893	29.4	37.6	71.7
2- Toprak Sanayi	22	3.537	5.9	18.2	174.4
3- Deri Sanayi	27	901	7.2	4.6	35.5
4- Ağaç Sanayi	25	513	6.7	2.4	20.5
5- Dokuma Sanayi	102	6.247	27.2	29.8	61.2
6- Kırtasiye Sanayi	75	705	20.0	3.4	9.4
7- Kimya Sanayi	13	821	3.5	3.9	63.0
TOPLAM	374	20.977	99.9	99.9	56.1

KAYNAK: A. Gündüz Ökçün, Osmanlı Sanayii, 1913-1915 Yılları Sanayii İstatistiği, s.19

1913-1915 Sanayi sayımına göre mevcut sanayinin iç tüketimi karşılama oranı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 11
Üretimin Tüketim İçerisindeki Yeri

İktisadi Faaliyet Kolu	Üretim, Tüketim İçerisindeki Payı %
Değirmencilik	59.4
Makarna Üretimi	93.0
Şekercilik, Tahin Helvası	131.3
Konserve	43.9
Bira Üretimi	91.6
Buz Üretimi	103.1
Tuğla Üretimi	32.1
Kireç	64.4
Çimento	69.8
Çimento Ürünleri	52.7
Deri Sanayi	40.2
Marangozluk	41.2

Kutu Yapımı	94.5
Yün İpliği	82.5
Yünlü Dokuma	41.3
Pamuk İpliği	20.6
Pamuklu Dokuma	9.5
Yağ Üretimi	4
Sabun Üretimi	3.1
Palamut Özü	18.9

KAYNAK: T.T.E.G.50 Yılı, s.40

İttihat ve Terakki Hükümeti kapitülasyonları kaldırdıktan sonra iktisadi ve mali alanlarda milli politikayı takip etmeye başlayacaktır. Bu politikanın amacı ilke içerisindeki zararlı tümörlerin temizlenmesidir. Bu amaçla bir takım askeri ve siyasi tedbirlerin yanı sıra idari ve iktisadi tedbirler de alınır²⁴.

Milli İktisat kaynaklarının gayri milli unsurlardan kurtulmasına çalışılır. Bu programı İzmir’de Teşkilatı Mahsusa adına Celal Bey yürütmüştür²⁵. Fakat bu politika içeride kargaşa dışarıda ise ülkeye yönelik düşmanlığa yol açar.

Milli Mücadele yıllarında, Ankara hükümeti İktisat Bakanlığı vasıtasıyla sanayi istatistiği hazırlayacaktır. Fakat bu istatistikler de işgal altında bulunan İzmir, Bursa, Adana, İstanbul gibi şehirler dışında bırakılmıştır. Ayrıca istatistiklerde yer alan kuruluşlar büyük ölçüde el ve el sanatlarından ibarettir²⁶. Bu istatistikler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 12

Ülkede Sanayi İşyerleri ve Buralarda Çalışan İşçi Sayısı, (1922 Yılı)

²⁴ Sarç, Ö.Celal; Tanzimat ve Sanayimiz, Cilt 1, İstanbul, 1943 s. 465

²⁵ Bayar, Celal; Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş, Cilt V, İstanbul, 1966, s.1578-1580

²⁶ Tökin, İ.H.; İktisadi ve İçtimai Türkiye, Rakamlarla Türkiye’de Sanayi, İstatistik Gen. Müd. Yay., Ankara, 1946,, s.27

İktisadi Faaliyet Kolu	İşyeri Sayısı	İşçi Sayısı	İşyer Başına Düşen Ortalama İşçi Sayısı	Kuruluşlara Göre Oran %
Tekstil	20.057	35.316	1.76	60.7
Deri İşletme	5.347	17.964	3.35	16.2
Metalürji	3.272	8.021	2.45	9.9
Ağaç ve Marangoz İşleri	2.067	6.007	2.91	6.3
Gıda	1.274	4.491	3.52	3.8
Gömlek vb.	704	3.612	1.93	2.1
TOPLAM	32.721	75.411	2.30	1.0

KAYNAK: T.T.E.G.50 Yılı, s.41

Tablo 13

Tekstil İşyerlerinin Alt Kesimlere Göre Dağılımı, (1922 Yılı)

Alt Kesimler	İşyeri Sayısı	İşçi Sayısı	İşyeri Başına Düşen Ortalama İşçi Sayısı
Pamuklu Urba	5.897	6.742	1.14
Halı ve Kilim	3.067	8.838	2.88
Keçe Elbise	810	1.687	2.08
Kenevir Dokuma	435	4.309	9.90
Şayak ve Aba	5.550	1.173	2.13
İpekli Dokuma	56	1.584	28.27
İpek Eğirme	153	675	4.44
Peştamal	2.799	3.791	1.35
Dokuma Elbise	5.567	4.786	0.85
Keten Üretimi	380	1.110	2.92
Diğer Kumaşlar	30	30	1.00
TOPLAM	20.057	35.316	1.76

KAYNAK: T.T.E.G. 50 Yılı , s.41

Mevcut olan sanayi durumunun Kurtuluş Savaşı'na katkıda bulunma olanakları şu şekilde özetlenebilir;

1) Kapitülasyonlar, ülkeyi hammadde ve yiyecek maddeleri satar mamül madde satın alır hale getirmiştir, temel sanayi kurulamamıştır. Madeni eşya üretilemediğinden ülkede top, makineli tüfek, uçak ve diğer savaş araç gereçleri üretilmemekte yurt dışından elde edilmesi gerekliliğini doğurmaktadır.

2) Ülkede sanayi yakın pazarlar için tüketim malları üretecek şekilde oluşturulmuştur. Üretilenler üretimin yapıldığı yerlerde tüketilmektedir. Üretim kapasiteleri tüketime göre düzenlenmiş olduğundan savaş stokları da yapabilmek mümkün değildir.

3) Gıda üretimi de savaş için oldukça endişe verici olmuştur zira ülkede şeker fabrikası bulunmaması savaş sırasında ülkenin şeker ithalatı yapmasına neden olmuştur.

4) 10 işçiden fazla işçi çalıştıran sanayi kuruluşları tamamıyla işgal devletlerinin egemenliği altında kaldığından ülkenin kurtuluşunda bu kuruluşların da bir etkisi, faydası olmamıştır.

5) Sanayi kuruluşları düşman elinde olmasa bile ülke kurtuluşu için kullanılacak durumda değildir, çünkü bu kuruluşların %90'ı yabancı uyrukluların ve azınlıkların elindedir.

6) Madenlerin durumu da tablolarda görüldüğü gibi yabancıların elindedir, kullanım hakları genel itibariyle İngilizlerin ve Almanları elindedir, yani antiemperyalist bir savaşın baş düşmanlarının elindedir ve savaş sırasında ülkenin kurtuluşuna hiçbir şekilde yardım edemez halledirler.

1.1.3. Ticaret

Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret, esnaf loncaları vasıtasıyla yapılmaktadır. Şehir ve kasabalarda yaşayan esnaf kendi arasında üretici, toptancı ve bizzat malı kendi dükkanında Kadı'nın narhı ile belli bir kardan satan, aracı olmak üzere iş bölümü yapmıştır²⁷.

---

²⁷ Akdağ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt II., Ankara, 1971, s. 175

Dışardan gelen veya yerli olan ürün ilk satıcıdan son alıcıya esnaf eliyle ulaşmaktadır. Esnaf "Lonca" adı ile bilinen meslek dernekleri halinde teşkilatlanmıştır²⁸.

Mallarını hanlarda depolayan toptancılar arasında yabancılar da bulunmaktaydı. Kervanları at, deve, katır ve eşekten oluşan kervancılar, tüccarların mallarını belli bir ücret karşılığında ülke içerisinde taşımakta idiler. Kervanlar bilhassa Bağdat, Tebriz, Diyarbakır, Erzurum, Şam, Halep, Sivas, Tokat, Kayseri, Konya, Ankara, Bursa, Afyon, İzmir, İstanbul, Edirne, Selanik, Belgrat gibi büyük şehirler arasında mal taşıyordu. Önemli limanlar ise İstanbul, Antalya, İzmir, Selanik, Sinop, Trabzon vb.dir. Yollarda kervansaraylar kurulmuştur. Tüccarlar XV. ve XVI. yy.'da bankaların olmamasından dolayı oturduğu şehirden ayrılmadan önce gideceği şehirdeki tüccarın güvendiği ortağına alacağı malın bedelini kadı önünde yatırmakta ve onaylı kağıdı, kervanlarla ona ulaştırarak malı almakta idi²⁹. Böylelikle yanında hem fazla para taşımıyor hem de soygundan korunmuş oluyordu.

Toptan alım-satım yapılan yerler "Muhtesip" ler tarafından denetlenirdi. Büyük şehirlerde haftanın ve yılın belli günlerinde meydan pazarları kurulurdu. Tek bir cins ticaret malı satan hanlar da önemli ticaret yerleriydi³⁰.

Osmanlı Devleti'nde Orhan Bey zamanında ilk Osmanlı parası olan "Gümüş Akçe" 1327 yılında çıkarılmıştır. Fatih döneminde 1479 yılında ilk Osmanlı altın lirası olan "Sultani" ler piyasaya çıkmış, böylelikle bu tarihten itibaren piyasada çift metal para sistemine geçilmiştir. 9 Ocak 1881 tarihli yasayla da Osmanlı Lirası para birimi olarak kabul edilmiştir. Bilindiği gibi ticaretin dayandığı en önemli ödeme aracı paradır. XIX. yy. başlarında piyasalardaki para darlığını azaltabilmek için 1809 yılında "Beşlik" ve Altılık" diye adlandırılan para çeşitleri de arza sunulmuştur³¹.

Osmanlı'da II. Mehmet'in saltanat yıllarında, 1580-1640 yılları arasında ve II. Mahmut'un döneminde taşış (değeri düşürülmüş para) ve enflasyon

²⁸ Akdağ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt II., Ankara, 1971,s. 180

²⁹ Akdağ, Mustafa Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt II., Ankara, 1971, s. 180

³⁰ Akdağ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt II., Ankara, 1971, s. 187

³¹ Pamuk, Şevket; İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler. 1469-1998, DİE. Yay., Ankara 2000, s.34-35

yaşanmıştır. Devletin ihracat ve ithalatıyla ilgili son dönemde ilmi çalışmalar yapılmıştır³².

Osmanlı İmparatorluğu'nda dış ticaretle ilgili istatistikler 1878 (1294) yılından itibaren yayınlanmaya başlanmıştır. XIX. yy.'da İngilizlerle yapılan 1838 ticaret antlaşması ile bu ülkeye ticari alanda büyük kolaylıklar sağlanmıştır. Daha önce yabancıların İmparatorluktan satın alacakları ticaret maddelerinin sayısı tespit edilmişti. Bu maddelerin dışında ülkeden ticari eşya götürmeleri yasaktı. Ticari maddelere tatbik edilen yed-i vahit (tekeli) usulü bu anlaşma ile ortadan kalkmış, İngilizlere ve daha sonra diğer Batılı ülkelere iç ve dış ticarete tam bir serbestlik tanınmıştır³³. Bu çalışmada amacımız 1919 yılında ülkede ki ticaret olanaklarını ortaya koyabilmek ve 1919-1922 yılları arasında Kurtuluş Savaşı için bu olanaklardan yararlanabilme şansını ortaya koyabilmektir; ancak elde ki istatistikler bu dönemi kapsamamaktadır. Osmanlı Devleti'nin 1830-1913 yılları arasında yapmış olduğu ithalat aşağıdaki tabloda gösterilmiştir³⁴.

Tablo 14
Ülkelere Göre İthalat 1830 - 1913

(%)									
Yıllar	İngiltere	Fransa	Almanya	Avusturya	Toplam	Sanayileşmiş Ülkeler	Rusya	Diğer	Cari Fiyatlarla İhracat (Milyon Sterlin)
1830-32	19.0	9.9	3.1	16.9	52.7	52.7	31.3	16.0	4.0
1840-42	29.3	8.6	4.6	22.1	67.3	67.3	16.5	16.2	5.7
1850-52	25.5	9.3	9.7	26.2	74.6	74.6	13.6	11.8	9.5
1860-62	26.5	12.2	9.5	17.2	67.5	67.5	11.5	20.9	12.9
1870-72	32.4	12.3	13.6	12.9	76.7	76.7	9.2	12.1	22.4
1880-82	45.2	11.8	2.4	11.8	74.9	74.9	9.7	15.4	15.4

³² Karal, E. Ziya; Osmanlı Tarihi C.VI, Islahat Fermanı Devri 1856-1861, s. 252

³³ Karal, E. Ziya; Osmanlı Tarihi C.VI, Islahat Fermanı Devri 1856-1861, s. 254

³⁴ Pamuk, Şevket; 19. Y.Y. Osmanlı Dış Ticareti, (O.D.T.), DİE. Yay, Ankara, 1995, s.62

1890-92	35.9	12.4	10.3	9.8	77.5	777.5	9.9	12.6	19.2
1900-02	29.8	10.0	9.8	14.5	78.7	78.7	10.3	11.1	20.3
1909-13	23.9	8.4	13.7	13.9	78.8	78.8	8.7	12.5	37.7

KAYNAK: Pamuk,Şevket; 19. Y.Y. Osmanlı Dış Ticareti, s.61

Tablodan anlaşıldığı üzere Osmanlı İmparatorluğu Balkan Savaşlarına ve Birinci Dünya Savaşını başlamasını tetikleyen milliyetçilik akımlarının baş gösterdiği yıllara kadar Almanya, İngiltere, Fransa ve Rusya’yla yakın bir ticari ilişki içerisinde olmuştur. Bu ticari ilişki aslında Osmanlı’nın bu sanayileşmiş ülkelere mamul madde ithalatını içerir. Osmanlı’da hammadde sıkıntısı çekilmezken mamul ve yarı mamul ürünlerin sıkıntısı oldukça çoktur. Osmanlı bu ülkelere hammadde ihraç ederken bunun karşılığında işlenmiş madde ithal etmekteydi. Kapitülasyonların etkisiyle bu ülkelerin sömürge haline gelen Osmanlı’nın ithalatının bu ülkeler arasında olması da gayet doğaldı.

Osmanlıların İngiltere’ye ihracatı ile ilgili ürünler ve değerleri yüzde olarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 15

**İngiltere’ye Yapılan Toplam İhracat Değeri ve Başlıca Malların Toplam
İhracat İçindeki Payı (1860-1912)**

İngiltere				
Mallar	1860-62	1880-82	1900-02	1910-12
Mısır	17.4	3.0	5.5	1.2
Buğday	9.3	2.0	1.4	1.8
Arpa	7.6	2.3	22.0	19.0
Toplam Hububat	34.5	9.5	33.8	24.2
Boya Kökü	10.3	-	-	-

Afyon	5.4	8.3	4.5	5.0
Üzüm, İncir ve Diğer Meyve	6.5	11.8	16.9	20.0
Meşe Palamudu	8.4	10.2	4.9	2.6
Koyun ve Kuzu Yünü	2.5	8.3	5.3	5.0
Keçi Yünü	12.1	19.0	11.2	10.3
Zeytinyağı	0.7	4.1	1.0	2.4
Tütün	—	—	1.4	6.1
Diğer	19.6	28.8	21.0	24.4
TOPLAM(bin Sterlin)	2906	3569	5250	4951

KAYNAK: Pamuk, Şevket; 19. Y.Y. Osmanlı Dış Ticareti, s.62

Bu tablolardan ihracatımızın tümüyle tarıma dönük olduğu, ithal edilen malların büyük kısmının gıda maddelerinden oluştuğu anlaşılmaktadır. Buğday ve arpa ihracatı toplam ihracatın %7.7'sini meydana getirir de bundan bir döviz kazancı sağlanamamaktadır. Orta ve Doğu Anadolu'nun demiryolundan ve karayolundan yoksun oluşu bu ürünlerin tüketim merkezlerine ulaştırılmasını engellemektedir. İhraç edilen dokuma ürünleri , yarı mamul ya da mamul madde olarak geri ithal edilmekte hatta fes bile ithal edilmektedir.Üzüm, incir, fındık, susam, zeytinyağı da ihracatımızda önemli bir yer tutmuştur. İhracatın %21'ini bu ürünler teşkil etmektedir³⁵.

1.1.4. Tarım ve Hayvancılık

Osmanlı İmparatorluğu'nda büyük bir önem taşıyan tarım işletmeciliği kendi içinde ekincilik, bağcılık ve hayvancılık dallarına ayrılmıştı. Vergi kanunlarında da bu üç dal dikkate alınarak tatbik edilmekte idi³⁶.

Bağ-bahçe tarımı, daha ziyade şehir ve kasaba sakinleri tarafından şehirlerin çevresinde yapılmaktaydı. Şer-i kanun, bağ ve bahçe yapılan, etrafı duvarlarla çevrilen toprağı, imar edilmiş kabul ettiğinden, böyle yerler miri tarla vasfını kaybetmekte, özel mülkiyete dönüşmektedir. Bu nedenle büyük şehirlerin etrafı bağ ve

³⁵ Pamuk, Şevket; Osmanlı.Dış.Ticareti,DiE Yay., Ankara,1995, s.64

³⁶ Akdağ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt II., Ankara, 1971, s.162

bahçelerle çevrilmişti. Buralara günümüz yazlıklarına karşılık gelen bağ evleri yapılmıştır. Köylü, tarlasında arpa, buğday, çavdar, yulaf gibi tahılların yanı sıra, yağ ve lifleri için kendir, pamuk, susam vb. ürünler yetiştirmektedir.

Fatih devrinden itibaren ülkede altın ve gümüş sıkıntısı baş göstermiş, para rejimi bozulmuş ve akçanın gümüş miktarı düşürülmüş bu nedenle de piyasadaki malların fiyatları yükselmiş ve enflasyon yaşanmıştır. Altın ve gümüşün dışarıya kaçırılmaması için tedbirler alınmış, kuyumcuların işleyebilecekleri gümüş miktarı 200 dirhem olarak sınırlandırılmıştır³⁷. Ancak para darlığı ve enflasyon, ülkede tefeciliğin yaygınlaşmasına yol açmıştır. III. Murat devrinden itibaren piyasaya "Mağuş Akçe" çıkarılması, bazı Yahudi maliyecilerin akçelerin kenarlarını kırpma suretiyle vezinlerini düşürmeleri, tefecilik, devletin köylüden vergisini altın, kuruş ve zaruri hallerle tartılmış halis akçe olarak istemesi, köylünün tahsildar tarafından soyulması³⁸, ülkede toprak düzenini bozmuştur. Vergilerini ve borçlarını ödeyemeyen köylü ya toprağını terk etmiş veya faizi çok düşük bir bedelle toprağa el koymuştur. Muamele-i şeriyede faiz %10-11 iken faizciler %30'dan aşağı borç para vermemişlerdir. %60 ile de faizcilik edenler vardır. 1602'de Tokat'ta 100 kuruşun aylık faizi 30 kuruştur³⁹.

Osmanlı Devleti mali sıkıntısını giderebilmek için, temel üretim ve gelir aracı olan toprağa ve köylüye yönelmiş, fazla vergi toplaması için sipahileri sıkıştırmış, sipahiler de, köylülere yüklenerek kanunsuz vergiler toplamış ve soygun olayları başlamıştır. Öte yandan devlet fazla vergi vermeyen sipahilerin dirliklerini elinden alarak en yüksek para vereni tercih etmiş ve iltizam usulü ortaya çıkacaktır. Devletin çabuk ve yeterli gelir temin edebilmesi için, tımarlar en yüksek fiyatı veren mültezimlere verilmiş, istenen vergiyi ödemeyen sipahilerin dirliklerine el konmuştur. Özdemiroğlu Osman Paşa'nın 1584 yılında 300 akçe karşılığında yabancılara tımar

---

³⁷ Akdağ, Mustafa; Türk Halkının Dirlik ve Düzenle Kavgası, "Celali İsyanları", (T.H.D.D.K), Ankara, 1975, s.33

³⁸ Akdağ, Mustafa; Türk Halkının Dirlik ve Düzenle Kavgası, "Celali İsyanları", (T.H.D.D.K), Ankara, 1975, s.39

³⁹ Akdağ, Mustafa; Türk Halkının Dirlik ve Düzenle Kavgası, "Celali İsyanları", (T.H.D.D.K), Ankara, 1975., s.61-63

vermesiyle toprak düzeni tamamen bozulmuş, III.Mehmet zamanında artık tımar kanunları tatbik edilemez hale gelmiştir⁴⁰.

Osmanlı İmparatorluğu'nda hüküm süren ekonomik bunalım, köylerin eşkiyalar tarafından soyulması, eşkiyalığa zaman zaman devlet görevlilerinin de katılması, köylünün تنها köşelere ve dağlara sığınmasına yol açmış, Osmanlı tarihinde "Büyük Kaçgunluk" adını alan olay yaşanmış sipahilerin yanı sıra bazı resmi görevliler tımar topraklarına el koyarak kendilerine büyük çiftlikler oluşturmuşlardır⁴¹. XVI. yy. ortalarından sonra "Ekabir Çiftliklerinin" yanı sıra diğer çiftlikler bu yolla meydana getirilmiştir.

Tanzimat Fermanı ile tımarlar ortadan kaldırılmış, tımarlar üzerinde mülkiyet iddiasında bulunan kimselere iddiaları sabit görüldüğünde devlet maaş bağlamıştır⁴².

Dirlik sisteminin kaldırılmasıyla ortaya çıkan fiili ve hukuki boşluk 1858 tarihli arazi kanunnamesi ile doldurulmuştur.⁴³.

1858 tarihli arazi kanunu devlete ait olan arazileri 5 kısma ayırmıştır. Bunlar; mülk arazi, vakıf arazi, miri arazi, metruk arazi ve mevat arazidir.

Mülk arazisi (Arazi-i Memlûke) , özel mülktür. Vakıf arazisi (Arazi-i Mevkufe), belli bir amaca tahsisi edilmiş topraklar olup, bu yolla miri araziler özel mülk haline getirilmekteydi. Metruk arazi kamu yararı için terk edilmiş, pazar, yol, köprü, kuru mera ve kışlalardır. Mevat arazi, kimsenin tasarrufunda olmayan, tarıma elverişsiz devlet arazisi olup izin almak suretiyle böyle yerleri ziyarete elverişli hale getirenler mülkün sahibi olabilirler. Miri arazi, çıplak mülkiyeti devlete ait olup, tasarrufu hakkı belli bir ücret karşılığında süresiz olarak köylüye verilmiş, tarım arazisidir. 1858 Arazi Kanunnamesi'nin 8. maddesi köylüye toprak verilmesi ve kişisel tasarrufla ilgilidir.

---

⁴⁰ Cin, Halil; Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü, Ankara 1969, s.78

⁴¹ Akdağ, Mustafa; Türk Halkının Dirlik ve Düzenle Kavgası, "Celali İsyanları", (T.H.D.D.K), Ankara, 1975, s. 488

⁴² Üçok ,Coşkun; Osmanlı Devlet Teşkilatında Tımarlar, Ankara Hukuk Fak., D.C.2, S.1,s.92

⁴³ Yerasimos, Stefanos; Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye, Tanzimattan I.Dünya Savaşına, İstanbul, 1987, s. 104-112

Böylelikle köylüye verimli yerlerde 70-80 dönüm, orta verimli yerlerde 100, az verimli yerlerde 130 dönüm toprak tapuyla verilmiştir. (A.K. Md.131)

Mülkiyet hakkı kanun teminatı altına alınmıştır. Köylü toprağını bizzat veya kira ile işletebilir, başkasına terk edebilir. Fakat izinsiz taksimat, ağaç dikmek, bina yapmak yasaktır. Mülk sahibi olduğunda mülkünü mirasçılara bırakırdı (A.K. Md. 54-55). Miri araziye 10 sene tasarruf eden o araziye özel mülk haline getirirdi (A.K. Md. 78). Toprak 3 sene özürsüz arka arkaya boş bırakılırsa köylüden geri alınırdı. (A.K.69). Arazi köylünün borcundan dolayı haczedilemez köylü tarafından reddedilemezdi.

Arazi Kanununun 115. maddesinde 1862 tarihi irade-i seniye ve 1869 tarihli Nizamname ile değişiklikler yapılarak Miri arazi ve vakıf topraklarının cebri icra ile satışına izin verilmiştir⁴⁴.

Kırım Savaşı'ndan sonra çıkarılan Islahat Fermanı'nda, yabancı ülke vatandaşlarının ülkede taşınmaz mülk edinmeleri kabul edilmiş, 1867 tarihli kanunla da gayrimenkule sahip olmalarıyla ilgili düzenleme yapılmıştır⁴⁵. Kanuna göre: yabancılar Osmanlı emlak ve arazi kanunlarına , Osmanlı mahkemelerinin kararlarına uyacaklar, hicaz müstesna olmak şartıyla ülkenin her yanından mülk edinebileceklerdir. Bu tarihten sonra yabancılar ülkenin her tarafında emlak ve arazi sahibi olmuşlardır.

30 Mart 1913 (1329) tarihli Emval-i gayrimenkullerin tasarrufu hakkındaki kanunu Muvakkat düzenlediği kanunlarda mülk ve miri araziye tamamen aynı hükümlerde ifade etmiş ve böylelikle de miri arazi fiilen ortadan kaldırılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nun son dönemindeki sürekli savaşlar kırsal nüfus için yıkıcı olmuştur. 1800-1919 yılları arasındaki 57 yıl savaşla geçmiş ortalama 1 milyona yakın insan silah altında tutulmuştur. Batı ülkeleri bu dönem içinde en fazla 12-13 yıl savaşmışlardır. Şayet 1 milyon insan en ilkel şartlarda tarım alanında

---

⁴⁴ Cin, H.; Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü, Ankara, 1969, s.302

⁴⁵ Karal, Enver Z.; Osmanlı Tarihi VII. Cilt, Islahat Fermanı Devri 1861-1876, Ankara, 1977, s.251-252

çalıştırılıyorsa; H. Kazgan'a göre 1914'deki Düyun-i Umumiye borçlarının 5 katında bir değer yaratabilirdi⁴⁶.

Osmanlı Orman ve Meadin ve Ziraat Nezareti İstatistik İdaresi 1907 ve 1909 senelerine Ziraat ve Ticaret Nezareti İstatistik Umumi İdaresi de 1913 ve 1914 senelerine ait Ziraat İstatistikleri çıkarmışlardır. Bu istatistikler Tevfik Güran tarafından yayınlanmıştır. İstatistiklerden Osmanlı tarımını çeşitli yönleriyle öğrenebiliyoruz. Araştırmacı, coğrafi kapsam olarak günümüz Türkiye sınırlarını esas almıştır.

Seçilmiş tarla ürünlerinin ekiliş alanları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir⁴⁷.

Tablo 16

Seçilmiş Tarla Ürünlerinin Ekiliş Alanları (1909-1914)

(Hektar)

ÜRÜN	1909	1913	1914
Buğday	2.566.220	2.530.005	2.337.425
Arpa	1.283.448	1.200.276	1.109.462
Mısır	414.284	316.257	297.674
Yulaf	192.765	122.371	88.104
Çavdar	258.282	151.089	218.274
Kaplıca	103.567	92.035	60.031

⁴⁶ Kazgan, Haydar; Atatürk Döneminde Tarım Politikası, Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul, 1981, s.133

⁴⁷ Güran, Tevfik; Osmanlı Devleti Tarım İstatistikleri 1909,1913 ve 1914, DİE Yay.,(O.T.İ) Ankara, 1997, s.6

Pirinç	28.866	26.717	18.354
Darı	277.387	65.617	102.007
Toplam Tahıllar	5.124.819	4.529.675	4.246.227
Kuru Fasülye	44.641	38.789	33.286
Mercimek	23.045	25.595	26.392
Nohut	40.014	47.067	34.668
Bakla	35.239	24.746	32.657
Bezelye	-	2.324	1.385
Börülce	-	2.537	1.597
Fiğ	-	18.751	37.368
Burçak	5.109.470	80.065	91.678
Toplam Baklagiller	252.410	239.874	259.031
Pamuk	153.091	148.845	44.859
Şeker Pancarı	-	4.705	3.440

KAYNAK: Güran,Tevfik;Osmanlı Devleti Tarım İstatistikleri, s.6

Tablodan da anlaşıyor ki, Anadolu’da ekili toprakların %90 dolayındaki kısmı tahıl üretiminde kullanılmaktadır. Birinci Dünya Savaşı sırasındaki bu duruma baktıktan sonra Anadolu’daki tarım üretiminin 1919 Mayıs’ında Kurtuluş Savaşı’nın destekleme olanaklarına bakıldığında karşımız şu gerçekler çıkmaktadır: Anadolu ekonomisi tamamen tarıma dayalıdır. Anadolu nüfusunun ancak yarısı tarımsal üretimde bulunmakta; nüfusun öteki yarısını çocuklar yaşlılar, hastalar, askerler, memurlar ve küçük esnaf oluşturmaktadır. Başka bir ifadeyle nüfusun çalışma gücüne sahip yarısı hem kendini hem de tüketici durumundaki öteki yarısını doyurmak zorundadır. Dağlardaki asker kaçaklarını da hesaba kattığımızda tarım iş gücünde büyük boşluklar çıkmaktadır. Üretim bu nedenle hızla azalmış 1919 yılında ise üretim en düşük düzeylerine ulaşmıştır. Tarımda karşımıza çıkan bir başka sıkıntı da tarımsal iş gücü olarak kullanılan eşek, katır gibi hayvanların da askeriye’nin emri altına alınmış olmasıdır. Bu nedenle bu hayvanların sayısının azalmış olması

Kurtuluş Savaşı sırasında bu olanaktan da milli birliklerin yararlanamaması anlamına gelmektedir⁴⁸.

1913 yılında arazilerin kişisel mülk olarak dağılımı aile dikkate alınarak aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 17

Arazilerin Kişisel Mülk Olarak Dağılımı (1913 Yılı)

	Aile sayısı	Ailelerin(%)	Toprak hektar	Toprak (%)
Derebeyi	10.000	1	3.000.000	39
Toprak ağası	40.000	4	2.000.000	25
Topraklı köylü	870.000	87	2.700.000	35
Topraksız köylü	80.000	8		-

KAYNAK: Doğan Avcıoğlu; Türkiye'nin Düzeni, s.88

Çizelgeye göre tarım kesiminin %5'i ekilebilir toprakların %65'ine sahipken tarım nüfusunun %95'i ekilebilir toprakların %35'i ile yetinmektedir.

I. Dünya Savaşı'nda tarım kesiminde çalışan nüfusun büyük ölçüde silah altına alınması ve çift hayvanlarının sayısında meydana gelen azalma, tarım üretimini darboğaza sokar ve bu alana devletin müdahalesini zorunlu kılar. Bu nedenle tarımda çalışma ve ekme yükümlülüğü (Mükellefiyeti Ziraiye) getirilir. Bu uygulamaya Kurtuluş Savaşı süresince de devam edilmiştir⁴⁹.

Önce 18 Eylül 1916 (5 Eylül 1332) da Mükellefiyeti Ziraiye Kanunu Muvakkati ve tatbikatıyla ilgili nizamname kabul edilmiştir⁵⁰. Geçici kanun ve nizamname daha

⁴⁸ Güran, Tevfik; Osmanlı Devleti Tarım İstatistikleri 1909,1913 ve 1914, DİE Yay.,(O.T.İ) Ankara, 1997, s.6

⁴⁹ Yerasimos, Stefanos, Az Gelmişlik Sürecinde Türkiye, Tanzimattan I.Dünya Savaşına, İstanbul, s.294

⁵⁰ Ökçün, A. Gündüz; Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyet-i Ziraiye) Belgeler 1914-1922, Ankara, 1963, s..3-7

sonra Osmanlı meclislerinde görüşülmüş ve Mükellefiyyet-i Ziraiye kanunu 2 Nisan 1917 de Mükellefiyyet-i Ziraiye nizamnamesi de 20 Eylül 1917 de yürürlüğe girmiştir⁵¹.

— Kanuna göre⁵²; 17 yaşını ikmal eden herkes ziraat nezaretince tayin edilen miktarlarda tarım yapacaktır. Kendi ziraatini tamamlayanlar hayvanlarıyla beraber muhtaç asker ve fukara ailelerin tarlalarında çalışacaklardır. Bu kanuna muhalefette bulunanlar 25 kuruştan 100 kuruşa kadar para cezasına çarptırılacaklardır.

— Çiftçiliğe mahsus manda, öküz ve beygirler her çiftçi için en az 35 dönüm zer'iyatta bulunacaktır. Ayrıca damızlık olarak kullanılan dişi manda, inek ve kısraklar da çifte alıştırılarak her çift için 35 dönüm zer'iyat temin edecektir.

— Çift hayvanları ile yapılacak iade nakliyatı bir çiftten fazla hayvanı olanlar için geçerli olup, senede 64 saati geçmemek şartı ile eşit olarak tevzi edilecektir.

— 500 dönüm ve üzerinde zer'iyatta bulunanlar çiftlik sahibi addolunur. Bunlardan silahaltına çağrılmayanlar arazileri başında bizzat zer'iyatta bulunmak mecburiyetindedir.

— Hayvanların zorunlu askeri alanlarda kullanılması ve hastalıklar dolayısıyla 1913-1914 senesi zirai istatistiklerine göre ekilen arazi 68 milyon dönüm iken; bu miktar 1914-15 senelerinde 35 milyon dönüme, 1915-16 da ise 27 milyon dönüme düşmüştür.

1.1.5. Mali Durum

Osmanlı Hükümeti toprak tasarrufunu ve üretimi sıkı bir gözetim altında bulundurmuş, para ekonomisinin geri olduğu klasik dönemde (1300-1600), köylüden alınan aynı vergiler, tımarlı sipahiler tarafından toplanmıştır. Mali kontrol, tahrir sonucu düzenlenen icmal defterleri ile sağlanır. Zamanla meydana gelen değişiklikler için de "derdest ve tevcih defterleri" düzenlenirdi⁵³. Bir yer fethedildiği zaman, Padişah

⁵¹ Ökçün, A. Gündüz Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyyet-i Ziraiye) Belgeler 1914-1922, Ankara, 1963, s.76-82

⁵² Ökçün, A. Gündüz; Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyyet-i Ziraiye) Belgeler 1914-1922, Ankara, 1963, s.100-101

⁵³ İnalçık, Halil; Osmanlı'da İstatistik Metodu Kullanıldı mı? "Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik", DİE Yay.,Ankara, 2000, s.3-4

tarafından buraya Emin ve Katipten oluşan bir komisyon gönderilerek tahriri yapıldı. Emin, tahririni memur olduğu vilayetin kadısı ve tımar erleri ile birlikte yapmıştır. Bütün nüfus ve gelir kaynaklarını hiçbir şey dışarıda bırakılmayacak şekilde deftere kaydederdi.

Tahrir emini çalışmasını tamamladıktan sonra, hazırlanan defter-i mufassal, cizye defteri, zevayid ve mevkuf defteri ile sancak kanunnamesi müsveddelerini ve mahalli narh hüccetlerini tetkik ve tasdik olunmak üzere merkeze getirirdi. Burada ürün vergileri belirlenir dirlik sahiplerinin istihkaklarına göre taksim edilirdi ⁵⁴.

Osmanlı Devleti kırsal alandaki vergi yükümlülükleri için "Mufassal Defter-i Hakaniler" meydana getirmiştir. Bu yolla her vergi yükümlüsünün toprak miktarını ve ödeyeceği vergileri tespit etmiştir. "Mücmel Defter-i Hakani" denilen defterlerde binlerce tımarlının durumu takip edilmiştir. Özellikle tahrir defterleri bilhassa XV. ve XVI. asırlarda tımar sisteminin uygulandığı bölgelerde vergi mükelleflerine ait çeşitli bilgileri ve vergilerin hangi kişi veya kurumların tasarrufunda bulunduğunu tespit eden ve genellikle sancak esasına göre tertiplenen resmi belgelerdir ⁵⁵.

XVI. yy. sonlarından itibaren tımar sistemi hızlı bir çöküş sürecine girerken, o zamana kadar yapılan sayımlar ve kayıtlar manasını yitirmeye başlamıştır. XVII. yy. başlarında yaygın Celali İsyanları yaşanırken, Hükümet sahipsiz ve tartışmalı hale gelen tımarları Padişah hasırlarına dahil ederek iltizama verir. Böylelikle nakit ihtiyacı giderilmeye çalışılır. Bundan böyle maliye bürokratları ihale yapmak, kayıtları tutmak, tahsilatı yapmak ve ortaya çıkan anlaşmazlıkları gidermekle uğraşırlar. Defterhanede Avarız ve Cizye gelirlerinin toplanması işi öncelik kazanır ⁵⁶.

XIX. Yüzyılın ilk yarısında Padişah olan II. Mahmut ıslahat hareketlerini başlatır. Batı Ülkelerindeki Hükümet sistemi kabul edilir. Sadrazamlık unvanı baş

---

⁵⁴ İnalçık, Halil; Osmanlı'da İstatistik Metodu Kullanıldı mı? "Osmanlı Devleti'nde Bilgi ve İstatistik", DİE Yay., Ankara, 2000, s.3-4

⁵⁵ Özel, Oktay; Avarız ve Cizye Defteri "Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistikler" DİE.Yay., Ankara 2000,s.36

⁵⁶ Özel, Oktay; Avarız ve Cizye Defteri "Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistikler" DİE.Yay., Ankara 2000,s.37

vekalete çevrilir. Nazırlıklar (bakanlıklar) kurulur. Başvekil günümüzde olduğu gibi o dönemde de çeşitli nezaretler arasında koordineyi sağlayan makamdır⁵⁷.

Darphane-i Amire ile Hazine-i Amire Maliye Nezareti bünyesine alınmıştır. Memurlara derecelerine ve sorumluluklarına göre maaş verilmiştir. Divan kaldırılıp, yerine İhtisas Meclisleri oluşturulmuştur. Defterdar, Maliye Nazırı adını almıştır.

1855 yılında "Muvazene Defteri Nizamnamesi" hazırlanmıştır. Nizamname ile bir bütçenin nasıl hazırlanacağı ve denetleneceği konusunda bir takım hükümler getirilmiştir⁵⁸. Bu nizamname hazırlanacak olan devlet bütçesine hazırlık niteliğindedir. Maliye Nezareti mali yılbaşı olan Mart ayından en az 2 ay önce o yılın gelir ve giderlerini gösteren tahmini defterleri Hükümet adına Meclis incelemesi ve onayına sunmuştur. Daha sonrada Padişah Hattı Hümayunu ile yürürlüğe girmiştir.

Padişah Abdülaziz zamanında Maliye Nazırı olarak görev alan Fuat Paşa, mali sistemi ıslah çalışmalarını sürdürürken, ilk devlet bütçesinin 1863-1864 yılı için yürürlüğe girmesini de sağlamıştır.

Bu bilgiler ışığında şu ifadeleri kullanmak yanlış olmaz: Osmanlı mali zorunluluklar nedeniyle kağıt para çıkartmış, en son 15 Temmuz 1915'te çıkartılan paraların karşılıklı olması ,üzerlerinde ne zaman tedavülden kaldırılacağı yazılmış ve altın ile ödeneceği belirtilmiştir; ancak çıkartılan bu paralar dünya savaşı sebebiyle oluşan enflasyonist baskı ve ekonomideki mal darlığının artması sonucu oluşan aşırı fiyat artışlarıyla hızla değer kaybetmiştir. Bu şartlar altında 19 Mayıs 1919'da kağıt para aynı şekilde değer düşüklüğünü korumuştur. Altın paranın da tedavülde bulunması bazı güçlüklerle neden oluyordu. Aynı malın hem kağıt hem de altın para cinsinden iki fiyatının bulunması durumu doğuyordu, kağıt para cinsinden fiyatlar artarken para cinsinden fiyatlar ise azalma eğilimi gösteriyordu. 1919 yılına kadar süregelen savaşlardan dolayı milli gelirden önemli bir artış olmadığı gibi aynı zamanda bölgeler arası gelir dağılımında da herhangi bir değişiklikten pek söz etmek mümkün değildir. İç ve Doğu Anadolu bu gelir

⁵⁷ Karal, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi C.V, TTK Yay, Ankara, 1976,s. 152

⁵⁸ Sayar, Nihad S; Türkiye İmparatorluk Dönemi, Siyasi,Askeri, İdari ve Mali Olayları, İstanbul, 1978, s. 189

dağılımında en az pay alan bölgeler olmuştur. Bu nedenle Kurtuluş Savaşı'na maddi yardım konusunda çokta fazla faydalı oldukları söylenemez. Bu durumdan Kurtuluş Savaşı için şöyle bir sonuç çıkartılabilir: Kurtuluş Savaşı'nın finansmanı için gerekli tüm kaynakların diğer bölgelerin ağırlıklı olarak işgal altında bulunması sebebiyle gene bu bölgelerde aranması zorunluluğunu doğurmuş, bu zorunluluk da Kurtuluş Savaşı boyunca çıkartılan vergi kanunlarının son derece verimsiz kaynaklara yönelmesine sebebiyet vermiştir.

1919 yılında ekonomideki tıkanıklık, darlık bütçeyi de olumsuz yönde etkilemiştir. 1918 yılında devlet halkına ekmek vermek için gerekli olan 3 milyon lirayı bile bulamamış bunun için bile borçlanma yoluna gitmiştir. Bu durum Kurtuluş Savaşı'nın gerçekleştirecek bir milletin hangi ekonomik şartlarda olduğunu açık göstergesidir. 1919 yılında ise bu durum gene kendini devletin memurlarına maaş verememe hali olarak gösterir. Savaş ekonomisi diye bir şey kalmadığı gibi yeni bir savaşı finanse edecek ülkenin ekonomik koşulları bu derece kötüdür. Savaş, bu koşullar içerisinde yeni çözümler çıkartılmaya çalışılarak gerçekleştirilmiştir. İlk bütçe aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 18

Bütçe Gelir ve Giderleri (1863-1864)

BÜTÇE GELİRİ	FRANSIZ FRANGI	BÜTCE GİDERLERİ	
Vergi(şahıslardan alınan)	78.173.000	İÇ VE DIŞ BORÇLAR	
Bedel-i Nakdi(askerlik Hiz. Karş.)	13.934.000	Dış borç. Faiz amortismanı	40.430.000
VASITALI VERGİLER		İÇ BORÇLAR	
Aşar resmi	94.891.000	Eshame-i cedide ve tahvilat-i mümtaze faiz ve amortismanı	32.775.000
Ağnam resmi	20.305.000	Eshame-i müntaze ve 10 yıllık sergi faiz ve amortismanı	5.266.000
Domuz resmi	335.000	MUHTELİF GİDERLER	
Gümrük resmi	57.500.000	Vergi üzerinde alınan ¼ avans karşılığı	7.179.000
Tütün resmi	13.800.000	Eytam sandığına borçlu bulunanların para faizi	668.000
Balık avı hakkı	1.315.000	Yemen ve Hicaz tahsisati, Kabe örtüsü vs.	8.523.000

Mukavele harcları	361.000	DEVLET DAİRELERİ MASRAFLARI	
Damga resmi	3.450.000	Padişahın tahsisatı vesair muayenatı	27.712.000
Vakıfhissesi	2.875.000	Tekaudiye ve yardım	7.845.000
Tapu	2.875.000	Meclis-i ahkam-ı Adliye ve Meclis-i Hazain	1.579.000
Çeşitli resimler	28.175.000	Bab-i ser askeri (harbiye nezareti)	95.198.000
Posta hasılatı	2.307.000	Tophaney-i amire	4.370.000
Devlet matbaası	251.000	Bahriye nezareti	24.191.000
Devlet emlakı	442.000	Adliye nezareti	2.402.000
Ormanlar	365.000	Efkaf nezareti	4.627.000
Çiftlikat-i hümayun	1.998.000	Dahiliye nezareti	41.082.000
Dalyanlar	525.000		
Tuz resmi	14.375.000	Hariciye nezareti	3.016.000
Madenler hasılatı	2.136.000	Ticaret nezareti	458.000
Devlet mahsulleri satışı hasılatı	3.295.000	Maarif ve nafia nezareti	1.084.000
MÜMTAZ EYALETLERİNİN		Zabtiye nezaret	3.789.000
Mısır eyaletleri vergisi	9.200.000	Maliye nezareti	15.000.000
Eflak eyaletinin vergisi	575.000	TOPLAM	327.194000
Bogdan eyaletinin vergisi	345.000		
Sırbistan eyaleti vergisi	529.000		
Sisam adası vergisi	92.000		
Aynaroz eyaleti vergisi	28.000		
NEZARETLERİN TEMİN ETTİĞİ GELİRLER			
Bahriye nezareti geliri	1.387.000		
Ticaret nezareti geliri	358.000		
TOPLAM	346.198.000		

KAYNAK: A Du Velay; Türkiye Maliye Tarihi, s. 105-111

Bu bütçede tahmini rakamlar fazla şişirilmiş olup nüfusa oranla halktan yeterli vergi toplanamamaktadır.

Düyun-i İdare-i Umumiyesi alacaklı Avrupa ülkelerinin baskısıyla Muharrem Kararnamesi (1881) ile kurulan Düyun-i Umumiye İdaresi ile Hükümet arasındaki ilişkileri takip eden bürodur. Avrupa Ülkelerinin yönlendirdiği, Osmanlı Hükümetine bağlı olmayan Düyun-i Umumiye İdaresi, Devletin gelir kaynaklarının önemli bir

bölümünü idaresi altına almıştır. Böylelikle ülkede iki ayrı maliye yönetimi ortaya çıkmıştır.⁵⁹.

Düyun-i Umumiye İdaresi kısa sürede ülkenin her tarafında teşkilatlanmış, sürekli ve geçici kadrolarla binlerce görevliyi istihdam etmiştir..

1876 Anayasası'nda yer alan bütçenin her yıl mali yılbaşından önce hazırlanması ve verginin kanun ile alınabilmesi mecburiyetine rağmen, Meşrutiyetin kısa süreli olması ve anayasasının askıya alınmasından dolayı, irade ve nizamnamelerle vergi konulmuş, ve her dairenin gelirlerini kendisinin tasarruf etmesine imkan tanınmıştır. Bu nedenle de ülke sürekli geçici bütçelerle yönetilmiştir⁶⁰. 1887-1902 yılları arasındaki bütçelerde devletin gelir ve giderleri bir tür hesap özeti olarak hazırlanırken, 1908-1919 yılları arasında hazırlanan bütçeler kesin hesaplara dayanmamaktadır⁶¹.

Meclisin kapatılmasından sonra vergi koyma ve bütçe yapma hakkı II. Abdülhamit'in elindedir. Döneminde devlet bütçeleri her yıl muntazam olarak yayınlanmamıştır⁶².1909-1919 yıllarına ait meşrutiyet dönemi bütçeleri gelir ve gider rakamları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 19

1909-1919 Yılları Meşrutiyet Dönemi Bütçe Rakamları (1909-1919)

(1000 TL)

MALİ YIL	GELİR	GİDER	AÇIK	ÖNLEMLER
1909	25.079	30.540	5.461	Borçlanma
1910	26.015	35.694	9.679	Borçlanma

⁵⁹ Gürsoy, Bedri; Kamusal Maliye Cilt II, Bütçe, Ankara, 1981, s.l 10-118

⁶⁰ Pelin, Fazıl; Finans İlmî ve Finansal Kanunlar, İstanbul, 1994, s. 18-20

⁶¹ Gürsoy, Bedri; Kamusal Maliye Cilt II, Bütçe, Ankara, 1981, s.l 10-118

⁶² Sayar, Nihad, S.; Türkiye İmparatorluk Dönemi, Siyasi,Askeri, İdari ve Mali Olayları, İstanbul, 1978, s.259

1911	28.446	36.233	7.787	KV ve UV ile borçlanma
1912	30.914	34.591	4076	//
1913	20.514	34.591	4075	//
1914	32.607	34.012	1.405	Bazı vergilere yapılan zam
1915	26.836	35.658	8.821	Hazine Tahvili
				vergi zammı
1916	25.013	39.725	14.712	//
1917	23.584	53.305	29.720	//
1918	34.017	51.970	17.953	Ayrıca teminatlı evrakı nakdiye İhr.
1919	34.017	92.731	58.715	Ağnam resmi 2 kat artacak

KAYNAK: A Du Velay; Türkiye Maliye Tarihi, s. 113-115

Görüldüğü gibi Birinci Dünya Savaşı'yarattığı ekonomik çöküntü ve mal darlığı sonucu doğan enflasyonist baskı 1915-1916 yılından itibaren kamu harcamalarını etkilemektedir. Fiyat artışları kamu giderlerini önemli ölçüde artırdığı halde gelirlerde duraklama hatta gerileme söz konusudur. Bu nedenle bütçe açıkları hızla büyümüş borçlanılan miktarda artmıştır. Borçlanma 1919 yılında en yüksek düzeye ulaşmış mütarekeden sonra savaş giderleri ve askeri harcamalar azaldığı halde toplam kamu harcamalarında dikkate değer bir azalma olmamıştır. Bunun başlıca nedeni fiyat artışlarının 1918 yılının son aylarında ve 1919 yılının ilk aylarında hızlı bir seyir izlemiş olmasıdır.

1.1.6 Kamu Gelir ve Giderleri:

Osmanlı devlet gelirleri, aşar, araz, bina, özel ormanlar, hayvanlar, madenler, su ve kara avı, gümrük ve damga vergileri, gemi, tapu, yargı, pasaport ve konsolosluk harçları ile tuz ,tütün, av mazlemelerive tütün tekelelerinden oluşmaktadır. Ancak bu gelirlerin önemli bir bölümü yabancı ve dış borç alacakları adına Düyun-u Umumiye İdaresine bırakılmıştır.19 Mayıs 1919'da yürürlükte olan vergi, harç ve tekel gelirlerine ilişkin gelir

kanunları Kurtuluş Savaşı boyunca da uygulanmış ve savaşı finanse ederek devlet gelirlerinin temelini bu gelir kanunları teşkil etmiştir. Mali yönden dar boğazlara girildiğinde yeni gelir kanunları çıkarılmakla birlikte 1919 yılından sonra da uygulanagelen bu kanunların temel nitelikleri korunarak yalnızca vergi nisbet ve oranlarının artırılması yoluna gidilmiştir. Bunun temel nedeni ise savaş döneminde büyük çalkantılar yaşayan toplumun mükellefleri bilinen, kayıtları belli ve uygulaması oturmuş mevcut vergi kanunlarında gelir arttırıcı değişiklikler yapmak yeni vergi kanunlarını yürürlüğe koymaktan çok daha verimli olmuştur⁶³.

Aşağıdaki tabloda madenlerin ve taş ocaklarının gelirleri gösterilmiştir.

Tablo 20

Maden ve Taş Ocaklarında Bir Sene Zarfında Vuku bulan Hasılatın Miktarı

ESAMI-İ VİLAYAT	KURUŞ		KURUŞ
Edirne vilayeti		Hazine-i celile'ye merbut kazala zor sancağı	
İşkodra vilayeti	36.016	Sivas vilayeti	26.087
İzmit mutasarrıflığı	2.869	Trabzon vilayeti	270.987
Ankara vilayeti	6.680	Kastamonu vilayeti	31.101
Aydın vilayeti	2.566.416	Konya vilayeti	11.060
Adana vilayeti	742.624	Kosova vilayeti	9.140
Erzurum vilayeti	8.335	Manastır vilayeti	162.683
Biga sancağı	3.411	Bulgar Dağı madeni	75.934
Bağdat vilayeti	3.770	Gümüşhacıköy madeni	845
Cezayir-i Bahr-ı Sedif vilayeti	51.767	Engari Madeni	925.439
Cebel-i Lübnan vilayeti	15.605	Lüle taşı madeni	173.947
Çatalca sancağı	776		1.483.772
Halep vilayeti	166		363.379
Hüdavendigâr vilayeti	50.000		
Yekün	2.498.690		9.522.134

⁶³ Sayar, Nihad, S.; Türkiye İmparatorluk Dönemi, Siyasi, Askeri, İdari ve Mali Olayları, İstanbul, 1978, s.295

KAYNAK:;Tevfik Güran; Osmanlı Devleti’nin İlk İstatistik Yıllığı, s.171

XIX. yy.da ve XX. yy.’ın başlarında çeşitli kaideler ülkede sürekli mali ve ekonomik sıkıntı ve enflasyon yaşanmasına sebep olmuştur.

Trablusgarp Savaşı’ndan itibaren savaş bütçeleri hazırlamıştır. Bu durum Kurtuluş Savaşı süresince de devam etmiştir. Trablusgarp ve Balkan Savaşı’nın Devlete maliyeti 30 Milyon Osmanlı Lirasıdır⁶⁴. Bütçe açıkları savaşlardan dolayı daha da artmıştır. 1909-1919 Yılları arasındaki Osmanlı bütçeleri aşağıdaki Tabloda gösterilmiştir⁶⁵.

Tablo 21

1909-1919 Yılları Arasında Mali Yıl Bütçe Tahminleri

(Osmanlı Lirası)

MALİ YILLAR	GELİR TAHMİNİ	GİDER TAHMİNİ	TAHMİNİ AÇIK	MECLİSTE KABUL EDİLEN BORÇLANMA
1909-10	25.078	30.539	5460	"
1910-11	29.183	35.994	6811	37.002
1911-12	31.645	41.161	9516	39.627
1912-13	33.682	36.891	3208	57.164
1913-14	33.682	36.891	3208	49.395
1914-15	36.004	37.054	1050	73.932
1915-16	30.015	35.451	8435	84.722
1916-17	27.961	42.347	14.386	100.706
1917-18	31.689	60.288	28.599	116.915
1918-19	42.397	60.146	17.767	136.888

KAYNAK: A Du Velay; Türkiye Maliye Tarihi, s. 117

⁶⁴ Eldem, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973, s. 14

⁶⁵ Çavdar, Tevfik; Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, İstanbul, 1971, s.90

Aynı dönemle ilgili olarak Düyun-i Umumiye kayıtları gerçek harcama ve daha fazla olduğunu ifade etmektedir⁶⁶. Düyun-i Umumiye raporları aşağıdaki Tablo’da gösterilmiştir.

Tablo 22
Gerçek Harcama ve Bütçe Açıkları*

(Osmanlı Lirası)

YILLAR	GERÇEK HARCAMA(O.L.)	GERÇEK AÇIK (O.L.)
1911-12	29.908.282	2.638.531
1912-13	38.919.877	10.375.118
1913-14	35.329.950	6.128.085
1914-15	57.841.339	33.102.175
1915-16	65.546.105	43.219.312
1916-17	82.980.780	57.781.254
1917-18	—	85.226.362
1918-19	-	94.509.235

KAYNAK: E.G. Mears, Modern Turkey, s. 390

Bu rakamlar bize 1919 yılının bütçe açığı yönünden en şanssız yıl olduğunu göstermektedir. Bütçe açığının, borçlanmanın ve fiyat artışlarının en yüksek düzeye ulaştığı 1919 yılı ekonomik ve mali çöküntünün en belirgin yıl olmaktadır. Kurtuluş Savaşı böyle bir ortam içinde tasarlanmış; Mustafa Kemal Paşa böyle bir ortam içerisinde çıkış kapıları aramıştır. 1919 yılının mali kaynakları bir bakıma Kurtuluş Savaşı’nın mali koşullarını ortaya koymaktadır. Zira 1919 yılı Mayıs’ında uygulanan vergiler ,bazı değişikliklerle bütün Kurtuluş Savaşı boyunca uygulanmıştır. Bunun yanında Osmanlı’nın dış borçları da ayrı bir sorun olmuş ve karamsarlığa da sebebiyet vermiştir. Kurtuluş Savaşı’nın mali yönden olanaksızlığını ortaya koymak için dış

⁶⁶ Mears, E.G.; Modern Turkey, New York, 1924, s. 390

* Düyun-i Umumiyece hesaplanmıştır.

borçlardan söz etmek yeterlidir.Muvazene-i Umumiye Kanununun 1918-1919 yıllarına ait varidat tahminleri aşağıda tabloda da gösterilmiştir⁶⁷.

Tablo 23

1918-1919 Mali Yılı Varidat Tahminleri

(1000 Lira)

VASITASIZ VERGİLER		
Müsakkafat ve arazi	2.100	
Temettüat	750	
Harp vergisi	950	
Askeri muafiyet	1.000	
Ağnam vergisi	2504	
Aşar ve iane hissesi	10.000	
Sair	200	17.504
DAMGA, HARÇLAR, KAYDIYELER VASITALI VERGİLER		1.070
Müskirat resmi	220	
Gümrük resmi	1.084	
İhracat fevkalade resmi	1.000	
Sair	120	2424
INHİSARLAR		
Tuz	1.500	
Tütün	1.115	
İmalatı harbiye	2.000	
Meskukat	305	
Posta, telgraf ve telefon sair	1.050	
Sair	50	6.020
MÜESSESELER		971

⁶⁷ Eldem, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi,(M.M.Y) Ankara, 1973, s. 19-20

EMLAKİ EMİRİYE HASILATI		750
MAKTU VERGİLER		
Mısır	750	
Kıbrıs	103	869
MÜTENEVVİ HASILAT		
Tekaüt tevkifatı	1.665	
Sair	1.236	2.901
İSTİRDATLAR		648
İSTİHLAK RESMİ		960
		34.116

KAYNAK: Vedat Eldem, H.M.Y, s.151-152

Birinci Dünya Savaşı'nın bütçe içi ve dışı harcamaları dikkate alındığında toplam maliyet 400 milyon lira civarındadır. Harcamalar aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 24

1918-1919 Bütçe Sarfiyatları

(Milyon Lira)

		TOPLAM
A- BÜTÇE İÇİ SARFİYAT		
1- Alelade bütçelerden	42.9	
2- Fevkalade bütçesinden	203.7	246.6
B- BÜTÇE DIŞI SARFİYAT		
1- Alman harp malzemesi ve nakdi avansları	86.8	
2- Avusturya harp malzemesi ve nakdi avansları	14.5	
3- Anadolu-Bağdat demiryollarında askeri nakliyat için avans	1.1	102.4
C- İSTİHVALLER VE BEDELİ ÖDENMEYEN HİZMETLER		49.5
TOPLAM		398.5

KAYNAK: Vedat Eldem, H.M.Y, s.101

Yukarıdaki tablodan da anlaşıldığı üzere savaş masraflarının karşılanması için kaynak olarak vergi, emisyon, istikraz, müttefiklerin yardım ve araçları ile istimval ve müsaderelelerden yararlanılmıştır. Masraflarla ilgili ayrıntı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 25
Harp Masraflarını Teşkil Eden Unsurlar (1914-1918)

(Milyon Lira)

		TOPLAM
Vergi ve gelirlerden Harbiye ve Bahriye nezaretlerine muhassasat		42.9
İç istikraz hasılatı		18.0
Tedavüle çıkarılan kağıt para,pullar		161.0
Reji şirketinden alınan avans		1,4
ALMANYA'DAN ALINAN AVANSLAR		
Altın olarak	13.1	
Gümüş olarak	2.3	
Mark olarak	22.2	
Türk Lirası olarak	18.5	56.1
AVUSTURYA'DAN ALINAN AVANSLAR		
Altın olarak	2.2	
Kuron olarak	6.3	8.5
HARP MALZEMESİ ŞEKLİNDE ALINAN AVANSLAR		
Almanya'dan	31.8	
Avusturya'dan	6.0	37.8
Istikrazlar mürettebatı		
Ödenmeyen	9.3	
Ödenen	-4.1	5.2
Müteahhitler ve hazine hesabı (ödenmeyen memur maaşları dahil)		22.5
İstimvaller		25.0

Bedeli ödenmeyen hizmetler (tahmin)		20.0
		398.4

KAYNAK: Vedat Eldem, H.M.Y., s.115

1918 yılı itibariyle tedavüldeki para miktarı 161 milyon liradır⁶⁸. Mütareke döneminde ve Kurtuluş Savaşı yıllarında para basılmamıştır. Savaş yıllarında altın ve döviz fiyatlarının değişimi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 26
Altın ve Döviz Fiyatları

(Kuruş)

	ALTIN	DOLAR	İNGİLİZ STERLİN	FRANSIZ FRANGI	İSVİÇRE FRANGI
1913	100	22.7	111	4.39	4.39
1919	429	79.8	358	11.41	15.23
1920	519	120.5	441	8.37	20.27
1921	549	156.8	611	11.59	26.99
1922	608	162.3	724	11.30	31.09
1923	707	152.5	759	10.05	29.95

KAYNAK: Vedat Eldem, .M.M.Y., s.12

1913 yılında fert başına düşen milli gelir aşağıdaki tabloda gösterilmiştir⁶⁹.

⁶⁸ Eldem, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973, s.13

⁶⁹ Eldem Vedat; Eldem, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973, s. 5

Tablo 27
1913 Yılında Fert Başına Düşen Milli Gelir

(Kuruş)

Trakya	1.119
İstanbul ve Çatalca	2.454
Anadolu	979
Marmara, Ege ve Akdeniz Bölgesi	1.220
Sair Bolgeler	854
Suriye (Beyrut dahil)	1.160
Cebel-i Lübnan (Beyrut hariç)	1.226
Kudüs	1.140
Irak (Musul, Bağdat, Basra)	702
ORTALAMA	1.065

KAYNAK: Vedat Eldem, H.M.Y., s.5

Mütareke döneminde yürürlükte bulunan Osmanlı vergi kanunları Kurtuluş Savaşı süresince de aynen uygulanmış, zaman zaman vergi oran ve miktarlarında arttırıma gidilmiştir⁷⁰. Osmanlı İmparatorluğu'nun son döneminde ve Kurtuluş Savaşı yıllarında toplanan başlıca vergi ve harçlara bakacak olursak;

Aşar: Osmanlı Devleti'nin Müslüman tebaasından alınan şer'i bir vergi olup toprak ürünlerinden alınmaktadır. Aşar (öşür) onda bir anlamındadır. Ülke içerisinde bölgelere göre farklı uygulanmış, zamanla bedel olarak da alınmıştır. Tanzimat Fermanı'nın ilanından sonra aşar yeni bir düzenlemeye tabi tutulmuştur. Tanzimat Fermanı vergi konusunda vatandaşlar arasında eşitlik ilkesini getirmektedir⁷¹. Divan-i Hümayundan hazineye bir yazı gönderilerek aşarın her tarafta onda bir oranında toplanması

⁷⁰ Müderrisoğlu , Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 98

⁷¹ Fermanda "Ahali-i Memalikten Her Ferdin Emlak ve Kudretine göre bir Vergi-i Münasip tayin olunarak kimselerden Ziyade Bir şey Alnmaması" Bak, Karal, Enver Ziya, Osmanlı Tarihi V. Cilt, Nizan-i Cedit ve (O.T. V.) Tanzimat Devirleri 1789-1856, Ankara , 1970, s. 255-258

emredilmiştir⁷². Tarım ürünlerinden Aşar dışında çeşitli adlarla alınan vergiler kaldırılmıştır⁷³. Bundan böyle tarım ürünlerinden sadece aşar vergisi alınacaktır.

Aşarın her tarafta aynı oranda alınması bir süre sonra eleştirilmiştir. Çünkü bazı topraklar masraflıydı ve verim oranı düşüktü, bazı topraklar da ise az masrafla daha fazla ürün alınmaktaydı. Bu durumda da eşitlik ilkesi zedelenmiştir⁷⁴.

1919 yılında, aşar %12 oranında ürünün cinsi fark etmeksizin, ürünün kendisi veya değeri üzerinden para olarak köylüden tahsil edilmiştir. Mühtahsilden ürün olarak alınan aşar, maliyenin aşar ambarlarında toplanmakta, ihtiyaç hasıl oldukça satışı yapılmaktadır. Bu vergi, bütçe gelirlerinin %29-30' unu oluşturmaktadır⁷⁵.

Arazi Vergisi: Arsa ve arazi sahiplerinden alınmakta olup, arsa ve arazinin değeri vergiye esas alınarak tahsil edilmiştir.

Toprak rejimi ve mülkiyetini tespit eden kanun 1856 yılında yürürlüğe girmiştir. Kanun, toprağı beş bölüme ayırmıştır ve Memlüke olarak adlandırılan topraklarda kişilere tam mülkiyet hakkını tanımıştır⁷⁶. 1859 yılında ülkenin her tarafındaki arazi ve arsaların değerleri kütüklere işlenir ve yazılı değerlerinden belli oranda vergi tahakkuk ettirmiştir⁷⁷. Bu tarihte yazılı değer binde 4'ü vergi olarak alınmıştır.

1879 yılında yürürlüğe giren ve 1880 yılından itibaren tatbik edilen vergi kararnamesiyle, arazi; aşar veren ve aşar vermeyen olarak adlandırılarak, iki sınıfa ayrılmıştır. Aşar veren arazi eskisi gibi kıymetlerinin binde 4'ü ve aşar vermeyen arazi de kıymetlerinin binde 8'i oranında vergiye tabi tutulmuştur. 15 Nisan 1887'de aşar vermeyen araziden alınan vergi binde 10'a çıkarmıştır. Bu oran 1914 yılına kadar aynen devam etmiştir. 10 Mart 1914 de kanunla aşara tabi arazinin vergisi %50 artırılarak binde

⁷² Karamursel ,Ziya; Osmanlı Maliye Tarihi Hakkında Tetkitler, T.T.K Yay., Ankara, 1940, s. 166-167

⁷³ Kaldırılan Vergiler: Resm-i Dönüm, Basma Akçesi, Boyunduruk Hakkı, Resm-i Zemin, Ağalık Hakkı, Kulluk Hakkı, Çift Akçesi v.b. dir.

⁷⁴ Kaldırılan Vergiler: Resm-i Dönüm, Basma Akçesi, Boyunduruk Hakkı, Resm-i Zemin, Ağalık Hakkı, Kulluk Hakkı, Çift Akçesi v.b. dir.

⁷⁵ Duru, Cihan ; Turan Kemal; Öngenoğlu Abdurrahman, Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara 1982,s.37

⁷⁶ Karal, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi. Cilt.VI, Ankara, 1976, s.223

⁷⁷ Morawitz, Charles; Türkiye Maliyesi, Derleyen: Maliye Teftiş Kurulu, Ankara, 1979, S.63

6 olmuştur. Aşar vermeyen arazinin vergisi daha önce olduğu gibi binde 10 oranında kalmıştır⁷⁸.

1919 Mayıs'ında öşür veren arazi değerinin binde altısı ve öşür vermeyen arazi değerinin binde onu olarak arazi vergisinin tahsiline devam edilmiştir.

Bina Vergisi: Önceleri Tevzu şeklinde alınan bu verginin 1859 yılında tahrir usulü ile alınmasına karar verilmiştir. Tahririn yapılabilmesi için öncelikle " Tahriri-i Emlak Nezareti" kurulmuştur. Talimatname hazırlanmıştır. Yazım işine Bursa ve Konya vilayetlerinden başlanır. Yazım işinin başarılı olmasından sonra yeni bir nizamname hazırlanarak yazım işi diğer vilayetlerde de yapılmıştır⁷⁹.

Valinin nezareti ve defterdarın başkanlığı altında memur ve güvenilir halk temsilcilerinden oluşturulan komisyonlarla binaların değerleri tespit edilerek kütüklere işlenmiştir. Binalar, gelir getirenler ve mesken olarak kullanılanlar şeklinde sınıflandırılmış ve yazılı değerlerinin binde 4'ü oranında vergiye tabi tutulmuştur. Gelir getiren binalardan (akarlardan) ayrıca yıllık kira tutarlarının binde 4'ü oranında ek vergi "Akar Vergisi" alınması kararlaştırılmıştır⁸⁰.

İmparatorlukta kiraya verilen yerlerin çoğunlukla mesken olarak gösterilmesinden dolayı vergi kaçaklarının artması üzerine, 1881 tarihli Vergi Kararnamesi" çıkarılmıştır. Buna göre: değeri 20 bin kuruşa kadar olan ve mesken olarak kullanılan binalarının değerlerinin binde 4'ü , değeri 20 bin kuruş ve daha fazla olan bütün binalarda kiraya verilen akarların değerlerinin binde 8'i oranında yıllık vergi alınması kararlaştırılmıştır.

1887 yılında da ahır, samanlık, ambar gibi binalar köylerde binde 4, şehirlerde binde 5 oranında vergilendirilmiştir. Binde 8 olan vergi oranı binde 10'a çıkarılmıştır.

26 Haziran 1910 tarihinde yürürlüğe giren "Müsakkafat Vergisi Kanunu" ile binaların vergilendirilmesinde değer esasından gayri safi irat esasına geçilmiştir. Gayri safi iratların yazımı yapılamayan yerlerde kıymet esasına göre vergilendirme esastır.

⁷⁸ Emiroğlu , Cezmi ; Türkiye' de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s.31

⁷⁹ Emiroğlu , Cezmi; Türkiye' de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s.61

⁸⁰ Erçin , Cezmi; Vasıtasız Vergiler, Ankara 1936, s. 94

Müsakkafat Vergisi Kanununa göre ise; fabrika, imalathane ve ahşap meskenlerden gayri safi gelirin binde 9'u, ticarethane ve kargır meskenlerden gayri safi gelirin %12 si vergi olarak alınmaktadır⁸¹.

13 Aralık 1919 tarihli kararname ile Müsakkafat ve Arazi Vergisine; ticari binalarda %300, ikametgahlarda %80 oranında zam yapılmıştır.⁸²

Özel Orman Vergisi: Bu vergi orman ürünlerinden alınan bir çeşit aşardır. Ormanlarla ilgili olarak ilk defa 1869 yılında bir Nizamname çıkarılmıştır.

Buna göre ormanlar 4 gruptur;⁸³

- I- Devlete ait ormanlar
- II- Evkafa ait ormanlar
- III- Kasaba ve köylere ait ormanlar ve baltalıklar
- IV- Özel kişilere ait ormanlar ve kasabalar

Evkafa ait ormanların hasılatı Evkafa, Devlete ait ormanların hasılatı da Devlete aittir. Özel ormanlar vergisi kasaba ve köylere ait ormanların ve koruların ürünlerinden alınmaktadır.

1869 Tarihli Orman Nizamnamesi ile 1876 tarihli "Rüsum Talimatnamesi"ne göre; her cins kerestenin değerinden aşar adı altında %10; pul resmi adıyla odunun 100 kıyyesinden 20 para ve kömürün 100 kıyyesinden bir kuruş vergi alınacaktır. %10 olarak alınan özel ormanlar vergisi daha sonra %12.5 a çıkarılmıştır⁸⁴.

---

⁸¹ Aynızade , Hasan Tahsin; İlm-i Mali ve Maliye Kanunları, İstanbul, 1933, s. 187

⁸² Eldem, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973, s.150

⁸³ Erçin, Cezmi; Türkiye' de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s.68

⁸⁴ Müderrisoğlu, Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990.s.102

Ağnam: Ağnam da aşar gibi şer-i bir vergi olup, hayvan varlıkları üzerinden alınmaktadır. Vergi oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 28
Ağnam Cetveli

(adet)

HAYVAN SAYISI	VERGİ
40 Hayvana kadar	Alınmaz
40-80	1 hayvan
80-120	2 hayvan
120-200	3 hayvan

KAYNAK: Turan ,Kemal; Atatürk Dönemi Maliye Politikasında Tarım Kesiminin Yeri, s.292

200 hayvanlardan sonra, her 100 hayvan için bir hayvan vergi olarak alınmaktadır. Önceleri sadece hayvan olarak alınan bu vergi, zamanla para olarak da alınmıştır. Ağnam vergisi toplanırken hayvanlar çatal tırnaklı ve bütün tırnaklı olarak sınıflandırılmıştır. Çatal tırnaklı hayvanlar: koyun, keçi, inek, öküz, manda ve domuzdur. Bütün tırnaklılar ise: at, katır ve eşektir⁸⁵.

1824 yılında ordunun ihtiyacını karşılamak için ağnam resmi Rumeli'nde "Ondalık Resmi" olarak uygulanacak, ağnamın 1/10 u vergi olarak alınacaktır. Diğer mahallerde iltizam usulüne devam edilecektir. Çeşitli zamanlarda ağnam üzerine tali derecede bazı resimler ilave edilmiştir. Ağıl resmi, selamet akçesi, yaylak resmi, kışlak resmi, ağnam başı bunlardandır. Tanzimatın ilanından sonra her tarafta aynı olmak üzere hayvan başına beş kuruş resim ve 20 para mübarişiye toplanması kararlaştırılmıştır. 1857 yılında hayvan fiyatlarının çeşitli mahallerde komisyonlar

⁸⁵ Turan ,Kemal; Atatürk Dönemi Maliye Politikasında Tarım Kesiminin Yeri, Maliye Dergisi, Ekim 1981,s.292

eliyle değerlerinin tespitinin yapılmasına ve elde edilen verilere göre vergisinin tahsili uygulanmasına geçilmiştir⁸⁶.

Ağnam resmine 1914'de %25, 1918'de %100 25 Mart 1919 tarihli kararname ile de %300 zam yapılmıştır. 1918-1919 Bütçe tahminlerine göre ağnamın hasılatı 250 milyon kuruş, ağnam mevcudu da 22.2 milyondur⁸⁷.

1919 yılında bu vergide uygulanan oran değiştirilmemiş aynı oranda bırakılmıştır.

Gümrük Vergisi: Tanzimattan önce Osmanlı Devleti'nde ithalat, ihracat ve ülke içinde bir yerden, başka bir yere nakledilen ürünlerden gümrük resmi alındığından gümrük muamelatı da dış gümrükler ve iç gümrükler olmak üzere iki kısma ayrılmaktadır. İç gümrük vergisi; ülke içinde mahallere göre oran ve tarifelerde farklılıklar gösterdiğinden kendi içinde; sahil gümrükleri, hudut gümrükleri ve kara gümrükleri olmak üzere üçe ayrılmaktadır⁸⁸.

Kapitülasyonlarla yabancılara ticarete geniş ayrıcalıklar verilmiştir. İthal ve ihracatına izin verilen mallar tespit edilmiştir. Belirlenen ürünlerin dışındaki malların ülkeye giriş ve çıkışı yasaklanmıştır. Kapitülasyonlara göre yabancının ülkeye getirdikleri ticaret eşyasına başlangıçta %5 daha sonra %3 gümrük resmi uygulanmıştır.

1838 ticaret anlaşmaları ile Osmanlı Devleti iç ticaretinde tatbik etmekte olduğu yed-i vahit (tekeli) usulünü kaldırmış, yabancılara iç ve dış ticaret konusunda tam bir serbestlik getirmiştir. İhraç ürünlerinden %9 iskele ve %3 çıkış resmi olmak üzere toplam %12 oranında vergi alınması kabul edilmiştir. 1861 ticaret anlaşmalarında ihraç ürünlerinden alınan %12 oranında vergi %8 e indirilmiş ve 8 yıl sonrada %1'e inmesi benimsenmiştir⁸⁹.

Osmanlı Hükümeti 1. Dünya Savaşı'nın çıkmasından yararlanarak 8 Eylül 1914' de aldığı ve 1 Ekim 1914' de yürürlüğe koyduğu bu kararla kapitülasyonları tek yanlı olarak kaldırmıştır. İthal ürünlerden alınan gümrük resmi %50 oranında

⁸⁶ Emiroğlu , Cezmi; Türkiye' de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s. 108-110

⁸⁷ Eldem , Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973, s.88-90

⁸⁸ Emiroğlu, Cezmi; Vasıtalı Vergiler, Ankara, 1932,s.9

⁸⁹ Karal, Enver Ziya; Osmanlı Tarihi VII.Cilt, s.261

artırılmıştır. Buna göre 21 Eylül 1914 tarihli kanunla %11 olan gümrük resmi %15' e, %8 olan resim %12' ye çıkmıştır. İhraç ürünlerinin değerleri üzerinden tatbik edilen gümrük resmi %10 olarak belirlenmiştir, İstanbul da bir ihracat Heyet-i teşkil edilmiştir⁹⁰.

1913-1914 yıllarında 422 milyon kuruş olan gümrük vergisi tutan savaş dolayısıyla ilerki yıllarda 100 milyon altına düşmüştür⁹¹.

1919 yılında ise gümrük vergileri gene değiştirilmemiş fakat malın değeri göz önünde tutularak vergilendirilerek 1916 yılına göre daha düşük bir şekilde gerçekleştirilmiştir. Gümrük vergileri bütçe gelirlerinin %20' sine yakın bir gelir sağlamaktadır.

Temettü (Gelir) Vergisi: Osmanlı İmparatorluğu'nda ticaret ve sanat erbabından gelirleri üzerinden vergi alınması ilk defa 1825 yılında "İhtisap Resmi" ile başlamıştır. Bu vergi dükkanlardan aylık "Şehriye-i Dekakin" ve Günlük "Yevmiyye-i Dekakin" adıyla alınırken, yiyecek maddelerinden, altın gümüş gibi mücevherlerden, mensucattan v.s. den de çeşitli ad ve tarifelerle temettü vergisi tahsilatı yapılmaktadır⁹². 1838 yılında ihtisap resmi bir fermanla kaldırılmış,1838 yılında da yürürlüğe giren Nizamname ile herkesin emlak, arazi ve hayvanlarına, esnaf ve tüccarın yıllık gelirlerine binde hesabıyla resim tahakkuk ettirilmiştir. 1861 yılında vergi oranı binde 30'dur. Sonraki yıllarda artırılarak 1878' de %4 e, 1888' de %5 e çıkartılmıştır.

Meşrutiyetin ilanından sonra 1914 yılında 'Fransız Patent Vergisi" kanunundan esinlenerek yeni bir temettü vergisi yürürlüğe konulmuştur. Belirlenen vergilendirme şekilleri, dış görünüşler üzerinden, maktu esaslar üzerinden, net kar üzerinden olarak sıralanmaktadır. 1914 Yılında yürürlüğe giren yeni vergi kanunu Ekim ayı başından itibaren yabancılar da ilk defa olarak kapsamı içersine alınmıştır⁹³. Vergi oranları ise; nisbi ve mütehavvil ve maktu olmak üzere 119 kısma ayrılmıştır. Nisbi ve mütehavvil vergiler bir ticarethaneye sahip kimselerden, maktu vergi ise muayyen bir yeri

⁹⁰ Eldem, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973, s.62-63

⁹¹ Eldem, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973, s.90

⁹² Emiroğlu, Cezmi; Türkiye' de Vergi Sistemi, Vasitasız Vergiler, Ankara, 1932, s. 128

⁹³ Eldem,Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973, s.28

olmayan kişilerden alınmaktadır. Bu verginin 1918-19 tahsilatı tahminen 75 milyon kuruştur⁹⁴.

Madenler Vergisi: İlk defa 1858 yılında yürürlüğe giren "Arazi Kanunu'nda" Devlete ve Vakıflara ait arazilerden çıkan madenlerin devlete ait olduğu, arazi sahiplerinin çıkan madenden hisse almayıp kendilerine sadece madenin işletilmesi sırasında uğradıkları zararın ödeneceği, sair arazide çıkan madenlerin 1/5'inin devlete ait olduğu kararlaştırılmıştır. Bu vergi ile ilgili olarak 1862,1869 ve 1888 yıllarında nizamnameler hazırlanmıştır. Madenler hakkında en son çıkarılan nizamname 26 Mart 1906 tarihli'dir. Bu nizamnameye göre, toprak altı ve toprak üstü madenleri; maadini asliye, maadini sathiye ve taşocakları olmak üzere 119 grupta toplanmaktadır⁹⁵. Devlet madenleri ihale yoluyla özel şahıslara kiralamakta ve çıkarılan madenin %1 ile %20 si arasında değişen oranlarda vergi alınmaktadır. Maden arama ve işletme ruhsatı içinde çeşitli harçlar alınmaktadır. Bunlar ruhsatname harcı, tahlil harcı, tapu harcı ve ferağ harcıdır⁹⁶.

1906 yılında yürürlüğe giren "Madin Nizamnamesi" hükümleri ,1919 yılı Mayıs'ında da yürürlükte kalmıştır.Ancak madenlerden alınan bu vergilerin ne kadar alındığı ve uygulama bakımından devlet bütçesi için savaş döneminde ne kadar gelir teşkil ettiği işgal altında bulunan bir ülke göz önünde tutulduğunda Milli Mücadeleye faydasal olarak ta ne ölçüde katkı sağladığı ortadadır nitekim madenler Osmanlı İmparatorluğu döneminden beri yabancıların kontrolü altındadır.

Gemi Harçları: Bu vergi Osmanlı gelir bütçesinde uzun yıllar "Rüsum-u Bahriye" adi altında alınan çeşitli resimlerdir. Bunlar; ruhsatiye ve izn-i safine, seyr-i safarin ve liman rüsumu, İstanbul liman rüsumu ve fenerler rüsumundan ibarettir.

---

⁹⁴ Eldem, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973, s..88

⁹⁵ Aynızade, Hasan Tahsin; İlm-i Mali ve Maliye Kanunları, İstanbul, 1933, s.393

⁹⁶ Duru,Cihan ve Diğerleri; Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara 1982 s.52; Aynızade, Hasan Tahsin; İlm-i Mali ve Maliye Kanunları, İstanbul, 1933, s.394

1825 yılında Danimarka ile yapılan antlaşma ile gemiler tonilatolarına göre üç sınıfa ayrılır, 1.den 600, 2.den 450, 3.den 300 kuruş ruhsatiye resmi almaya başlanır. Alınan vergilerin toplam tutarı 250 bin kuruş civarındadır⁹⁷.

Boğazların ve önemli limanların düşman işgali altında olması sebebiyle gemi harçlarının Kurtuluş Savaşının finanse edecek gelirler grubunda görmemek gerekir.

Damga Vergisi: Osmanlı İmparatorluğu'nda kumaş toplarına, hayvan ürünlerine, altın, gümüş, bakır eşyaya vurulan damga karşılığında bu vergi tahsil edilirdi.

Dünya Savaşı sonrasında damga vergisi için değerli belgelerin üzerindeki yazılı miktar belli oranda vergilendirilmekte, ayrıca bu verginin tahsili için gerektiğinde makbuz verilmekte veya evrak üzerine damga pulu yapıştırılmaktadır. Vergilendirme nisbi ve maktu olmak üzere iki türdür. I. Dünya Savaşı ve sonrasında Düyun-u Umumiye İdaresi tarafından tahsil edilmektedir⁹⁸.

1919 Mayıs'ın da bütün Anadolu'nun damga vergisi geliri bu kuruluş tarafından yönetilmiş ve tahsil edilmiştir.

Yargı Harçları: Ülkedeki Şer'îye, Nizamiye, Ticaret ve İdare Mahkemeleri yargı hizmetinin karşılığı olarak harç tahsil etmektedir. Milli Mücadele döneminde bu tür gelirlerin bütçe içindeki payı çok düşüktür⁹⁹. Ayrıca bu harçların yapısı hukuk düzeninin karmaşıklığı yüzünden karmaşık bir yapı göstermiş ve savaş dönemi içinde tek taraflı işleyen yargı düzeninden bu tür bir gelir elde edilmemiştir¹⁰⁰.

Tapu Harçları: Toprakta özel mülkiyete geçilmesiyle birlikte tapu işlemlerinden de harç alınmasına başlanacaktır. 1909'da alınan kararla tapu işlemlerinden de harç alınmasına başlanacaktır. 1909 da alınan kararla tapu işlemlerinden harç ve vergi altında iki tür vergi tevkifatı yapılmaktadır¹⁰¹. Bunlar Tapu Harçları ve Tapu Gelirleri olarak karşımıza çıkar 1909 yılında yeni bir düzenlemeye tabi tutulan tapu harçları 1919 yılı içerisinde de aynen uygulanmıştır.

⁹⁷ Emiroğlu, Cezmi; Türkiye' de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s. 216

⁹⁸ Emiroğlu, Cezmi; Türkiye' de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s.226

⁹⁹ Emiroğlu, Cezmi; Türkiye' de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s.339

¹⁰⁰ Emiroğlu, Cezmi; Türkiye' de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932, s.340

¹⁰¹ Müderrisoğlu, Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 117

2. BÖLÜM

ANADOLU BÜTÜNLEŞME HAREKETİNİN VE KUVAY-İ MİLLİYE'NİN FİNANSMANI

2.1 Anadolu Bütünleşme Hareketinin Finansmanı

Kurtuluş Savaşı'nın başlangıç tarihi olarak kabul edilen Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'a çıktığı 19 Mayıs 1919 günü ile Anadolu'da yeni bir halk meclisinin ve hükümetinin yönetimi ele aldığı 23 Nisan 1920 günü arasındaki dönem, Anadolu'nun devletsiz ve hükümeteşiz, kısaca başsız kaldığı bir dönem olmaktadır. Bu duruma rağmen, Anadolu'da yabancı işgallere karşı silahlı halk kuruluşları olan Kuvay-i Milliye tarafından başarılı savaşlar verilmiş, özellikle Yunanlıların daha içlerlere genişlemesinin önüne geçilmiştir¹⁰².

Öte yandan, hükümeteşiz Anadolu'yu bir düzene kavuşturmak ve geniş çapta bir mücadeleyi yürütecek halk yönetimini kurmak amacıyla sürdürülen çabalar, Büyük Millet Meclisi'nin dağılışı ile gerçekleştirilmiş olacaktır¹⁰³.

Gerek başarılı savaşlar veren Kuvay-i Milliye'nin, gerekse Anadolu'yu bir düzene sokmak için yürütülen çabaların finansman kaynaklarını incelemeyen önce, bu dönemdeki olayların akışına kısaca göz atmakta fayda var.

Mustafa Kemal Paşa, 19 Mayıs 1919 günü Samsun'a ayak bastığında, yalnızca Anafartalar Kahramanı bir Osmanlı paşası değildi. Padişah Vahdettin tarafından büyük yetkilerle donatılan, Dokuzuncu Ordu Müfettişi ve Padişahın Fahri Yaveri- unvanını taşıyan Mustafa Kemal Paşa, Anadolu'da yabancı işgallerine karşı başlayan kıpırdanmaları bastırmakla görevlendirilmişti¹⁰⁴.

---

¹⁰² Müderrisoğlu , Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 98

¹⁰³ Müderrisoğlu , Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 98

¹⁰⁴ Kocatürk,Utkan;Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1983, s. 112

Mustafa Kemal Paşa'nın görev ve yetkileri şu şekilde tespit edilmiştir : Mustafa Kemal Paşa Dokuzuncu Ordu Müfettişliğine atanmış, Üçüncü ve On beşinci Kolordular emrine verilmiştir. Doğu Karadeniz ve Doğu Anadolu bölgelerindeki bütün vali, kaymakam ve memurlar vereceği emirleri doğrudan doğruya yerine getirecekler; Orta ve Güneydoğu bölgelerindeki bütün vali, kaymakam ve memurlar yardımcı olacaklardır. Mustafa Kemal Paşa, bu bölgelerde bulunan silah ve cephanenin toplatılması; çeşitli yerlerde ortaya çıkarak asker toplayan ve silahlı birlikler (Kuvay-i Milliye) kuran kuruluşların dağıtılması ile görevlendirilmektedir¹⁰⁵.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'daki ilk işi Anadolu'da bulunan ordu birlikleri ile temasa geçmek olmuştur. Samsun'da İngiliz askeri birlikleri bulunduğundan, daha rahat çalışabilmek ve temaslarını sürdürebilmek amacıyla 25 Mayıs 1919'da Havza'ya geçmiştir¹⁰⁶.

Kurtuluş Savaşı'nın maddi kaynaklarının bir kısmı, Mustafa Kemal Paşa'nın bu günlerde ordu ile yaptığı temaslar sonucu sağlanmıştır. Kuvveti ve olanakları son derece sınırlı ordu ile temas sonucunda, önemsenecek bir savaşçı güç elde edilememiş olsa bile, ordunun desteğinin sağlanmış olması büyük bir kazanç olmuştur¹⁰⁷.

Mustafa Kemal Paşa'nın aynı günlerde idare ve halkla ilişkiler kurmaya başladığı görülür. 28 Mayıs günü valiliklere ve komutanlıklara gönderdiği talimatta her yerde yabancı işgallerini protesto mitingleri düzenlenmesini, işgal ordularının İstanbul'daki temsilcilerine ve Hükümete etkileyici telgraflar çekilmesini istemiştir¹⁰⁸.

Bu talimat sonucu bütün Anadolu'da heyecanlı mitingler düzenlenmiş, halkın milli duyguları coşturulmuştu. Aslında halk sırtını Hükümete değil, Anadolu'da mücadeleyi başlatmak arzusunda olan Mustafa Kemal Paşa'nın yurtseverliğine ve

---

¹⁰⁵ Kocatürk, Utkan; Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1983, s. 113

¹⁰⁶ Müderrisoğlu , Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 112

¹⁰⁷ Müderrisoğlu , Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 112

¹⁰⁸ Müderrisoğlu , Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 117

görev anlayışına dayanıyordu. Artık yetkiler verilen görevin zıt yönünde, Hükümete karşı, fakat halk kurtuluşunun yararına kullanılmaya başlanmıştı¹⁰⁹.

Mustafa Kemal Paşa'nın bu tutumu, Ege Bölgesi'nde Yunanlılarla silahlı atışmalara girişmiş olan Kuvay-i Milliye akımını güçlendiriyordu. İzmir'in işgalini izleyen günlerde Ege bölgesindeki «Müdafaa-i Hukuk» ve «Reddi İlhak» dernekleri, Kuvay-i Milliye adını alan silahlı halk birlikleri kurmaya başlamış, bu birlikler Yunanlılarla çarpışmalara girişmişlerdi¹¹⁰.

Havza'dan sonra Amasya'ya geçen Mustafa Kemal Paşa, Kurtuluş Savaşı'nın gelecekteki önderleri Ali Fuat Paşa (Cebesoy), Rauf Bey (Orbay), Refet Paşa (Bele) ve Kazım Karabekir Paşa'nın da görüşlerini alarak bir bildiri hazırlamıştır. Tarihimize «Amasya Tamimi» adıyla geçen bu bildiri 22 Haziran günü Anadolu'daki bütün Kolordu Komutanlıklarına, valiliklere, kaymakamlıklara gizlilik kaydı ile iletildi. Bildiride şunlar yer alıyordu¹¹¹ :

- a) Yurdun bütünlüğü, milletin istiklali tehlikededir. Hükümet sorumluluğunu kavramış değildir. Milletin istiklalini yine milletin azim ve kararı kurtaracaktır.
- b) Milletin sesini dünyaya duyurmak ve kaderini tayin etmek için bir milli kongrenin toplanması zorunludur.
- c) Komutanlar görevlerinden ayrılmayacaklar; görevinden alınanlar, yeni atananın mücadeleyi destekleyecek güvenilir biri olması halinde komutanlığı devredeceklerdir.

Erzurum'da bir kongre toplanması hazırlıklarına girişilmesi üzerine, İstanbul Hükümetince Samsun'dan itibaren tutum ve davranışları kuşkuyla izlenen Mustafa Kemal Paşa İstanbul'a çağrılmıştı. Görevinden ve askerlikten istifa ettiğini bildirerek İstanbul'u cevaplandıran Mustafa Kemal Paşa, 23 Temmuz 1919 günü başkan olarak Erzurum Kongresi'nin ilk oturumunu açmıştır¹¹²..

¹⁰⁹ Müderrisoğlu , Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 118

¹¹⁰ Kocatürk,Utkan;Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1983, s. 113

¹¹¹ Kocatürk,Utkan;Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1983, s. 114

¹¹² Kocatürk,Utkan;Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1983, s. 114

Ege bölgesinde İzmir'in işgalini izleyen günlerde halk kuruluşlarınca ortaya çıkarılan ve Yunanlılarla kanlı çarpışmalar sürdüren Kuvay-i Milliye'nin mali kaynaklarını artırmak ve düzene sokmak için bir dizi kongreler toplanmaya başlandı. 26-30 Temmuz günleri arasında Balıkesir Kongresi, 7-10 Ağustos günleri arasında Nazilli Kongresi, 16-25 Ağustos günleri arasında Alaşehir Kongresi toplanmıştı. Bu kongreler, tamamen halk kuruluşları niteliğindeki «Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak» dernekleri tarafından düzenlenmişti. Kongrelerde alınan kararlarla, Ege bölgesinde Yunanlılara karşı geniş bir cepheyi tutan halk kuruluşlarına bağlı Kuvay-i Milliye birliklerine gerekli mali kaynaklar sağlamıştır.

¹¹³.

Daha çok Doğu Anadolu halk temsilcilerinin katıldığı Erzurum Kongresi, iki haftalık çalışması sırasında alınan kararları bir bildiri şeklinde Dünya kamu oyuna açıkladı. Burada yabancı mandası görüşü kesinlikle reddediliyor, Kurtuluş Savaşı'nın finansmanında dış yardım olarak görülecek olan Rus yardımlarına ilişkin görüşmelere ve yardımın alınış şekline temel olacak görüş belirtiliyordu

¹¹⁴.

4 Eylül 1919 günü toplanan Sivas Kongresi'ne, Trakya bölgesi dışında, Anadolu'nun çeşitli yerlerinden gelen otuz bir delege katılmıştı. Erzurum Kongresi kararları bütün Anadolu'yu kapsayacak biçimde genişletilmiş. Amerikan mandası fikri kesinlikle reddedilmişti. Sivas Kongresi'nin, Ali Fuat Paşa'yı «Batı Anadolu Genel Kuvay-i Milliye Komutanı» olarak ataması, kongrenin Anadolu'yu yönetmeye yetkili bir organ biçimini almaya başladığına işaretti¹¹⁵.

Mustafa Kemal Paşa'nın askerlikten istifa ederek ayrılması ve hükümetin ısrarına rağmen İstanbul'a dönmeyerek Doğu Anadolu'da kalması, Erzurum Kongresi'nin milli mücadeleyi bütünleştirici ve kesin kararlar alması, Anadolu'da hükümetin dışında ve hükümeti de karşısına alan bir halk hareketinin başladığını gösteriyordu. Mustafa Kemal Paşa'nın tutum ve davranışlarını dikkatle izleyen Damat Ferit Paşa başkanlığındaki İstanbul Hükümeti, Anadolu'daki halk

¹¹³ Kocatürk,Utkan;Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1983, s. 117

¹¹⁴ Kocatürk,Utkan;Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1983, s. 118

¹¹⁵ Kocatürk,Utkan;Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1983, s. 123

hareketinden kuşkulananmış ve bütünleşme gerçekleşmeden bu hareketi başlangıçta boğmak istemişti. Bu amaçla, Bedirhani aşiretinden üç kişi büyük paralarla İstanbul'dan Diyarbakır'a gönderilmiş; Harput Valisi Ali Galip'le birlikte Kürt aşiretlerinden kuvvet toplayarak Sivas'ta toplanan kongrenin basılması ve üyelerinin tutuklanması istenilmişti. Doğu Anadolu'da bulunan ordu birliklerinin Milli Mücadeleyi destekleyici tutum takınmasıyla bu tehlike atlatılmıştır. Ali Galip ve adamları Malatya'da Hükümet konağında kuvvet toplamak için mal sandığından senet karşılığı para alırlarken, bir askeri birliğin baskınına uğramışlar, ayırdıkları parayı ve yazdıkları senedi bırakarak kaçmışlardır¹¹⁶.

Anadolu'nun Hükümetle bağı kesilip, yönetimi Sivas Kongresi Umumi Heyetinin, yani halk temsilcilerinin ele almalarının amacı İstanbul'daki yabancı elçiliklere bir bildiri ile duyurulmuştu. 12 Eylül 1919 günü başlayan İstanbul ve Anadolu ilişkisinin kesilmesi 23 gün sürmüş, bu süre içinde Anadolu'yu halk temsilcilerinden oluşan Sivas Kongresince seçilmiş «Heyet-i Temsiliye» yönetmişti¹¹⁷.

Heyet-i Temsiliye ilk iş olarak Anadolu'da İstanbul Hükümeti yanlısı ve Milli Mücadeleye karşı olan idareci ve komutanları görevlerinden alarak, yerlerine yurtsever idareci ve komutanları atamaya başlamıştı. Bu arada bazı maliyecilere de önemli görevler verilmesi yoluna gidilmiştir¹¹⁸.

Ankara Valisi Muhittin Paşa, bölgesindeki halk hareketini sürekli olarak baltalıyordu. Halk daha çok Defterdar Yahya Galip Bey'e güveniyor ve onun etrafında toplanıyordu. Ankara Valisi Muhittin Paşa halk hareketini söndürmek amacıyla geziye çıktığı Çorum'da 13 Eylül'de askeri birliklerce tutuklanarak Sivas'a götürülmüş, Ankara halkı da Defterdar Yahya Galip Bey'i vali seçmişti. Böylece, yakında Heyet-i Temsiliye'nin merkezi olacak olan Ankara'da yurtsever bir vali göreve başlamış bulunuyordu¹¹⁹.

---

¹¹⁶ Sarhan,Zeki;Kurtuluş Savaşı Günlüğü,II,Ankara,1984,s.76

¹¹⁷ Sarhan,Zeki;Kurtuluş Savaşı Günlüğü,II,Ankara,1984.s.78

¹¹⁸ Sarhan,Zeki;Kurtuluş Savaşı Günlüğü,II,Ankara,1984,s.78

¹¹⁹ Sarhan,Zeki;Kurtuluş Savaşı Günlüğü,II,Ankara,1984,s.86

Kısa zamanda, İstanbul hükümetine bağlı ve Milli Mücadeleye karşı Elazığ, Malatya, Ankara, Kastamonu, Çorum, Dersin, Trabzon, Niğde, Konya vali ve mutasarrıfları görevlerinden alınmış, yerlerine yurtsever kişiler atanmıştı. Ayrıca, İstanbul Hükümetinin Ankara'daki 20'nci Kolordu Komutanı Ali Fuat Paşa'nın görevden alınması ve Konya'daki 12'nci Kolordu Komutanlığına Milli Mücadeleye karşı bir komutanın atanması gibi çabaları etkisiz bırakılmıştı¹²⁰.

Anadolu'nun İstanbul ile bağlantısını keserek üç haftadan fazla kendi kendini yönetmesi üzerine, Padişah çıkar yol olmadığını görerek Anadolu ile anlaşma yolu aramaya başladı. Sonuçta, Damat Ferit Paşa hükümeti devrildi. 2 Ekim 1919 günü kurulan yeni hükümette Anadolu direnişini benimseyen yurtsever bakanlara da görev verilmişti¹²¹.

Yeni hükümet ile Heyet-i Temsiliye arasında belirli noktalarda anlaşmaya varılmasıyla, Anadolu'nun İstanbul ile bağlantısı yeniden kurulmuştu. En kısa zamanda serbest seçimler yapılacak ve Meclis-i Mebusan İstanbul'da toplanacaktı.

Sivas Kongresi, bütün yurdu temsil edecek olan 16 kişiden oluşan Heyet-i Temsiliye'yi seçmiş, Heyet-i Temsiliye Anadolu'yu yönetmeye başlamıştı. Ancak Sivas'tan tüm Anadolu'yu yönetmek zordu. Zamanın ulaşım araçları buna elverişli değildi. Bu nedenle, Mustafa Kemal Paşa ve Heyet-i Temsiliye 27 Aralık 1919'da Ankara'da çalışmalarına başladı.

Meclis-i Mebusan 12 Ocak 1920 günü İstanbul'da toplanmıştı. Milletvekillerinin çoğunluğu Anadolu'da başlayan Milli Mücadeleyi benimsemektedirler. Meclisi Mebusan'ın bu yapısı, İstanbul'daki işgal kuvvetlerini, özellikle İngilizleri tedirgin etmekteydi. İngilizler 16 Mart 1920 günü İstanbul'u işgal etmişler, Meclisi Mebusan'ı basarak bazı milletvekillerini tutuklamışlar, kurtulabilenler Ankara'ya kaçmışlardı. Bunun üzerine, Heyet-i Temsiliye adına verdiği emirlerle Anadolu'da bulunan işgal devletlerinin subay ve erlerini tutuklatan Mustafa Kemal Paşa, 19 Mart 1920 günü yayınladığı bir tebliğ ile on beş gün içinde

---

¹²⁰ Sarhan,Zeki;Kurtuluş Savaşı Günlüğü,II,Ankara,1984,s.87

¹²¹ Sarhan,Zeki;Kurtuluş Savaşı Günlüğü,II,Ankara,1984,s.92

yeniden milletvekili seçimleri yapılarak Ankara'da olağanüstü yetkilere sahip bir meclisin toplanacağını Valiliklere ve Kolordu Komutanlıklarına bildirmişti.

Seçimler kısa zamanda sonuçlanmış, Anadolu'nun dört bucağından gelen milletvekilleri ile 23 Nisan 1920 günü, olağanüstü yetkilere sahip bir savaş ve kurucu meclis özellikleri taşıyan Büyük Millet Meclisi Ankara'da çalışmalarına başlamıştı.

Mustafa Kemal Paşa'nın Samsun'da karaya çıktığı 19 Mayıs 1919 günü ile Ankara'da Büyük Millet Meclisi'nin açıldığı 23 Nisan 1920 günü arasında Anadolu'nun hükümete ve devlete kaldığı on bir aylık dönemde, bir yandan halkın kurduğu Kuvay-i Milliye cepheleleri tutmuş ve düşman işgaline yakın bölgeleri yönetmiş, bir yandan da Mustafa Kemal Paşa'nın önderliğindeki Anadolu bütünleşme hareketi gelişmiş ve gerçekleşmiştir. Erzurum Kongresi ile başlayan Anadolu bütünleşme hareketi, Sivas Kongresi ile gelişmesini sürdürmüş ve seçilen Heyet-i Temsiliye'nin Anadolu'nun yönetimine el koyması ile sonuçlanmıştır. Bu bütünleşmenin finansmanının nasıl yapıldığı ve gerekli kaynakların nasıl sağlandığı aslında toplanan kongrelerin içinde saklıdır.

2.1.1 Erzurum Kongresinin Finansmanı:

Mustafa Kemal Paşa, 22 Haziran 1919 günü Amasya'dan yayınladığı tamimle, Anadolu'nun en güvenilir yeri olan Sivas'ta en kısa zamanda bir milli kongre toplanacağını ve bunun için bütün vilayetlerin her livasından milletin güvenini kazanmış üç temsilcisinin hemen yola çıkarılması gerektiğini gerekçeli olarak bütün Anadolu'ya bildirmişti. Aynı tamimin 2'nci maddesinde, Doğu adına 10 Temmuz'da Erzurum'da toplanması kararlaştırılan kongre için Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetlerince seçilen temsilcilerin Erzurum'a doğru yola çıktıkları belirtilmiştir¹²².

23 Temmuz 1919 günü Erzurum'da toplanan kongreye Van'dan 2, Bitlis'den 3, Sivas'tan 10, Trabzon'dan 17 ve Erzurum'dan 24 olmak üzere 56 temsilci katılmıştı. Erzurum dışındaki vilayetler temsilcilerinin Erzurum'a kadar yollukları, kendilerini

---

¹²² Atatürk, Mustafa Kemal, Nutuk, Cilt: III., Vesika No: 26

seçen Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Cemiyetlerince ödenmiştir. Söz konusu cemiyetler, zamanın Dernekler Kanunu hükümlerine göre kurulmuş olup, gelirleri üyelerinin ödedikleri aidatlar ile halkın bağışlarından oluşuyordu. Kısaca, Erzurum Kongresi delegelerinin yollukları halk tarafından ödenmiş bulunuyordu.

Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti, ev sahibi olarak ağırlama masraflarını üzerine almıştı. Erzurum'da doğu illerini kapsayan bir kongre toplanması kararlaştırıldığı zaman düzenlenen 17.6.1919 tarihli «Vilayeti şarkıye Müdafaa-i Hukuku Milliye Cemiyeti Erzurum Şubesi Kongresi Raporu»nda, bütçe başlığı altında şu tedbirlerin alınması ön görülüyordu :«Şimdiye kadar cemiyetimiz yalnız ilmi esaslar ile iştigal ettiği için pek cüz'i olan masarifatını mahdud zevatın teberrüatiyle kapatmıştı. Bu günden itibaren cemiyetimiz bütçesine, vesaik celp ve cem'i ve neşri, merkezi umumiye, nakdi muavenet, vilayet kongresi masarifi, icar, müstahdem maaşı, kırtasiye ve telgraf muhaberatı ücreti gibi ağır ve oldukça haizi ehemmiyet masarifat ithaline mecbur olduğundan ve moskof çizmesi, Ermeni baltası altında ezilmiş olan şehrimiz yalnız başına bu fedakarlığı ifa kudretine malik olmadığından kazalarımız ahalisinin hamiyetine de müracaat etmek mecburiyetindeyiz...»¹²³

Raporda belirtilen mali güçlüğü yenmek ve Erzurum Kongresi'nin giderlerini karşılamak amacıyla halkın bağışlarına başvurulmuştu. Yalnızca kongre giderlerinin karşılanması ve temsilcilerin ağırlanması için toplanan para 1500 liraydı¹²⁴.

Erzurum Kongresi çalışmaları 16 gün sürmüştür. 7 Ağustos 1919 günü alınan kararlar bir bildiri şeklinde yayınlanarak çalışmalar sonuçlandırılmış ve Anadolu bütünleşme hareketinin ilk adımları atılmıştı. Alınan tek mali karar dış yardım konusunda bir temenni kararıydı. Kurtuluş Savaşı'nın dış yardımlarla finansmanı konusunda bu karar temel ilke niteliğindedir. Kongre sona erdiğinde, Erzurum Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti'nin kasasında yalnızca 80 lira kalmıştı. Bu duruma göre,

---

¹²³Dursunoğlu, Cevat, Milli Mücadelede Erzurum, İstanbul, 1987s.135

¹²⁴Dursunoğlu, Cevat, Milli Mücadelede Erzurum, İstanbul, 1987 s.137

dışardan gelen temsilcilerin yerleştirilmesi, telgraf haberleşmeleri ve benzeri kongre masrafları 1420 lira dolayında oluyordu¹²⁵.

Mustafa Kemal Paşa, Dokuzuncu Ordu Müfettişi olarak 17 kişilik karargahı ile 16 Mayıs 1919 günü İstanbul'dan müfettişliğin üç aylık ödeneği ile Samsun'a hareket etmişti. Ödenek kısa zamanda tükenmiş, Amasya'dan Erzurum'a gidiş Mustafa Kemal Paşa'nın tüm askerlik hayatı boyunca biriktirdiği 800 liranın harcanmasıyla sağlanmıştı. Mustafa Kemal Paşa, bütün resmi sıfatlarını terk ederek kendi deyimiyle milletin sinesine döndüğünde, büyük maddi güçlüklerle karşılaşacağını biliyordu. Mustafa Kemal Paşa ve karargah personeli, her türlü maddi dayanaktan yoksundur¹²⁶.

2.1.2 Sivas Kongresinin Finansmanı :

İstanbul Hükümeti, yabancı işgal kuvvetleri ve milli mücadeleye karşı olanlar; Erzurum Kongresi'nden sonra Sivas'ta toplanacak daha geniş kapsamlı bir kongreyi önlemek için türlü girişimlerde bulunurlarken; Mustafa Kemal Paşa bütün gücünü kongrenin bir an önce toplanmasına yöneltmiştir¹²⁷.

Mustafa Kemal Paşa, bütün komutanlara, valilere ve mülkiye amirlerine devamlı telgraflar çekiyor, milletçe Sivas'a gönderilecek temsilcilerin bir an önce seçtirilerek gönderilmesi hususunda her türlü yardımın esirgenmemesini rica ediyordu. Yer yer karşı koymalara, bozgunculuğa ve direnişe rağmen temsilciler seçiliyor, Sivas'a doğru yola çıkarılıyordu¹²⁸.

Kongreye katılmak üzere seçilen temsilcilere, genellikle mahalli «Müdafaa-i Hukuk» ve «Reddi İlhak» cemiyetlerince yollukları ödenmiştir. Bazı temsilciler ise seçildikleri yerlerin birlik ve beraberlik içinde olmamasından ötürü, kendi olanakları ile kongreye katılmışlar, her türlü giderlerini kendileri karşılamışlardır.

¹²⁵ Dursunoğlu, Cevat, Milli Mücadelede Erzurum, İstanbul, 1987 s.137

¹²⁶ Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, Cilt 19, S.10, 854

¹²⁷ Aşkun, Vehbi Cem; Sivas Kongresi, Ankara, s.86

¹²⁸ İğdemir, Uğur, Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, 1969, s.13

Yolların güvensizliğine, ulaşım araçlarının yetersizliğine ve pahalılığına rağmen 19 ilden 36 temsilci kongreye katılmıştır¹²⁹.

Sivas Kongresi, çalışmalarına 4 Eylül 1919 günü başlanmış ve 11 Eylül 1919 günü bir beyanname yayınlayarak çalışmalarını sonuçlandırmıştır. Kongre dağılmadan önce, ulusal amacı izlemek ve yönetmekle görevli 11 kişiden oluşan «Heyet-i Temsiliye» yi seçmiştir. Mustafa Kemal Paşa Heyet-i Temsiliye'ye başkan seçilmişti¹³⁰.

Erzurum-Sivas yolculuğunda olduğu gibi, Sivas-Ankara yolculuğunda da en büyük problem para problemidir. Mustafa Kemal Paşa, beraberindekiler ve Heyet-i Temsiliye üyelerinin Sivas'tan Ankara'ya kadar yapacakları yolculuğun giderlerinin nasıl karşılanabileceği önemli bir sorun olmuştur. Mustafa Kemal Paşa, bankalardan borç para alınmasına karşıdır. Zira Milli Mücadeleye karşı olanlar ve düşmanlar bunu olumsuz propaganda konusu yapabileceklerdir. Mustafa Kemal Paşa'nın yanında bulunanlardan Mazhar Müfid (Kansu) Bey, arkadaşı olan Osmanlı Bankası'nın Sivas Şubesi Müdüründen, kendi adına bir miktar borç para almak için girişimlerde bulunur. Mevcut üç otomobile gerekli benzin ve lastiği sağlamak için, o günlerde Sivas'ta otomobile sahip tek kuruluş olan Amerikan Okulu'nun bayan müdürüne başvurulur. Bayan müdür, para karşılığı benzin ve lastik vermelerinin mümkün olamayacağını, bu nedenle para verilmesinde ısrar edilmemesini söyleyerek, verdiği benzin ve lastikler için para kabul etmemektedir. Sonuçta, alınan benzin ve lastikler için para kabul etmediklerine dair Amerikan Okulu Müdürü'nden bir yazılı belge alınır. Bu konuda Mazhar Müfid Bey şöyle demektedir¹³¹ :

«Biz parasız istemiyoruz, onlar almıyor, evet amma, ileride ne olur, ne olmaz, onların bizim ısrarımıza rağmen para almadıklarına dair elimizde bir vesika bulunsun...»

---

¹²⁹ İğdemir, Uğur, Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, 1969, s.15

¹³⁰ İğdemir, Uğur, Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, 1969, s.35-36

¹³¹ Aşkun, Vehbi Cem; Sivas Kongresi, Ankara, s.176

Mevcut üç otomobil ile yola çıkmak üzere yapılan hazırlıklar sonuçlanmış, fakat yolculuk için gerekli para, Osmanlı Bankası müdürünün hasta olması nedeniyle bankaya gelememesinden ötürü sağlanamamıştı¹³².

Bu koşullar altında 18 Aralık 1919 günü Sivas'tan ayrılan Mustafa Kemal Paşa, beraberindekiler ve Heyet-i Temsiliye üyeleri, çeşitli güçlüklerle dolu uzun bir yolculuktan sonra, 27 Aralık günü Ankara'ya varmışlardı. Ankara'da halkın bağışları ve merkezi Ankara'da bulunan 20'nci Kolordu Komutanı Ali Fuat (Cebesoy) Paşa'nın desteği ile geçirilen günler, Anadolu bütünleşme hareketinin en son halkası olan Büyük Millet Meclisi'nin 23 Nisan 1920 günü açılmasıyla sona erecek; devletsiz ve hükümsüz Anadolu'yu halk temsilcileri yönetmeye başlayacaktı¹³³.

2.2 Kuvay-i Milliye'nin Mali Kaynakları

2.2.1 Kuvay-i Milliye Dönemi :

Kurtuluş Savaşı boyunca, Kuvay-i Milliye deyiminin değişik anlamlarda kullanıldığına tanık olmaktadır. «Kuvay-i Milliye»nin «Milli Kuvvetler» yani «Milis» anlamında kullanılması yaygındır. Geniş anlamıyla ele alındığında, Kuvay-i Milliye deyimini, yalnızca halk kuvvetlerini değil, Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak kuruluşlarını, Heyet-i Milliyeleri, kongreleri, Büyük Millet Meclisini, kamu kuruluşlarını ve düzenli orduyu da içine alan tüm Kurtuluş Savaşı'nı kapsamaktadır.

15 Mayıs 1919 günü İzmir'in işgali ile başlayan halkın silahlı direnişi, 1920 yılı sonlarına kadar, yani cephelerin tamamen düzenli ordu tarafından tutulduğu zamana kadar, Kuvay-i Milliyece yürütülmüştür. Bu halk hareketi, Birinci Dünya Savaşı galibi devletlerle Mondros Mütarekesi imzalamış olan Osmanlı Devleti ve Hükümeti dışında, zaman zaman onları da karşısına alarak gelişmiş, güçlenmiş ve cepheleri başarıyla korumuştur. 23 Nisan 1920'den sonra Anadolu'yu yönetmeye başlayan Büyük Millet Meclisi de, işgalci kuvvetlerle çarpışan Kuvay-i Milliye birliklerinin yanı sıra düzenli

¹³² Aşkun, Vehbi Cem; Sivas Kongresi, Ankara, s.177

¹³³ Aşkun, Vehbi Cem; Sivas Kongresi, Ankara, s.181

ordu birliklerini cepheye göndermekten bazı siyasal nedenlerle çekinmiştir. Gerek bu siyasal nedenle, gerekse o günlerde düzenli ordunun düşmanın karşısına çıkamayacak kadar zayıf oluşu nedeniyle, 1919 yılı ortasından 1920 yılı sonuna kadar geçen bir buçuk yıl, Kuvay-i Milliye ön planda görünmektedir¹³⁴

40 ay süren Kurtuluş Savaşı'nın 18 aylık bir bölümünü kapsayan Kuvay-i Milliye döneminin en ilginç bölümünü ise hiç kuşkusuz ilk 11 aylık süre teşkil etmektedir. Anadolu'nun devletsiz ve hükümeteşiz olduğu dönem olarak kabul edilen¹³⁵. 15 Mayıs 1919-23 Nisan 1920 tarihleri arasında Anadolu'nun düşmana karşı çarpışan ve işgale yakın bölgelerini yöneten tek gücü Kuvay-i Milliye olmuştur. Bu dönemde, Kuvay-i Milliye yalnızca cephelerde çarpışan halk birlikleri değil, aynı zamanda halkın kendi kendini yönetmesi ve yönetime el koyması şeklinde beliren bir yönetim türüdür¹³⁶.

Kuvay-i Milliye, Anadolu'nun devletsiz ve hükümeteşiz kaldığı 19 Mayıs 1919-23 Nisan 1920 tarihleri arasında yarı örgütlenmiş bir direniş ve yönetim şekli olarak dikkati çekmekle beraber; 23 Nisan 1920'de Ankara'da bir hükümet kurulduktan sonra da etkinliğini sürdürmüştür. Büyük Millet Meclisi Hükümeti, Anadolu'yu henüz yönetmeye başladığı günlerde, iç isyanları bastırmakla uğraşmış ve iç meselelerin kazandığı öncelik nedeniyle orduyu kısa zamanda güçlendirme olanaklarına kavuşamamıştır¹³⁷.

Öte yandan, halk genel bir seferberliğe moral bakımdan hazırlıklı değildi. Halkta seferberliğe, askerliğe ve yeni savaşlara karşı ürküntü vardı. Uzun süren Birinci Dünya Savaşı ve seferberlik, halkta bir bıkkınlık doğurmuş; devlet yönetimine ve özellikle subaylara yönelen kırgınlık, yenilgi sonucu kızgınlığa dönüşmüştü. Böyle bir ortamda, kendisini yeni bir savaşa sürükleyenlerin subaylar olduğunu gören halk, iç isyanları çıkaranların kışkırtmalarıyla, subayların komutası altına girmekten çekinmekteydi. Kurtuluş Savaşı'nın amacı halk

¹³⁴ Çavdar, Tevfik; Milli Mücadele Başlıarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, İstanbul, 1971, s.77

¹³⁵ Kutay, Cemal; Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, , Cilt:19, İstanbul, 1961, s.3

¹³⁶ Kutay, Cemal; Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, Cilt:19, İstanbul, 1961, s.17

¹³⁷ Kutay, Cemal; Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, Cilt:19, İstanbul, 1961, s.19

tarafından açıkça anlaşılınca kadar, cephelerin ordu birliklerinden ziyade Kuvay-i Milliyece tutulmasında yarar vardı. Bu nedenle, Büyük Millet Meclisi de derhal seferberlik ilan etmekten çekinmiş, Kuvay-i Milliye'nin daha etkin bir biçimde yönetilmesi yoluna gitmiştir¹³⁸

2.2.2 Kuvay-i Milliye'nin Mali Kaynakları :

Kuvay-i Milliye'nin ilk kuruluş günlerinde mali kaynağa pek gerek duyulmamıştır denilebilir. Zira, gönüllülere depolardan silahlar dağıtılmış, acele olarak ilerleyen Yunan birliklerinin önüne çıkarılmışlardır. Efe ve eşkiyalar dağdan inerek düşmanı silahla karşılamış, evvelce soydukları halkı, bu kez Yunan zulmüne karşı korumaya çalışmışlardır. Ancak, Yunan işgali gelip geçici bir durum olmadığından, düşman karşısına çıkan kuvvetlerin sürekli görev yapmaları gerekmiş ve yaşamaları için mali kaynaklara gerek duyulmaya başlanmıştır¹³⁹.

Kuvay-i Milliye'nin kuruluş günlerinde, Milli Mücadelenin finansmanı için uygun sayılamayacak yollar izlendiği görülmektedir. Örneğin, ileride iç isyanları bastırmakta çok büyük yararlılıkları görülecek olan ve Kuvay-i Milliye'nin «Kuvvayi Seyyare» adı altında toplanan büyük kesimine komuta eden, sonuçta yersiz tutumları ile Kuvay-i Milliye'nin ortadan kaldırılmasında önemli rolü bulunan Çerkez Etem'in tutumu oldukça ilginçtir¹⁴⁰.

Çerkez Etem, Haziran 1919 başlarında Ege'de Yunanlıların karşısına topladığı kuvvetle çıkmış ve kuvvetinin ayakta durmasını sağlamak için bir soygun planlayarak uygulamıştır. Eski İzmir Valisi Rahmi Beyin oğlunu silah gücü ile dağa kaldırmış, oğlunu geri verme karşılığında, Rahmi Beyden 50.000 lira almıştır. Çerkez Etem, yayınlanan hatıralarında bu parayla askerini beslediğini ifade etmektedir¹⁴¹

Kuvay-i Milliye bir halk hareketi olarak geliştiğine göre, her türlü harcamalarının da halk tarafından karşılanması gerekiyordu. Bu ise, halkın ikili vergi mükellefiyeti ile karşı karşıya kalması gibi bir durum yaratıyordu. Bir yanda, tamamen

¹³⁸ Kutay, Cemal; Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, Cilt:19, İstanbul, 1961, s.22

¹³⁹ Müderrisoğlu, Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 120

¹⁴⁰ SARIHAN, Zeki ; Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II, Ankara, 1984, s.88

¹⁴¹ SARIHAN, Zeki ; Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II, Ankara, 1984, s.88

çökmüş, ömrünü uzatabilmenin çaresini yabancılara sığınmakta arayan ve halkını düşmana karşı korumaktan aciz bir devlet, Osmanlı Hükümeti vardı. Devlet evvelce yapmış olduğu dış borçlanmalar nedeniyle gelirlerinin büyük bir kısmını Düyun-u Umumiye İdaresi ile Reji idaresine bırakmıştı. Devletin yanı sıra bu idareler de halktan vergi toplamaktaydı. Öte yanda, halkı düşmana karşı koruyan ve düşman işgaline yakın yerleri fiilen yöneten Kuvay-i Milliye vardı. Halk, bir yandan vergi mükellefiyeti gereği vergileri devlete ve adı geçen yabancı kuruluşlara öderken; bir yandan da vergi mükellefiyetine benzer başka bir yükümlülüğün gereklerini yerine getirmeye çalışıyordu, Bu yükümlülük, Kuvay-i Milliye'nin "Nakdi ve Ayni Teberru" adıyla aldığı para ve mal şeklindeki bağışlardı¹⁴².

Kuvay-i Milliye birlikleri her şeyden önce savaşıyor kişilerden oluşan silahlı bir topluluktur. Silah ve cephane olan ihtiyaçları askeri depolardan şimdilik sağlanmış bulunuyordu. Savaşçıların belki silah ve cephane kadar önemli öteki ihtiyaçları da vardı. Savaşçılar yedirilecek, giydirilecek, barındırılacak; atlarının yemleri ve bakımları sağlanacaktır. Bunun için Kuvay-i Milliye birliklerine ya ihtiyaç duyulan şeyler verilecek, ya da ihtiyaç duyulan şeyleri satın alabilmeleri için para temin edilecekti. İşte bu iki çözüm yolunun gereklerini bir arada karşılamak üzere bulunan mali formül «Nakdi ve Ayni Teberru» idi¹⁴³.

«Nakdi ve Ayni Teberru», para ve mal bağışı anlamına gelen bir deyim olmakla beraber, aslında bir çeşit vergi mükellefiyetidir. Zira, para ve mal şeklinde yapılacak bağış, kişilerin bağışta bulunup bulunmama konusunda verecekleri kişisel kararlara bağlı değildir. Adı bağıştı ama, herkes istese de istemese de bağışta bulunmak, daha doğrusu kendinden istenileni vermek zorundaydı. Buna resmi olmayan mükellefiyet dememin asıl dayanak noktası budur., vergi gibi bir zorunluluk söz konusudur. Vergi, devlet otoritesine dayanan bir mükellefiyet olduğundan, Kuvay-i

---

¹⁴² SARIHAN, Zeki ; Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II, Ankara, 1984, s.93

¹⁴³ Müderrisoğlu, Alptekin, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990 s.175

Milliye yöneticileri vergi deyimi yerine amaca daha uygun görülen teberru (bağış) deyimini kullanmayı uygun bulmuşlardır¹⁴⁴.

Nakdi ve ayni teberrunun (para ve mal bağışının) miktar ve cinsini tespit eden Kuvay-i Milliye, Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak kuruluşlarıydı. Kimden, ne zaman, ne kadar bağış isteneceği bunlar tarafından tespit ediliyordu. Başlangıçta genel bir kural ve yazılı bir metin olmadığı için kimden, ne zaman, ne kadar bağış isteneceğini takdir etmek ve vermediği takdirde zorla almak ilgili kuruluşların, özellikle Kuvay-i Milliye Komutanının anlayış ve insafına kalıyordu. Bir kere istenenden bir kere daha istenmesi veya kişisel ilişkilere dayanılarak bazılarında hiç istenmemesi olağan şeylerdendi¹⁴⁵

Bazı Kuvay-i Milliye komutanları söz konusu takdir haklarını kötüye kullanmışlar, zaman zaman halkı milli amaçlar uğruna soyar duruma düşmüşlerdir. Bazı Kuvay-i Milliye komutanları ise daha da ileri gitmiş, özellikle eşkıyalıktan gelme komutanlar bu konuda eski mesleklerini devam ettirir olmuşlardır. Bu tür komutanların bulunduğu cephelerin gerisinde bulunan halk yıldırılmış, tedirgin edilmiştir¹⁴⁶

Bazı Kuvay-i Milliye Komutanlarının, birliklerinin zorunlu ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla mali kaynak yaratma kaygısına düşmeleri ve halkı zorlamaları, halk üzerinde olumsuz etki yapmıştır. Milli Mücadeleye karşı olanlar ve İstanbul Hükümetinin desteği ile iç isyanları çıkaranlar, taraftar toplamak için halkın hoşnutsuzluğundan yararlanmıştır. «Kuvay-i Milliye adına toplanan paraların hesabını sormak ve halkı soyanları ortadan kaldırmak» gibi sloganlarla başlatılan Düzce isyanını bastırmak için gönderilen Kuvay-i Milliye birliğinin komutanı Sarı Edip Efe, hareket etmek için 5000 lira tutarında para istemiş ve bu parayı almadan birliğine

---

¹⁴⁴ Müderrisoğlu, Alptekin, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990 s.178

¹⁴⁵ Akdağ, Mustafa, Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası, Ankara, 1975, s.69

¹⁴⁶ Akdağ, Mustafa, Türk Halkının Dirlik ve Düzen Kavgası, Ankara, 1975, s.73

yürüyüş emri vermemiştir. Böylece, isyanı bastırmaya gidenler, daha ilk aşamada isyancıları haklı çıkaran bir davranıştan kendilerini alamamışlardır¹⁴⁷.

Fakir halka oranla daha üstün «Nakdi ve Ayni Teberru» ödeme gücüne sahip olanların Milli Mücadeleyi desteklemek konusundaki davranışları oldukça ilgi çekicidir. Çiftlik sahipleri ve eşrafın servetlerine uygun bağışlarda bulunmaları bir çeşit yarış halini aldığı söylenebilir. Servetine uygun para ve mal bağışında bulunmamanın vatana ihanet sayılacağı görüşü ödeme gücü daha yüksek olanlar arasında yaygındır¹⁴⁸.

2.2.3 Harcamalardaki Düzensizlik :

Kuvay-i Milliye'nin ilk günlerinde göze çarpan mali aksaklıklar yalnızca gelir sağlanmasına has değildir. Giderlerin yapılmasında da aksaklıklar vardır. Bir kere, her Kuvay-i Milliye birliğinin ne kadar harcama yapacağı, gelir sağlanmasında olduğu gibi, birlik komutanlarının, Müdafaa-i Hukuk ve Reddi İlhak Kuruluşlarının takdirlerine bağlıdır. Birliklerin bir bütçesi, bir harcama düzeni yoktur. Elde ne kadar para varsa harcanmakta, kalmayınca yeniden «Nakdi Teberru» için halka başvurulmakta veya ihtiyaç duyulan mal ve maddeler «Ayni Teberru» olarak istenmektedir¹⁴⁹.

Birliklerde gönüllü başına günde ne kadar para harcanacağı hesaplanmamış, düşünülmemiştir. Düzenli orduda olduğu gibi her erin günde kaç kaloriye ihtiyaç duyacağı ve hangi gıda maddeleri ile besleneceği hususları, o günün koşulları altında düşünülmecek kadar geri planda kalmaktadır. Süvarilerin atlarına ve yük beygirlerine verilecek yem miktarı da tespit edilmemiştir. Bütün bunlar birlik komutanının takdirine bırakılmış, daha doğrusu savaşçılar ne bulurlarsa onunla beslenmiş, atlar bulunan yemlerle doyurulmuş veya cepheye yakın otlaklarda otlatılmıştır. Bu durum, birlikler arasında farklılıklar doğmasına neden olmuş, iaşe konusunda bir düzen sağlanamamıştır¹⁵⁰.

¹⁴⁷ Müderrisoğlu, Alptekin, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990 s.184

¹⁴⁸ Müderrisoğlu, Alptekin, Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990 s.184

¹⁴⁹ Şapolyo, Enver Behnan, Kuvayi Milliye Tarihi, Ankara, 1957, s.67

¹⁵⁰ Şapolyo, Enver Behnan, Kuvayi Milliye Tarihi, Ankara, 1957, s.70

Kuvay-i Milliye'nin ilk zamanlarında savaşçıların giyimleri problem olarak ortaya çıkmamıştır. Zira, efe ve kızanlar üzerlerindeki giysilerle Kuvay-i Milliye'nin emrine girmişler; halk kuruluşları tarafından silah altına alınanlar günlük giysileri ile gelmişlerdir. Bu nedenle, giysilerde birlik ve düzen söz konusu değildir. Her savaşçı gelirine göre giyinmiş veya giderlerini karşılayanlarca giydirilmiştir.

Kuvay-i Milliye birliklerinin silah ihtiyacının giderilmesi ilk günlerde para harcamayı gerektirmemiştir. Efeler, kızanlar ve zeybekler silahları ile Kuvay-i Milliye'ye katılmışlar, halk kuruluşları tarafından silah altına alınanlar ile gönüllüler ise askeri depolardaki silah ve techizat ile donatılmışlardır. Zamanla savaşçıların sayısı artınca, silah sağlanması bir problem olarak ortaya çıkacak ve mevcut silah kadar savaşcının silah altına alınmasıyla yetinilecektir. Silahların bakım ve tamiri için de para harcanması gereksizdir. Köy ve kasabalardaki tamirciler ve ustalardan silah altına alınanlarla işler yürütölmektedir. Kuvay-i Milliye'nin top kaması bile dökebilmesi, güçlölklere rağmen yeterli bir teknik kadronun kurulabildiğini göstermektedir¹⁵¹.

Kuvay-i Milliye birlikleri devamlı olarak hareket halinde bulunduğu ve oynak savaşlar yaptığı için sabit bir barınma yeri, bir kışlası yoktur. Düşmanla çatışma olmadığı zamanlar cephe yakınlarındaki köy, kasaba ve çiftliklerde konaklamışlardır. Bu bakımdan, konaklama giderleri söz konusu olmamaktadır.

Düzenli ordudan oldukça farklı olan bu durum da halka bir ızdırap kaynağı olmuştur. İşgale uğrayan kasaba ve köyler evvelce Kuvay-i Milliye birliklerini barındırdıkları için Yunanlılar tarafından suçlandırılmış ve cezalandırılmıştır. İleride Yunan işgaline uğrama korkusu, Kuvay-i Milliye birliklerini barındıran köy ve kasabaları tedirgin etmiştir. Öte yandan, bu birlikleri beslemek, çoğu zaman konakladıkları köy ve kasabanın halkına düşen bir görev olmuştur. Genellikle komutanların büyük bir kısmı konaklamalarında halka yük olmamaya gayret etmiş, aldıkları her şeyin parasını ödemiştir. Paraları yetmediği zaman aldıkları malın değerini belirten imzalı pusula vermişler ve bu pusulaların tutarı sonra halk kuruluşlarınca ödenmiştir. Fakat, insafsız komutanların barındıkları yerler halkı;

---

¹⁵¹ Şapolyo, Enver Behnan, Kuvayi Milliye Tarihi, Ankara, 1957, s.89

Kuvay-i Milliye birliklerinin kutsal amaçlarını, çarpışmalarını, yararlarını unutarak bir an önce birliğin ayrılıp gitmesini dilemişlerdir¹⁵².

Kuvay-i Milliye birliklerinin gelirlerinin sağlanmasında ve iâşe işlerinde bazı düzensizlikler ve halkı üzen haksızlıklar olmasını, bir dereceye kadar normal karşılamak gerekmektedir. Bu tür aksaklıklar, geniş çapta bir örgütlenme olmaksızın doğrudan doğruya halktan doğan bütün hareketlerde görülmektedir. Aksaklıkların birçok konuda önlenemeyecek kadar çoğalması, birçok halk hareketinin anarşiye dönüşmesine ve başarısız sonuçlanmasına yol açmıştır. Oysa, Kuvay-i Milliye'nin aksayan yönleri, hiçbir zaman büyük bir karamsarlık yaratacak dereceye ulaşmamıştır. O günlerin koşulları altında, halkın bundan daha iyi savaşçı birlikler ortaya çıkarabileceğine inanmak da mümkün değildir. Bütün aksak taraflarına rağmen Kuvay-i Milliye görevini yerine getirmiş, çoğu zaman kendinden beklenenin ötesinde başarılı savaşlar vermiştir. Kuvay-i Milliye'nin doğuşundan iki buçuk ay sonra toplanmaya başlanan kongrelerle bazı halk kuruluşları ortaya çıkacak, örgütler kurulacak ve mali düzen kurulmaya çalışılacaktır¹⁵³.

Ayrıca belirtmek gerekir ki, Kuvay-i Milliye ayakta tutulmaya çalışılırken, gönüllü bulunmasında ve eksilen kadronun tamamlanmasında fazla güçlük çekilmemiştir. Asıl güçlük onun beslenmesinde, gelir kaynaklarının sağlanmasında, kısaca maliyetinin karşılanmasındadır.

2.2.4 Kuvay-i Milliye’de Mali Düzen Kurma Çabaları

İzmir'in Yunanlılar tarafından işgali üzerine, bütün Türkiye'de işgali kınamak ve direnişe geçmek için halk tarafından çeşitli kuruluşlar kurulduğuna tanık oluyoruz. Genellikle «Müdafaa-i Hukuk» ve «Reddi İlhak» dernekleri gibi ortak adlar alan bu halk kuruluşları, zamanla bölgeler arası işbirliği yoluyla, daha geniş kapsamlı kuruluşlara yönelmişlerdir.

---

¹⁵² Yaman, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, Ankara, 1993,s 45-46

¹⁵³ Yaman, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, Ankara,1993, s 57-59

İzmir'in işgalini izleyen günlerde, Ege bölgesinde yer yer halk kuruluşları ve Kuvay-i Milliye birlikleri kurulmuş, Yunanlılara karşı silahlı direnme başlamıştı. Soma, Kırkagaç, Ayvalık ve Akhisar cephelerinin bağlı bulunduğu «Balıkesir Reddi İlhak Cemiyeti» sürekli bir direnişi gerçekleştirebilmek ve Kuvay-i Milliye'nin mali işlerini bir düzene kavuşturabilmek amacıyla Balıkesir'de bir kongre toplanmasını kararlaştırmıştır¹⁵⁴.

Balıkesir Kongresi'nin Mali Kararları :

Balıkesir Kongresi, Yunan işgalinin başlamasından iki buçuk ay sonra ve 26-30 Temmuz 1919 günleri arasında Balıkesir'de toplanmıştır. Beş gün süren kongreye direnişe kararlı bir ulusun demokratik yöntemle ve halk oyu ile örgütlenme arzusunun hakim olduğu sezilmektedir. Dikkatle incelendiğinde, o günlerin koşullar altında oldukça ayrıntılı ve amaca uygun kararlar alındığı görülmektedir. Alınan kararların gerek yönetim ve gerekse mali yönden sağlam esaslara dayanmış olmasında, hiç kuşkusuz, kongreye başkanlık yapmış bulunan tecrübeli yönetici Hacı Muhittin Bey'in ve o günlerde Balıkesir'de bulunan Maliye Müfettişleri Muvaffak, İhsan ve Muhtar Beyler'in rolleri büyüktür¹⁵⁵.

Balıkesir Kongresi kararları, hem Kuvay-i Milliye'nin düzene sokulması için atılan ilk adım olması, hem de daha sonra toplanan Alaşehir, Nazilli ve İzmir Şimal Mıntıkası Kuvay-i Milliye Heyet-i Umumiye Kongrelerine temel teşkil etmesi nedeniyle büyük önem taşımaktadır. Bu kongrede genel giderlerin her yerin büyüklük ve zenginliği oranında bölünmesi uygun görülmüş ve genel giderlerin % 21 ine Balıkesir'in, % 17'sine Edremit'in, % 7'sine Burhaniye'nin, % 4'üne Bafra'nın, % 10'una Bandırma'nın, % 6 sına Gönen'in, % 4'üne Sındırgı'nın, % 4'üne Gördes'in, % 5'ine Soma'nın, % 2'sine Bergama'nın katılması kararlaştırılmıştır¹⁵⁶.

---

¹⁵⁴ Yaman, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, Ankara, 1993,s 62

¹⁵⁵ Kocatürk,Utkan; Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, Ankara, 1983, s. 118

¹⁵⁶ Müderrisoğlu,Alptekin,Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990 s.192

Cephelerdeki savaşçıların yedirilme, giydirilme, tedavi ve ikmal hizmetleri cephe karargahları gerisinde kurulan «Menzil Mufettişlikleri» tarafından yürütülecektir¹⁵⁷.

Balıkesir Kongresi, Kuvay-i Milliye'ye mali kaynakların sağlanması, ikili bir sisteme bağlanmıştır. Önce Kuvay-i Milliye birliklerine en yakın olan ve örgütlenmenin en alt düzeyinde bulunan ilçe Teşkilat, Maliye ve Levazım Kurulları, kendilerine bağlı olan Kuvay-i Milliye birliklerinin giderlerini karşılayacak; yapılan giderler daha sonra genel giderlerden düşülecektir.(Madde : 8)¹⁵⁸.

Genel giderlerin, her yerin büyüklük ve zenginliği oranında bölünmesi esasının uygulanmasının, ileri bir mali prensip olduğunu kabul etmek gerekmektedir. (Madde : 14) Böylece, Kuvay-i Milliye'nin bütün giderlerinin cephelere yakın ilçelere yüklenmesi önlenmekte, giderlerin her yerin büyüklük ve zenginlikleri oranında bölünmesinin benimsenmesi ile de sosyal adalet sağlanmış olmaktadır. Günümüzün vergilendirme ve kamu harcamaları ilkeleri göz önünde tutulduğunda, alınan mali kararların o günlerin koşullarına göre yerinde ve çağdaş ilkelere uygun biçimde bulunduğunu kabul etmek gerekmektedir. Balıkesir Kongresi kararlarının uygulanacağı il ve ilçelerin büyüklük ve zenginlikleri belirli ölçülere göre tespit edilmiřtir¹⁵⁹.

Kongre, günün koşullarına uygun olarak, harcamaların miktarını kesinlikle tespit etmekten kaçınmış ve mahalli kurulların takdirine bırakmıştır. Subaylara, erlere ve hesapların tutulması ile görevli sayman ve memurlara verilecek aylıkların miktarı ilgili kurullarca tespit edilecektir. (Madde : 16 ve 24) Ayrıca bir sosyal transfer niteliğinde olan şehitlerin ailelerine ve yaralılarına verilecek

---

¹⁵⁷ Müderrisoğlu,Alptekin,Kurtuluş Savaşının Mali Kaynakları Atatürk Araştırma Merkezi, Ankara 1990 s.193

¹⁵⁸ Eldem, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973, s. 103

¹⁵⁹ Eldem, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973, s. 103

hediyeilerin miktar ve derecesinin takdiri de mahalli kurullara bırakılmış bulunmaktadır¹⁶⁰.

Balıkesir Kongresinin, halkın elindeki silahların toplanmasına karar vermesi, genişleyen cepheleer için gerekli yeni savaşıılara silah bulma isteğine dayanmaktadır. (Madde : 25) Kuvay-i Milliye birlikleri başlangıçta askeri depolardaki silahların gönüllülere dağıtılması ve dağıdaki efelerin silahlarıyla dağıdan inmesi ile kurulmuştu. Cepheleerin genişlemesi yeni savaşıılara gerek duyulmasına ve dolayısıyla silah ihtiyacının ortaya çıkmasına neden olmuştu¹⁶¹.

Balıkesir Kongresi, her bölgenin vereceğı paranın yüzdesi oranında üye katılmak ve 100 üyeden oluşmak üzere Eylül ayı başında yeniden toplanmayı karara bağlamış (Madde : 29), ancak Ağustos ayı sonlarına doğıru Alaşehir Kongresinin toplanması nedeniyle, Balıkesir'de ikinci bir toplantıya gerek duyulmamıştır¹⁶².

İlçelerin genel giderlere katılma oranlarına göre sağlamaları gereken para miktarı, «Nakdi Teberru» (Para bağıışı) şeklinde halktan toplanmaktadır. İlçe kurulları kimden ne kadar para isteneceğini tespit etmekte ve tahsil olunan paralarla o yerin Kuvay-i Milliye birliğinin ihtiyaçları karşılanmaktadır. Genel giderlerden ilçeye düşen pay yapılan harcamalardan fazla ise aradaki fark merkez kuruluna gönderilmekte, noksan ise aradaki fark merkez kurulunca karşılanmaktadır.«Ayni ve Nakdi Teberru» nun miktarının tespiti kongrece belirli esaslara bağlanmamış, bütçe konusu olacağı belirtilen ve ilçelerin yüklenecekleri giderler için de (Madde : 12/3) bütçe hazırlıklarına girişilememiştir¹⁶³.

---

¹⁶⁰ Yaman, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, Ankara, 1993,s 68

¹⁶¹ Yaman, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, 1993, Ankara, s 68

¹⁶² Yaman, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, 1993, Ankara, s 71

¹⁶³ Yaman, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, 1993, Ankara, s 72

Nazilli Kongresi'nin Mali Kararları:

Nazilli Kongresi'nin en önemli kararları, Kuvay-i Milliye'ye gelir temini için başvurulacak «Aynı ve Nakdi Teberru»nun toplanış şekline ilişkin kararlar olmaktadır. Kongre, Heyet-i Milliye'nin cephedeki Kuvay-i Milliye birlikleri ve cephe gerisi için yapacağı giderlerinin halkın mal ve para şeklindeki bağışları (Aynı ve Nakdi Teberru) ile karşılanmasının öngörmektedir. Halkın yapacağı bağışların miktarı, «İhtiyar Heyetleri» ve «Bilirkişiler» tarafından verilecek bilgilere dayanılarak Heyet-i Milliye'lerce takdir ve tayin olunacaktır. Bu karar, gelir temini konusunda atılan oldukça ileri bir adımdır ve günümüz vergilendirme sistemi içinde yer alan vergilendirme tekniklerine uymaktadır. Ayrıca Nazilli Kongresi, Heyet-i Milliyelerce takdir olunan mal ve para bağışını ödemekten kaçmalarının cezalarının Kuvay-i Milliye Müfrezeleri Komutanlarıncaya tayin ve tespit edileceğini hükme bağlamaktadır¹⁶⁴

Nazilli Kongresinin, Heyet-i Milliyelerin denetimi ve uygulanacak teftiş usulü hakkında, oldukça ayrıntılı ve günümüz teftiş usullerine yakın kararlar aldığı dikkati çekmektedir.

Özetlemek gerekirse, Nazilli Kongresi çağdaş devlet yönetimine yakın bir yönetimi gerçekleştirebilecek köklü ve ayrıntılı kararlar almış bulunmaktadır. Bu yönüyle, Kuvay-i Milliye'nin, gerçek bir halk ordusu şeklinde örgütlendiğini ve Kuvay-i Milli-ye'yi yaşatan halk kuruluşlarının çağdaş kamu yönetimi ve demokrasi ilkelerine uygun bir yönetime sahip bulunduğunu ifade etmek hatalı olmayacaktır.

Alaşehir Kongresi'nin Mali Kararları:

26-30 Temmuz 1919 tarihleri arasında toplanan Balıkesir Kongresi, Kuvay-i Milliye'yi bir düzene bağlamak için köklü kararlar almış, fakat uygulama alanının darlığı nedeniyle genel düzen kurulamamıştır. Zira, Balıkesir Kongresi kararları, kongreye katılmış olan Balıkesir ve çevresindeki ilçelerde uygulanmaktadır¹⁶⁵.

---

¹⁶⁴ Akdağ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt II., Ankara, 1971, s. 198

¹⁶⁵ Akdağ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt II., Ankara, 1971, s. 182

Alaşehir Kongresi, gerek Kuvay-i Milliye birliklerinin yedirilmesi, giydirilmesi ve diğer ihtiyaçlarının bir düzen içinde sağlanması; gerekse cephe gerisi hizmetlerinin yürütülmesi konularında, gerçekten ileri düzeyde sayılabilecek düzenlemelere girişmiştir

Harcamalarda, günümüz Devlet harcamalarında görülen yetki ve sorumluluk ayırımına uygulanmaktadır. Heyet-i Merkeziye'ler (ita amiri), Menzil Heyetleri ve Müfettişlikleri (Tahakkuk Memuru) görevi yüklenmişlerdir. Menzil Heyetlerinin ve Menzil Müfettişinin halk ve kongre tarafından seçilmesi, Kuvay-i Milliye'ye halk ordusu niteliği kazandırmaktadır¹⁶⁶.

Alaşehir Kongresinin mali kararlarına ve mali örgütlenmeye esas olan görüşler, aslında Balıkesir Kongre kararlarının uygulanmasında varılan sonuçların değerlendirilmesi şeklinde ortaya konulmuştur.

Kongre Kararlarının Uygulanması :

Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir Kongrelerinin aldığı kararların tam anlamıyla uygulanabildiğini ileri sürmek oldukça güçtür. Anadolu'nun o günlerdeki genel durumu, Reddi İlhak ve Müdafai Hukuk Cemiyetleri, Heyet-i Milliyeler ve halk kuruluşlarınca askere alma yoluyla kurulan Kuvay-i Milliye'nin lider kadrosunu teşkil eden kişilerin görüşlerinin, tutum ve davranışlarının farklı oluşu bir düzensizlik yaratmıştır. Fakat, halk kuruluşlarınca kurulan ve kongrelerin kararlarına göre yönetilen Kuvay-i Milliye birliklerinde görülen düzensizlik, hiçbir zaman önemli problem olarak ortaya çıkmamıştır¹⁶⁷.

Asıl güçlük, dağdan inen eşkiyalardan oluşan Kuvay-i Milliye birliklerinin düzene konulamamasından ve kendi çabalarıyla kurdukları Kuvay-i Milliye birliklerine komuta edenlere söz geçirilememesinden doğmuştur. Gerek dağdan inen eşkiyalar, gerekse kendi özel çabaları ile kurdukları silahlı kuvvetin başına geçenler, belki de kuruluşlarındaki özellikten ötürü kendilerini kongrelerin almış oldukları kararlara bağlı saymıyorlardı. Zira, kongre kararları ile kurulan halk

---

¹⁶⁶ Akdağ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt II., Ankara, 1971, s. 183

¹⁶⁷ Yaşa, Memduh; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978), İstanbul, 1980, s. 296

kuruluşlarınca değil, kendiliklerinden Kuvay-i Milliye'ye katılmışlardı ve bağımsız kalmakta haklı olduklarına inanıyorlardı¹⁶⁸.

Şurasını da belirtelim ki; Balıkesir, Nazilli ve Alaşehir Kongrelerinden sonra kongre kararlarına göre kurulan Kuvay-i Milliye birlikleri hızla çoğalmıştır. Belirli bir düzen içinde bulunan bu birlikler, kongre kararlarına göre yönetildiğinden, ortaya çıkan güçlükler kararlara uyulup uyulmaması konusundan daha çok yeni kurulan birliklere yeterli mali kaynak bulunamamasından doğmaktadır.

3. BÖLÜM

KURTULUŞ SAVAŞI'NIN FİNANSMANI

3.1 Savaş Ekonomisine Geçiş

1920 yılında savaş ekonomisine geçişi sağlayacak sanayi tesisleri Anadolu'da mevcut değildi. Osmanlı ekonomisinin sanayi tesisi sayılabilecek bir kaç fabrika ve imalâthanesi ise düşman işgalindeki İstanbul ve dolayları ile İzmir'de bulunuyordu. Anadolu'da ev ekonomisi sınırlarını aşamayan dokuma tezgâhları ile birkaç un fabrikası ve değirmenlerinden başka toplu üretim yapan tesis yoktu¹⁶⁹.

Savaş ekonomisi demek, ülkenin bütün kaynaklarının savaş araç ve gereçleri ile yiyecek maddeleri üretimine kaydırılarak üretimin ve stokların artırılması demektir. Anadolu toprağındaki yüz binlerce küçük ve ilkel tekniklerle üretimde bulunan tarım işletmeleri ile savaş ekonomisinin tarıma dayalı kesimi yürütülebilirdi. Top, makineli tüfek ve tüfek gibi zamanın silâhlarını ve bunların cephanelerini üretmek son derece imkânsızdı. Bu durumda silâh ve cephaneye temin etmek için üç yol izlenebilirdi : dış ülkelerden satın almak, işgal altında bulunan İstanbul depolarından Anadolu'ya silâh

---

¹⁶⁸ Yaşa, Memduh; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978), İstanbul, 1980, s. 298

¹⁶⁹ Müderrisoğlu, Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 192

kaçırmak veya ileride Türkiye üzerinde hiç bir hak iddia etmeyecek olan bir büyük devletin silâh yardımını kabul etmek¹⁷⁰.

Dış ülkelerden silâh ve cephane satın alabilmek için önce döviz artırıcı tedbirlerin alınması zorunluydu. Devamlı dış ticaret açığı veren Osmanlı ekonomisinin, gelir getiren ihraç malları ise daha çok Yunan işgalindeki Ege bölgesinde üretiliyordu. Burada karşımıza şu soru çıkar; Anadolu'nun kısır ihracat olanakları nasıl zorlanabilirdi?

Hükümet, kuruluşunun ilk günlerinde yayınladığı bir kararname ile ihracatın kayıtsız ve şartsız serbest olduğunu, Bakanlar Kurulu'ndan başka hiçbir makamın bu serbestiyi engellemeye ve sınırlamaya yetkili olmadığını ilân etti. Böylece ihracı mümkün bütün malların ihracı teşvik edilmiş oluyordu¹⁷¹.

İhracat serbestisinin mümkün olduğu kadar kısıtlanmamasına gayret edilmiş, bazı malların iç tüketiminde görülen darlıklara rağmen, darlıklar askeri ihtiyaçlarla ilgili olmadığı sürece ihracatta herhangi bir sınırlamaya gidilmemiştir, ilk sınırlama, damızlığa ve çift sürmeğe elverişli hayvanların ihracının önlenmesi amacıyla yapılmaktadır. Uzun süren savaş yıllarında önemli zararlara uğrayan Anadolu hayvancılığının, ihracat yoluyla daha da güçsüz bir duruma gelmesinin önüne geçilmek istenmiştir.

Hükümet, Millî Savunma Bakanlığı'nın gerekçeli başvurusu üzerine ihracat serbestisine hayvanlarla ilgili geniş çapta sınırlama getirmiştir. Millî Savunma Bakanlığının altı yıldan beri süregelen seferberlik nedeniyle, zaten ulaştırma hizmetleri ve süvari birlikleri için yetersiz miktardaki hayvanların daha da azaldığı, bu nedenle ulaştırma hizmetleri ve süvari birlikleri için yararlı bütün hayvanların ihracatının önlenmesini talep eden yazısı üzerine, bu tür hayvanların ihracatını yasaklayan kararname çıkarılmıştır. Daha sonra gereksiz döviz kaybını önlemek is-

---

¹⁷⁰ Müderrisoğlu, Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 194

¹⁷¹ Yaman, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, Ankara, 1993, s. 89

teğiyle, tıbbî amaçlar dışındaki bütün alkollü malzeme vs içkilerin ithalini yasaklayan tüzük yürürlüğe konulmuştur¹⁷².

Zonguldak ve Ereğli kömür bölgelerinden çıkarılan maden kömürleri çoğunlukla ihraç edilmekteydi. Anadolu'da bu maden kömürlerinin kullanılacağı ağır sanayi mevcut olmadığı gibi, demiryollarında lokomotiflerin maden kömürü ihtiyaçlarında da kullanılmıyordu.. Bölgenin İç Anadolu'ya demiryolu veya düzgün karayolu ile bağlantısının olmaması bu bölge maden kömürlerinin içerilere taşınmasını önlüyor, Anadolu'daki demiryollarında bu yüzden odun ve iç bölgelerde çıkarılan linyit kömürü kullanılıyordu. Anadolu'da filizlenen yeni devletin maden kömürüne ihtiyaç gösteren bir donanması yoktu ve asıl savaş karada yapılacağından bir donanma kurma üzerinde de pek durulmuyordu. Özetle, Zonguldak ve Ereğli Bölgelerinin maden kömürlerinin savaş ekonomisinde ve savunma hizmetlerinde kullanılması söz konusu olmadığından, dış ülkelerden silâh ve cephane alınmasında kullanılacak döviz kaynağı olmak üzere, maden kömürü üretim ve ihracı mümkün olduğu kadar teşvik edilmeli düşüncesi hakimdi¹⁷³.

Önce Zonguldak ve Ereğli Bölgelerinde çalışan işçilerin askerlik hizmetlerinin geri bırakılmasına karar verilmiştir. Bu şekilde, yetişmiş işçilerin askerlik hizmeti için maden ocaklarından ayrılmalarının doğuracağı üretim düşüklüğü önlenmiş oluyordu¹⁷⁴.

1921 yılı Ocak ayı başında, Anadolu'nun iç bölgelerindeki linyit kömür ocaklarının demiryolları ihtiyaçlarında kullanılmak amacıyla, Bayındırlık Bakanlığı tarafından işletilmesini öngören bir tüzük yürürlüğe konuldu . Tüzüğün 2 nci maddesine göre, çıkarılan linyit kömürlerinin demiryolları ihtiyacından fazlası dış ülkelere satılacaktı. Linyit kömürlerinin üretimi ile demiryollarında kullanılması ve dış ülkelere ihraç edilmesi için gerekli yerlere taşınması, Millî Savunma Bakanlığınca kurulacak işçi taburları ve ulaştırma kolları tarafından sağlanacaktı. Aynı günlerde, Bayındırlık Bakanlığı bütçesine, linyit kömürü çıkarılması için gerekli malzemelerin

---

¹⁷² Yaman, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, Ankara, 1993,s 90-91

¹⁷³ Eldem, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973, s. 116-117

¹⁷⁴ Yaman, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, Ankara, 1993,s 93

alınması ve işletme masraflarını karşılamak üzere 60.000 lira ek ödenek veriliyor; kömürlerin üretim ve dış ülkelere satışından elde edilecek gelirin genel bütçeye bir yandan gelir, bir yandan da Bayındırlık Bakanlığı bütçesinde açılacak özel fasla ödenek kaydedilmesi hususlarını düzenleyen «Linyit Kömürü ihracı Hakkında Kanun» çıkarılmış bulunuyordu¹⁷⁵.

Ordu mevcutlarının artırılmasına girişilince, silâh altına alınanların üretimde meydana getirecekleri boşluğu kapatmak ve üretime katkıda bulunma olanaklarından yoksun olanların üretime katılmalarını sağlamak üzere, yeni bir tüzük hazırlanmıştır. Savaş, iç isyanlar ve doğal âfetlerden dolayı ürünleri zarar görenlerle çift sürmede kullandıkları hayvanları telef olanlardan yardıma muhtaç olan çiftçilere, tohumluk ve çift hayvanı vermek için; il ve ilçelerde, vali ve kaymakamların başkanlığında defterdar veya mal müdürü, tarım ve veteriner memurları ile belediye başkanları ve belediye meclisi üyelerinden oluşan komisyonlar kuruldu. Bu komisyonlar, köy muhtar ve ihtiyar heyetlerinin düzenleyecekleri ihtiyaç defterlerini inceleyecek, gerçekten yardıma muhtaç olanlara aşar ambarlarında bulunan tohumluğa elverişli mahsulden senet karşılığı tohumluk verilecekti¹⁷⁶.

Aşar ambarlarında tohumluğa elverişli mahsul bulunmayan yerlerde tohumluk ve çift hayvanlarına ihtiyaç duyanlara çift hayvanı satın alınarak dağıtmak amacıyla; defterdarlık ve mal.müdürlüklerince bu iş için ayrılan para Ziraat Bankasına verilecekti.. Ziraat Bankası, muhtaç olanlara kefil karşılığı tohumluk ve çift hayvanı almak üzere kredi verecekti¹⁷⁷.

Ordunun sağlık personeli ihtiyacını karşılamak amacıyla 1917 yılından itibaren tıp fakültesinden mezun olan doktorlarla 1919 yılından itibaren veteriner fakültesinden mezun olan veterinerlerin askere alınması öngörülmüştür¹⁷⁸.

Birinci Dünya Savaşı yıllarında, Osmanlı İmparatorluğu, savaşı kutsal savaş sayarak bütün dünya Müslümanlarının imparatorluğun yanında yer almasını sağlayacak

---

¹⁷⁵ Yaman, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, 1993, Ankara, s 176-177

¹⁷⁶ Müderrisoğlu, Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 196

¹⁷⁷ Müderrisoğlu, Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 196

¹⁷⁸ Yaman, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, Ankara, 1993, s 166

tedbirler almış, gizli faaliyet göstererek özellikle İngiltere'nin egemenliği altında bulunan yerlerdeki Müslümanları ayaklandırmakla görevli «Teşkilâtı Mahsusa» adında bir gizli örgüt kurulmuştu. Mütarekede dağıtılan bu örgüt mensupları gizli faaliyetlerine devam ederek ellerindeki silâh ve cephaneyi küçük partiler halinde Anadolu'ya kaçırmıştır¹⁷⁹.

Ayrıca; Anadolu'ya geniş çapta silâh ve cephane kaçırarak bir örgütün kurulması kararlaştırıldı. Kurtuluş Savaşı tarihinde M. M. Gurubu (Müdafaai Milliye İstihbarat Gurubu) diye anılan Ankara'ya bağlı bir örgütü faaliyete geçirildi. M. M. Gurubu'na, İstanbul'daki yurtseverler tarafından daha önce kurulmuş olan Muaveneti Bahriye, Felahı Vatan ve Güneş adındaki gizli örgüt yardımcı oluyordu. 1921 yılının ortalarından itibaren, yalnızca küçük partiler halinde ele geçirilebilenler değil, Ankara'nın tespit ettiği ihtiyaç listelerine göre ve büyük şileplerle Anadolu'ya mal kaçıırılması imkân dahilinde girmiş olacaktı¹⁸⁰.

Osmanlı ordu ihtiyaçları için silâh, malzeme ve cephane imal etmek, bunların bakım ve onarımlarını sağlamak için İstanbul ve dolaylarında bazı askerî fabrika ve tesisler meydana getirilmişti . «İmalât-ı Harbiye Mektebi» denilen askerî teknik okul mezunları ile «İmalât-ı Harbiye» diye anılan askerî fabrika ve tesislerin genç yaşta alıp yetiştirdikleri işçi ve ustalar, bu tesislerin personelini teşkil etmiştir¹⁸¹.

Millî Mücadele başlayınca, “İmalât-ı Harbiye” subay ve ustalarından 'bazıları, yanlarına taşıyabilecek takım ve malzemelerini de alarak, Anadolu'ya kaçmışlardı, İmalât-ı Harbiyeciler ilk defa kamaları işgal kuvvetlerince alınmış toplara kama dökmeyi denemişler, çeşitli teknik olanaksızlıklara rağmen top kaması ve nişangâh dökmeyi başarmışlardı . Bu arada, Ankara'da yeni yeni süngü yapan, fişek dolduran; sargı bezi, iç çamaşırı ve çarık imâl eden dükkânlar görülmeğe başlanmıştı¹⁸².

Anadolu'da bol ham madde olduğu halde, dokuma sanayinin bulunmayışı, askerî ihtiyaçların giderilmesini engelleyen önemli bir yokluk olarak ortaya çıkmıştır. Ordu

¹⁷⁹ Eldem, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973, s. 121

¹⁸⁰ Cebesoy, Ali Fuat; Milli Mücadele Hatıraları, C.1, İstanbul, 1953, s.62

¹⁸¹ Müderrisoğlu , Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 199

¹⁸² Yaman, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, Ankara, 1993, s.183

mevcutları artırılırken, silâh altına alınanların giyim ihtiyaçlarının giderilememesi en az silâh temini kadar önemli problemler yaratmıştır.

1920 yılının Ekim ayında, Anadolu'nun silâh ihtiyacını küçük çapta karşılayan iki olay olmuştur. : Doğu Ordusunun, Ermenilere karşı kazandığı zafer sırasında Ermenistan'da 760 top, 100 makineli tüfek, 4252 tüfek ele geçirilmişti . Ayrıca, Rus yardımlarının ilk partisi olan 2317 tüfek, 2031 sandık cephane ve 1694 süngü Trabzon'a getirilmiştir¹⁸³.

Ülke tamamen elinedeki tüm teçhizat ve imkanları kullanmak için her türlü durumda yararlanmaya çalışmış ve tüm vatanseverler bu doğrultuda harekete geçmiştir ancak unutulmamalıdır ki İstanbul Hükümeti de bu faaliyetlerin ve eldeki kısıtlı imkanların Ankara Hükümeti'nin eline geçmemesi için de her türlü yola başvurmuştur¹⁸⁴.

3.2 23 Nisan 1920 -12 Nisan 1921 Döneminde Yapılan Mali Çalışmalar

İstanbul'un İtilaf Devletleri tarafından işgali üzerine, Heyet-i Temsiliye adına Mustafa Kemal imzasıyla bütün Vilayetlere ve Kolordu Komutanlarına gönderilen 18 Mart 1920 tarih ve 22 sayılı genelge ile Osmanlı Bankaları ile Düyun-i Umumiye ve Reji İdarelerinin , mevzuatlarını, bulundukları yerin en büyük mülki amirlerine ve maliye memurlarına bildirmeleri, herhangi bir tarafa gönderecekleri paraları bu iki makam tarafından kontrol edilerek durumdan üst makamlara bilgi verilmesi, Ziraat Bankalarının da İstanbul Merkezi dışında şubelerle işlemlerini sürdürmesi, adı geçen mali müesseselerle maliye şubelerinde Evkaf İdarelerinde mevcut paraların cinsleri, rehinlerin toplamı rakamla gösterilmek suretiyle 18 Mart 1920 tarihi itibarıyla tutarların

---

¹⁸³ Müderrisoğlu , Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 203

¹⁸⁴ Yaman, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, Ankara, 1993, s.188

derhal bildirilmesi ve bu müesseselerin İstanbul'a para göndermesinin yasaklanması emredilmiştir¹⁸⁵.

B.M.M.'nin açılmasından sonra toplanan gelirler Osmanlı Mebusan Meclisinin son döneminde 29 Şubat 1920 tarihinde kabul ettiği "1336 Secne-i Maliyesi Mart ve Nisan aylarına ait Muvakkat Bütçe Kanunu" ve bu kanunun Mayıs, Ağustos aylarında da uzatılarak uygulanmasını öngören 22 Nisan 1920 tarihli kararname hükümlerine göre tahsil edilmiş ve gerekli harcamalar da yapılmıştır. Meclis başkanı hükümetinde başkandır. Yürütme yetkisi meclisindir. Bu nedenle kuvvetler birliği prensibi uygulanmış en küçük ihalelerden, çeşitli adımlara kadar bütün ayrıntılarla meclis doğrudan ilgilenmiştir¹⁸⁶.

Ankara Hükümeti ilk 5 ayda iç isyanlarla meşgul olmuş, halkın güvenini kazanabilmek için, mali kaynaga çok fazla güven duymasına rağmen, mali kanunların çıkarılmasında yumuşak bir politika takip edilmiştir¹⁸⁷.

B.M.M.'sinde 24 Nisan 1920 günü ele alınan ilk konu vergiyle ilgilidir. Çıkarılan ilk kanun da vergi kanunu olmuştur. O günlerde Anadolu'da Ankara'ya karşı Ağnam Resminin sekiz katına çıkartılacağı şeklinde özellikle asiler tarafından olumsuz propaganda yapılyordu. Bu konuda en son 1919 yılında İstanbul Hükümetince bu vergi 4 katına çıkartılmış aynı verginin 8 katına çıkartılması için kararname hazırlanmış, fakat 16 Mart 1920 günü İstanbul'un işgali ile bu kararname bütçe komisyonunda kalmıştı¹⁸⁸.

Halk Ağnam Resminin arttırılmasını şimdi Ankara'nın yapmasından endişe etmekte idi. Bu endişeyi giderebilmek için Milletvekilleri tarafından 24 Nisan günü şu önerge verilmiştir:

"Riyaseti Celiliye

---

¹⁸⁵ Eldem, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973, s. 134

¹⁸⁶ Müderrisoğlu, Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 207

¹⁸⁷ Müderrisoğlu, Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990, s. 208

¹⁸⁸ Yaman, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, Ankara, 1993, s.194

Ağnam Resmi hakkında her tarafta dedikodular mevcut olduğundan müstaceliyet kararıyla Ağnam Resmi miktarının bugün Meclisi Alice tayinini ve hemen her yerde tebligini ve esas maksadın Meclisi Alice hilafeti ve Halife-i mukaddesemizi kurtararak başımızda görmekten ibaret olduğunun tamimini teklif ediyoruz." ¹⁸⁹.

Yapılan görüşmelerden sonra 24.04.1336 tarihinde bir numaralı "Ağnam Resmi Kanunu" aşağıdaki şekilde kanunlaşır.

"Ağnam Resminin sabıkı misilli dört misli olarak istifası karar verildi" ¹⁹⁰.

Anadolunun vergilerini toplamak ve mali kaynaklardan yararlanmak için yeni vergi daireleri kurmak çok sayıda personeli kadroya almak ve yetiştirmek gerekmekte idi. Meclis hükümeti o günün şartlarında böyle bir yapılanmaya gitmeyerek Düyun-i Umumiye idaresi ile anlaşmayı tercih etmişti.

Meclisin ilk Maliye Bakanı Hakkı Behiç Bey, Düyun-i Umumiye İdaresinin Ankara temsilcisi olan Ali Cevat Bey ile görüşerek ona Ankara Hükümeti adına şu teklifte bulunur. "Biz harp halindeyiz. Vergileri toplayıp bize verin ancak masraflarınızı da alın. Sulh olunca hesaplaşırız." ¹⁹¹.

Ankara'nın bu teklifi Düyun-i Umumiye İdaresince kabul edilmiştir. Böylece herhangi bir teşkilatlanmaya gitmeden ve yabancı alacaklı devletlerinde tepkisini çekmeden, düzenli bir gelir kaynağı sağlanabilmiştir.

T.B.M.M. ülkenin ihtiyacı olan hizmetleri başarabilmek için mali kaynak sağlamaya yönelmiş; bu amaçla bir çok mali kanun çıkartılmıştır. I. Dönem T.B.M.M. sinde çıkartılan 338 kanundan 86'si bütçe ile ilgili ve 55'i de gelir arttırıcı kanunlardan oluşmaktadır.

T.B.M.M.'nin gelir sağlamak amacıyla çıkarmış olduğu mali kanunları aşağıda sıralanmıştır:

---

¹⁸⁹ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, D: 1, C. 1 .Ankara 1959, s.38

¹⁹⁰ T.B.M.M Zabıt Ceridesi, D:1,C. 1, s.38,39,40;Düstur, S.Tertip C:i tstanbul 1929.S.1

¹⁹¹ Sele, Sabahattin, Anadolu İhtilali Cilt 1, İstanbul, 1966, s.130

7 Haziran 1920 tarihli ve 7 no'lu "16 Mart 1336 tarihinden itibaren İstanbul Hükümetince akdedilen bilcümle mukavelat ukudat ve sairenin keenlem yekün addi hakkında kanun" ile 16 Mart 1336 tarihinden itibaren İstanbul Hükümetince akdedilen bilcümle anlaşmalar, sözleşmeler, vb. leri geçersiz sayılmıştır¹⁹².

Böylelikle İstanbul'da yönetimini sürdürmekte olan Hükümetin ülkeye zarar vermesinin önüne geçilmiştir.

26 Haziran 1920 tarihli ve 46 sayılı "Terekattan çıkan altın ve gümüşün Ziraat Bankalarına tevdi ve orada saklanması hakkında kararname" ile Anadolu'dan yabancı ülkelere altın ve gümüşün çıkartılması yasaklanır. Terekelerden çıkan altın ve gümüş Ziraat Bankasına teslim edilecek ve bankada saklanacaktır¹⁹³.

28 Temmuz 1920 tarihli ve 8 sayılı " Gümrük resminin beş misline iblağına dair kanun" ile¹⁹⁴ yabancı ülkelere ithal edilen ürünlerden alınmakta olan gümrük resmi beş kat artırılmıştır.

2 Ağustos 1920 tarihli ve 10 sayılı "Ardiye resminin on misline iblağına dair kanunlada" gümrüklerdeki ardiye resmi 10 katına çıkarılmıştır¹⁹⁵.

15 Ağustos 1920 tarihli ve 11 sayılı "Maden kömürlerinden alınacak ihracat resmi hakkında kanun" ile Ereğli - Zonguldak havzasında çıkarılmakta olan maden kömürlerinden gümrük vergisinden başka ton başına ihracat vergisi de alınması kararlaştırılmıştır. Buna göre yıkanmış maden kömürünün tonundan 3 Lira, yıkanmamış kömürün tonundan 2 Lira ihracat resmi alınacaktır¹⁹⁶. 20 Eylül 1920 tarih ve 23 sayılı "İhracat Rüsümü Kanunu" ile ihraç edilen ürünlerin değerleri üzerinden alınmakta olan vergi kaldırılarak, malın kilo olarak ağırlığı veya adedi üzerinden alınan yeni bir vergi çıkarılmıştır¹⁹⁷ vergi oranları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 29

¹⁹² Pakalın, M. Zeki; Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930), Cilt 4, Ankara 1978, S. 418 ; Düstur 3. Ter. C.I, s, 16; T.B.M.M. Zab. Cer D: 1, C.2, s, 139-145

¹⁹³ Düstur 3.Ter.C.I s.27

¹⁹⁴ Düstur 3. Tertip,C.I.s.38; T.B.M.M. Zab. Cer., D:1 C.2 s. 382-383

¹⁹⁵ Düstur 3 Tertip;C.I s.41.; T.B.M.M. Zab. Cer. D.I, C.3 Ankara 1981 s. 20,39-40

¹⁹⁶ Düstur 3.Tertip;C.I s.45; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C.3 s. 190,191,237-249

¹⁹⁷ Düstur 3.Tertip;c.I s. 67,68,69; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1,C.4 Ankara 1981 s. 106, 159-185,219-225

**20 Eylül 1920 tarih ve 23 sayılı " İhracat Rüsümü Kanunu"na
Göre Alınan Vergi Miktarları**

KURUŞ	PARA	KİLO	ADET	CİNSİ EŞYA
-	5	1	-	Arpa
.	10	1	-	Buğday
-	5	1	-	Mısır
-	5	1	-	Kepek
-	20	1	-	Dakik
1	-	1	-	Susam
.	20	1	-	Bulgur
-	20	1	-	Fasülye
-	20	1	-	Nohut
7	20	1	-	Tereyağ
5	-	1	-	Donyağı, Kuyruk, Zeytinyağı
5	-	1	-	Hashaş,Fındık ve Susam Yağ, Nebati Yağ
2	20	1	-	Beyaz Peynirler
5	-	1	-	Kaşar Peyniri
10	-	1	-	Sucuk ve Pastırma
	5	1	1-	Yumurta
10	-	1	-	Sucuk ve Pastırma
1	-	1	-	Fındık
2	-	1	-	Fındık İçi
1	-	1	-	Ceviz
2	-	1	-	Ceviz İçi
2	-	1	-	Yapagi
2	20	1	-	Tiftik
7	20	1	-	Koza
30	-	1	-	Ham İpek
30	-	1	-	Afyon
5	-	1	-	Öküz ve Manda
3	-	1	-	Koyun (ayakta beher gayri safi kilosundan)
2	-	1	-	Keçi (ayakta beher gayri safi kilosundan)
10	-	-	1	Kaz ve Hindi
5	-	-	1	Ördek ve Tavuk
3	-	1	-	Cülüdtü Hayvaniye
6	-	1	-	Adi Av Derisi
50	-	1	-	Kıymetli Av Derisi
25	-	-	1	Sansar Derisi

KAYNAK: Düstur 3.Tertip;C.1 s.45; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C.3 s. 190,191

Tablo 30

20 Eylül 1920 tarih ve 23 sayılı " İhracat Rûsumu Kanunu"na Göre Alınan Vergi Miktarları

Kuruş	Para	Kilo	
5	-	1	Tütün
100	-	-	Kereste (beher metre mikabından)
5	-	100	Odun
10	-	100	Mamul Kömür
1	-	1	Haşhaş
-	20	1	Cehri
3	-	1	Sahlep
1	-	1	Kuru Üzüm
1	-	1	Kuru İncir
1	-	1	Bilumum Kuru Meyveler
2	-	1	Badem ve Fıstık
5	-	1	Badem ve Fıstık İçi
1	-	1	Acı Badem
2	-	1	Acı Badem İçi
-	5	1	Palamut
3	-	1	Pamuk
K.	P.	KİLO	ADET CİNSİ EŞYA
1	-	1	- Mazı
-	5	1	- Meyan Kökü
1	-	1	- Muhallep
5	-	1	- Anason
1	-	1	- Kendir Tohumu
5	-	1	- Balmumu

KAYNAK: Düstur 3.Tertip;C.I s.45; T.B.M.M. Zab. Cer. D:l C.3 s. 190,191

21 Eylül 1920 tarihli ve 24 sayılı "Temettü Kanunu" (Gelir Ver.) ile 30 Kasım 1330 (1914) tarihli Temettü Vergisi kanununda belirtilen gelir vergisi çeşitlerine 5 ila 10 kat arasında zam yapılmıştır. Daha önce vergi ayrıcalığı olan şehir ve kasabalar dışındaki sanayi işletmelerinin tamamı vergi kapsamı içerisine alınmıştır¹⁹⁸. Aynı kanunla 5 Ağustos 1328 ve 1 Şubat 1329 tarihli Temettü Kanunu hükümlerine göre gelirler olarak alınmakta olan "Harp Vergisi ve Bütçe Açığı Zamlarının" bu yıl tahsil edilmemesi uygun görülmüştür.

¹⁹⁸ T.B.M.M. Zabıt Ceridesi D:l. C. IV, Ankara 1981 s, 106,226-235, 246-254; Düstur 3. Ter. C.I s.70,71

17 Ağustos 1920 tarihli ve 12 sayılı "Asann Teslise Rapti Hakkında Kanun" ile¹⁹⁹ Maliye Vekaletince aynen ve nakden ihalesi yapılmayan yerlerin aşar bedeli halka zimmet kaydedilecektir.

İhale bedelinin tayininde teslis usulüne müracaat olunacaktır. Teslise 1329 1330 ve 1335 (1919) seneleri ihale bedelleri esas alınacaktır. Belirlenen bedel-i teslis, kefaleti müteselsile ile halktan Aşar Kanunu gereğince 5 taksitle alınacaktır. Bu kanun 1920 aşarına tatbik edilecektir.

29 Eylül 1920 tarihli ve 30 sayılı "Aşar mültezimlerinden edayı deyn edenlerin emlakı merhune ve mütefevvizelerinin iadesine dair kanun"²⁰⁰ ile mültezimlerden 1919 yılı sonuna kadar aşar ihale bedellerinden borçlu olanların 1921 yılı Şubat ayı sonuna kadar nakden ve tamamen ödedikleri taktirde faiz borçları affedilecektir. Bonolarına karşılık rehin olarak alınan ve hazinenin tasarrufunda bulunan taşınmazları iade edilecektir.

Borçlu mültezim öldü ise veresesi ihbarnameyi takiben 3 ay içerisinde müracaat edecektir.

23 Ağustos 1920 tarihli 16 sayılı "Memaliki müstahlasa ahalisinden temettü ve akarat vergilerinin ve tehcirden avdet edenlerden temettü ve akar ve emlak ve arazi vergileriyle küsuratı munzammanın istifası hakkında kanun" çıkartılmıştır²⁰¹. Kanuna göre düşmandan kurtarılmış yerdeki haktan ve tehcirden geri dönenlerden temettü ve akar vergileriyle emlak ve arazi vergileri 1920 başından itibaren eskiden olduğu gibi tahsil edilecektir.

14 Eylül 1920 tarihli 22 nolu "Men'i müskirat kanunu" ile²⁰² ülkede her çeşit içkinin imali, kullanılması, ithali ve satılması yasaklanmıştır. İçki imal, ithal ve satışı yapanlardan içkinin (Müskiratın) beher okkası için 50 Lira ceza alınacak ele geçirilen içkide imha edilecektir. Açık veya gizli içki imal edip sarhoşluğu görülenlere 50 Liradan 200 Liraya kadar para cezası verilecek veya 3 aydan 1 yıla kadar hapis cezası verilecektir.

¹⁹⁹ T.B.M.M. Zab. Cer. D:l C.3, s. 123-134, 168-174, 279-288, 289-290; Düstur 3.Ter. C.I s. 47,48

²⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi. D:l C.4 s. 436-442, 444,445-446; Düstur 3. Ter. C.I s. 82

²⁰¹ T.B.M.M. Zab. Cer. D: 1 C.3 s.414, 449-457. ; Düstur 3. Ter. C. 1 s. 54

²⁰² Düstur 3. Ter.C.I.s. 63;T.B.M.M. Zab Cer.;D:l C.4, s. 112-131, 137-159, 154

23 Eylül 1920 tarihli ve 26 sayılı "Tuz resmi kanunu" ile²⁰³ Tuzlulardan çıkan tuzun kilosu 3 kuruş olarak belirlenmiş ve tuz ticareti ile uğraşanların ellerindeki tuzun miktarını Düyun-i Umumiye İdaresine beyan ederek vergi farklarını ödemeleri, süresi içerisinde beyan vermeyenlerin vergi farklarının 2 kat olarak alınacağı kararlaştırılmıştır. Bu konuda daha önce çıkartılmış bulunan ve tuz fiyatını belirleyen 24 Aralık 1917 tarihli kanunun 1. maddesi yürürlükten kaldırılmıştır.

29 Eylül 1920 tarihli 29 sayılı "Damga resminin tezyidi hakkında kanun" ile²⁰⁴ damga resmi 3 katına, nispi damga resmi, 2 katına çıkarılmıştır. 30 Eylül 1336 tarihli 31 sayılı "Sigara kağıdı istihlak resminin tezyidi hakkında kanun"²⁰⁵ ile azami 9 cm boyunda ve 5 cm eninde 50 yapraklı bir sigara kağıdı defteri için alınan 10 paralı tüketim vergisi 20 paraya çıkarıldı..

3.2.1 Tasarruf Tedbirleri ve Kararnameler

Türkiye Büyük Millet Meclisi'nde bütçe yükünü hafifletmek için görüşmeler yapılırken, milletvekillerinin ilk tasarruf tedbirlerini kendilerinde aradıkları dikkati çekmektedir.

İlk tasarruf tedbirini TBMM' nde görevli olan milletvekilleri alır ve aylıklarından 10 TL sı kesinti yapılarak cephedeki askere gönderilmesini sağlarlar. Toplanan 2630 TL ile çeşitli hediyeler alınır.Cephelere gönderilir. Ödeneklerini geç alan Milletvekillerinin maaşlarından da 18 Eylül 1920 oturumda alınan kararla maaşlarından kesinti yapılması ve toplanan paralarla, askerlere gocuk alınması uygun görülmüştür²⁰⁶.

15 Mayıs 1920 tarihli Harcırah kararnamesine göre hesaplanan yolluklarda 2 Ağustos 1920 tarihli ve 9 sayılı "Mülkiye harcırah kararnamesine tevfiikan verilmekte olan umum harcırahlardan %40 tencilat icrasına dair kanun" ile taşıt, ulaşım ücretleri düşürüldükten sonra kalan miktarın %40'i kesintiye tabi tutulmuştur. Bunu takiben

---

²⁰³ Düstur .Ter. C. 1 s. 76; T.B.M.M. Zab. Cer.; D.I. C.4 s. 106,107, 301-316, 317

²⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D: 1 C.4, s. 106,404-410, 417-421, 445, Düstur.Ter. C. 1, s.81

²⁰⁵ Düstur 3. Ter. C.1.s.83; T.B.M.M. Zab. Cer.: D.I.C.4 s.464-466

²⁰⁶ T.B.M.M Zab.Cer. D.1.C.4, Anakara 1981, s. 188-190

milletvekillerinin alacakları yolluklarında %30'unun bağış şeklinde hazineye devredilmesi kararlaştırılmıştır²⁰⁷.

Devlet dairelerinde soba ve petrol lambası kullanımında enerji tasarrufu sağlayabilmek için 2 Kasım 1336 tarihli,324 sayılı kararname ile memurların 2 Kasım 1920 tarihinden itibaren 10.30-16.30 saatleri arasında tatil yapmaksızın çalışmaları kararlaştırılmıştır²⁰⁸.

Ülkede gereksiz harcamaları önlemek için de 14 Eylül 1336 tarihli ve 22 sayılı "Men'i Müskirat Kanunu"²⁰⁹ ile her türlü alkollü içkilerin yapımı , yurda sokulması ve kullanılması yasaklanmış, 25 Kasım 1920 tarihli ve 55 sayılı "Düğünlerde Men'i israfat Kanunu"²¹⁰ ile de düğünlerde çeyiz sergilenmesi açıkta taşınması, fazla elbise yaptırılması, bir günden fazla çalgı çaldırılması gibi israfat yasaklanmış, kanun hilafında hareket edenlerden 50 liradan 100 liraya kadar cezayı nakdi alınması kararlaştırılmıştır.

3.2.2 Geçici Bütçe Kanunları

T.B.M.M.'nin açılmasından sonra devletin gelir ve giderlerini düzenleyen kanunlar çıkartılmaya başlanmış., Düyun-i Umumiye ve Reji İdareleri ile yapılan antlaşmalar sonucu bu kuruluşların Anadolu'dan topladıkları gelirleri Ankara Hükümetine bağlı Maliye veznelerine yatırmaları sağlanmıştır. Ancak başlangıçta olağanüstü şartlar nedeniyle mecliste uzun bütçe görüşmeleri yapılamamış mali işlemlerin sürdürülebilmesi için avans kanunları ve geçici bütçe kanunları adı altında düzenlemeler yapılmıştır.

Bütçe hazırlanamayışının nedenleri eski yıllarla ilgilidir. Osmanlı İmparatorluğunun 1918 yılı bütçesi kanunlaşmış, 1919 yılında Meclisi Mebusan ve Ayan Meclisi toplanamadığından 1919 yılı Bütçe Kanunu hazırlanamamıştı. Bu durumda, Osmanlı Hükümeti 1918 yılı bütçesini 1919 yılında da uygulama kararı almıştı. 1920 yılı

²⁰⁷ Düstur, 3.Ter. C. 1, s. 40.; T.B.M.M. Zab. Cer. D: 1 ,C.3 ,s.36-39

²⁰⁸ Düstur, 3. Ter. C. 1, s. 121.

²⁰⁹ Düstur, 3.Ter. C.I S.63; T.B.M.M. Zab. Cer. D:I,C.4, s. i 12,131,137,-153,154

²¹⁰ Düstur, 3.Ter. C.I s. 146 ; T.B.M.M. Zab. Cer. D:I C.6, s. 34-39

başlarında yeniden toplanan Meclisi Mebusan ve Ayan Meclisi, henüz bütçe çalışmalarına başlamadan İngilizler tarafından dağıtılmıştı.

1 Mayıs-31 Ekim 1920 tarihlerini kapsayan 6 aylık dönem için, bir geçici bütçe hazırlanmıştır. Ancak bu bütçe, dönemin sonlarına doğru, 9 Eylül 1920 tarihinde kanunlaşabilmiştir. Bu durumda, geçici bütçe yerine avans olarak harcama yetkisi verilmesi demek daha doğru olacaktır.

Bütçenin düzenlenemeyişi, harcamalara ilişkin hesapların elde edilememesi yüzünden geçici bir bütçenin de hazırlanamayışı Maliye Bakanlığı'nı bazı idari tedbirler almak zorunda bırakmıştı.

Cumhuriyet Türkiye'si'nin ilk geçici bütçe kanunu; "Altı Aylık Muvakkat Bütçe Kanunu" adını taşımakta olup bu dönem için Maliye Bakanlığı'na 30 Milyon Liranın avans olarak harcanabilmesi konusunda yetki verilmektedir. Kanunun 2. maddesi ise devlet gelirlerinin kanun nizamlarına göre tahsil edileceğini öngörmektedir. Dört maddeden ibaret olan bu kanunun diğer iki maddesi yürütmeye ait bulunmaktadır²¹¹.

Altı Aylık Bütçe Kanunu, daha çok bakanlıkların önceki yıllara oranla bütçe harcamalarını aşmayacak kadar harcama yapılması ve miktarı tahmin edilemeyen gelirlerin toplanması için Maliye Bakanı'na yetki tanıyan bir ödenek veya avans kanunu görünümündedir.

1920 yılı Ekim ayının sonlarında, çalışmaları sürdürülen bütçe tamamlanamamış, öte yandan altı aylık geçici bütçenin de süresinin dolması nedeniyle Maliye Bakanlığı tarafından 30 Ekim 1920 günü bir kanun tasarısı hazırlanarak Meclise sunuldu. Aynı gün BMM' sinde 45 sayılı kanun olarak kabul edilen ve "Teşrinisani ve Kanünevvel aylarına mahsus muvakkat bütçe kanunu" adıyla yürürlüğe girdi²¹². Kanunla 1920 Kasım ve Aralık aylarına ait giderlerin karşılanması için maliye bakanlığına 11.923 .400 TL lik avans kullanılması yetkisi verilmiştir. Harcama kalemleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir:

²¹¹ Düstur, 3. Ter. C.1, s.60; T.B.M.M. Zab. Cer. D:İ C.4 s. 12,21, 57-68.

²¹² Düstur, 3. Tertipi Cilt 1, s.1 15; T.B.M.M. Zab. Cer. D:İ, C. 5 s. 247-251, 252.

Tablo 31

1920 Ekim ve Kasım Aylarına Ait Gider Tablosu

Esamii devair	1366 senesi iki aylık muhassasati Lira	Mülahazat
Meclisi umumi	180000	
Düyun-i umumiye	1 759 881	
Umuru Maliye vekaleti	1 166 111	
Rüsumat müdüriyeti umumiyesi	110400	
Defteri hakani müdüriyeti umumiyesi	69208	
Dairei Riyaset	4 121	
Dahiliye vekaleti	481 789	
Emniyeti umumiye müdüriyeti umumiyesi	299 094	
Umum jandarma kumandanlığı	602910	
Asair ve Muhacirin müdüriyeti umumiyesi	224838	
Posta ve telgraf	102686	
Müdafaa-i Milliye vekaleti	4765 313	
Umuru şefiye //	50083	
Umuru Adliye //	444931	
Umuru Hariciye //	23 823	
Umuru Nafia //	103 116	
Umuru Maarif //	116981	
Umuru İktisat //	159039	
Sıhhiye ve muaveneti içtimaiye vekaleti	123482	
İstihbarat ve Matbuat	25594	
Cümlei yekün	11 923400	

KAYNAK: Düstur, 3. Tertipi Cilt 1, s.1 15; T.B.M.M. Zab. Cer. D:l, C. 5 s. 247

45 sayılı bütçe kanunu takiben Ocak ve Şubat 1921 ayları giderlerini karşılamak için 29 Ocak 1921 tarihli ve 81 sayılı " Kanunusani ve Şubat aylarına mahsus avans kanunu" ile Maliye Bakanlığına 10.300.000 TL si avans verilmesi kabul edilmiştir²¹³.

3.2.3 1920 Yılı Avansları ve Ek Ödenekleri

B.M.M. Hükümetince elde edilen gelirler giderleri karşılayamamaktadır. Başlangıçta başta Maliye Bakanlığı olmak üzere devlet kuruluşlarının giderlerinin ne

²¹³ T.B.M.M. Zab. Cer. D.I, C. 7, Anakara 1944, s. 71-82, 85, 91-92.

olacağına dair geçmiş yıla ait bilgilerde bulunmamaktadır. Bu nedenle 6 Mayıs 1920 günü Maliye Bakanlığı bütün Vilayetlere Mart ve Nisan aylıklarının ve diğer harcamaların geçen yıl verilen oranlara ve ödenen miktarına dikkat edilerek ödemelerini Tebliğ etmiş, Mayıs ve Haziran ayları içinde aynı esaslara uyulması bildirilmiştir²¹⁴. Devlet dairelerinin ihtiyaçları avans ve ek ödemelerle karşılanmıştır. Bunlara bakacak olursak:

7 Haziran 1920 tarih ve 6 sayılı "Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesi teşkiline dair kanun" ile Matbuat ve İstihbarat Genel Müdürlüğü kurulmuş ve yine aynı kanunla bu kuruma 1.500.000 TL sı ödenek verilmiştir²¹⁵. Bu Genel Müdürlüğe 19 Ağustos 1920 tarihli ve 171 sayılı "Matbuat ve İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesine iki yüz bin lira avans itası hakkında kararname"²¹⁶ ve 18 Eylül 1920 tarih ve 243 sayılı "Matbuat İstihbarat Müdüriyeti Umumiyesine üç bin lira avans itası hakkında kararname"²¹⁷ lerle toplam 5.000 Lira daha avans çıkarılmıştır.

26 Temmuz 1920 tarihli ve 119 sayılı; "İşgal edilen mahaller memurinine bilahare maaşlarının dörtte birinden kesilmek şartıyla ikişer maaş itaası hakkında kararname"²¹⁸ ve 27 Temmuz 1920 tarihli 108 sayılı "İşgal edilen mahallelerden hicret eden memurlara iki maaş itaası ve münhallata tercihan tayinleri hakkında kararname"²¹⁹ lerle , düşman işgaline uğrayan yerlerden ayrılmak zorunda kalan memur ve ailelerine, en yakın Liva veya merkez seçilen yerlere gitmeleri şartıyla yolluk verilmesi kabul edilmiştir.

İstanbul Damga Matbaasında pul bastırmanın zorluğu nedeniyle, 19 Ağustos 1920 tarihli ve 182 sayılı "Devairde kullanılan pulların tevhidî hakkında kararname"²²⁰ ile Maliye Bakanlığı "Devleti Aliye" ve "Hazine-i Maliye" ibarelerini

---

²¹⁴ T.B.M.M Zabıt Ceridesi;D:l,C. 3, s.75-76

²¹⁵ Düstur; 3. Tertip, C.I; s.15; TBMM Zab. Cer. D:l, C.2, s. 125-139

²¹⁶ Düstur; 3. Tertip, C: 1; s. 50

²¹⁷ Düstur; 3. Tertip, C, C:l,s.36

²¹⁸ Düstur; 3. Tertip, C, C:l,s. 37

²¹⁹ Düstur; 3. Tertip, C, C:l,s. 51

²²⁰ Düstur; 3. Tertip, C, C:l,s. 51

taşıyan, değerlerine göre değişik renkleri bulunan, 100 milyon adet damga pulunun Avrupada bastırılması konusunda yetkili kılınmıştır.

Gümrükler Genel Müdürlüğü'ne 2 Ekim 1920 tarihli ve 252 sayılı "Rüsumat Müdüriyeti Umumiyesine 30 bin kuruşa kadar avans itaası hakkında kararname"²²¹ ile 300 Lira avans verilmiştir.

Maliye Bakanlığına, Anadolu-Bağdat Demiryolları İşletme Müdürlüğünün ihtiyacı olan odun ve diğer gerekli malzemelerin alımı için, 2 Kasım 1920 Tarihli ve 302 sayılı kararnameyle 100 bin Lira harcama yetkisi verilmiştir²²².

Sovyetler Birliği'ne gönderilecek temsilcilerin ve elçiliğin giderlerini karşılamak için, 20 Kasım 1920 tarihli ve 50 sayılı kanunla 14.367 Lira (46) Aynı tarihli 51 sayılı kanunla 15.000 Lira (örtülü)²²³, aynı tarihli ve 52 sayılı kanunla 5000 Lira²²⁴ Dışişleri Bakanlığı'na ödenek olarak verilmiştir.

Silah altına alınanların eğitim yerlerine ve cephelere ulaştırılması, gerekli araç, silah, gereç ve yiyecek maddelerinin birliklere taşınması ancak yeterli kara ve demir yolu ağları ile mümkün olabilecekti. Daha önce ayrıntılı bir şekilde bahsettiğimiz gibi, Anadolu karayolu ve demiryolu yönünden son derece kısırdı. Kısa sürede yeni yollar yapmak da imkansızdı. Sınırlı bütçe ile cari giderleri ve ordunun masraflarını karşılamak mümkün değildi. Bazı yol ve köprülerin yapımına, bazı yolların ise tamir edilmesine ihtiyaç vardı. Ancak Bayındırlık Bütçesi bitmek üzereydi. Bu nedenle Bayındırlık Bakanlığı'na yalnızca inşaat, zorunlu tamirat ve büyük köprüler için 16.000 lira ek ödenek verildi²²⁵.

Konya Milletvekili Abdulhalim Bey çeşitli yolsuzluk ve yakınmalardan dolayı "Ayni ve Nakdi Teberru" usulünün kaldırılması ile ilgili bir önergeyi 29 Nisan 1920 tarihinde Meclise verdi önerge Meclis Müdafaa Komisyonunda görüşüldükten sonra, 9 Mayıs 1920 tarihli komisyon raporu, başkan Fevzi Paşa imzasıyla Meclis'te okundu. Raporda Kuvay-i Milliye'nin iase işlerinin sorumsuz kişiler yerine Maliye

---

²²¹ Düstur; 3.Tertip Cilt.1, s. 87

²²² Düstur; 3.Tertip Cilt.1, s.120

²²³ Düstur, 3.Tertip Cilt.1, s.142

²²⁴ Düstur, 3.Tertip Cilt.1, s.143

²²⁵ Düstur; 3.Tertip Cilt.1, s.121

Bakanlığı tarafından yerine getirilmesi ve düzenli bir gelir akışının sağlanmasının ve sevk işlerinin disiplin altına alınmasının uygun olacağı bildirilmekteydi²²⁶.

Hükümet 16 Mayıs 1920 tarihli ve 7 Sayılı kararname ile Kuvay-i Milliye kuvvetlerini Milli Savunma Bakanlığı'na bağlar. Böylelikle bu kuvvetlerin yiyecek, bakım ve donanım giderlerini Hükümet üstlenir. Savunma bütçesinin hazırlanmasına başlanır²²⁷. Bu konuda çıkartılan 2. kararname 30 Haziran 1920 tarihli ve 51 sayılı kararnamedir.

30 Haziran 1920 tarihli 51 sayılı "Kuvay-i milliye efradı tarafından ika olunan suçların merci muhakemesi hakkında kararname"²²⁸ ile bütün Kuvay-i Milliye efradının ve silahlı birliklerinin mensuplarının asker oldukları ve askeri kanuna bağlı oldukları hükme bağlanmıştır.

Batı cephesinde 24 Ekim 1920 tarihinde Yunanlılarla yapılan savaşta ordunun yenilmesi, Kuvay-i Seyyarenin görevini yerine getirememesi üzerine hükümet düzenli ordunun kurulmasına karar vermiş 8 Kasım 1920 tarihli ve 338 sayılı "Hükümeti Merkeziye tarafından müsaadei mahsusa olmadıkça ahaliye iane tarh ve tevzi ve cem'i memnuniyetine dair" kararnameyi çıkarmıştır²²⁹. Bu kararnamede şu görüşlere yer verilmiştir.

- 1- Bu kararnamenin ilanından itibaren her ne ad ile olursa olsun, hükümet tarafından özel izin verilmedikçe halka bağış (Ayni ve nakdi teberru) salınması ve toplanması yasaklanmıştır.
- 2- Bağışlar ancak Hükümete bağlı Malsandıklarına (Maliye Bakanlığı'na bağlı Defterdarlıklar ve Mal Müdürlükleri) yapılabilir.
- 3- Oktruva adı altında çeşitli yerlerde alınmakta olan vergiler bundan böyle toplanmayacaktır. İzin almak şartıyla belediyeler özel kanuna dayanarak oktruva vergisi uygulayabilirler.

---

²²⁶ T.B.M.M.Zab. Cer. ;D:1,C:1 Ankara 1959 s.146,237,238

²²⁷ Düstur, 3.Tertip Cilt.1, s.10

²²⁸ Düstur, 3.Tertip Cilt.1, s.30

²²⁹ Düstur, 3.Tertip Cilt.1, s.124; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1,C:4,s.45,470-482

- 4- Bunun dışında bağışa zorlanan herkes doğrudan doğruya İçişleri Bakanlığı'na şikayette bulunacaklardır.
- 5- Bu kararnameye aykırı hareket eden resmi görevliler ve vatandaşlar Hükümetçe İstiklal Mahkemelerine verilecek ve cezalandırılacaktır.

Bu kararname ile Kuvay-i Milliye Kuvvetleri'nin bağımsız hareket etmesi tamamen önlenmiş ve düzenli kuvvetlerin içersine alınmışlardır.

4 Aralık 1920 tarihli ve 67 sayılı "Müdafaa-i Milliye bütçesine 3 milyon lira ilavesine dair kanun"²³⁰ ile Milli Savunma Bakanlığı'na 3 Milyon Lira, 11 Aralık 1920 tarihli ve 75 sayılı "Nafia bütçesine 16.000 lira zammına dair kanun"²³¹ ile de Ankara, Kastamonu, İnebolu yolunun tamiri için Bayındırlık Bakanlığı'na 16 bin lira ödenek verilmiştir.

Yeni telgraf ve telefon hatlarının çekimi ve basılı kağıt temini için Posta, Telgraf ve Telefon Genel Müdürlüğü'ne 3 Şubat 1921 tarihli ve 89 sayılı "Posta ve Telgraf Müdüriyeti Umumiyesi bütçesine zamaim icrasına dair kanun"²³² ile 45 bin lira ödenek verilmiştir.

3.2.4 İlk T.B.M.M. Bütçesi

23 Nisan 1920 günü açılan T.B.M.M. mesaisinin büyük bir bölümünü ülke savunmasına ve mali kanunlara ayrılmıştır. Mali işlemler bir bütçe olmaksızın yürütülmüş elde edilen yetersiz gelirlerle milli mücadele iç ve dış düşmanlara karşı sürdürülmüştür. Doğuda Ermenilere karşı büyük başarılar elde edilmiştir.

Maliye Bakanlığı'nca bütçe hazırlama çalışmalarına başlamasına karşılık elde yeterli veriler yoktur. Savaşın dolayı ihtiyaçlar sürekli artmaktadır. Öte yandan Osmanlı Devletinin 1918 yılı bütçesi çıkarılmış, 1919 yılında Meclis toplanamadığından bütçe

²³⁰ Düstur, 3.Tertip Cilt.I, s.156; T.B.M.M. .Zab. Cer. D:l,C:6,s. 190,191,199,220-222

²³¹ Düstur, 3.Tertip Cilt. 1, s. 161; T.B.M.M. .Zab. Cer. D: 1 ,C:6,s.302-305,309-329

²³² Düstur, 3.Tertip Cilt.I, s.205; T.B.M.M. .Zab. Cer. D:l,C:8,s.68,69,77-78

kanunu çıkarılmamış, 1918 yılı bütçesinin 1919 yılında da aynen uygulanması kararı alınmıştı. 1920 yılı Ocak ayında toplanan son Osmanlı Meclisi bütçe çalışmalarına başlayamadan İtilaf Devletleri tarafından dağıtılmıştı. Ülkenin bütçesiz kalması üzerine Maliye Nezareti 6 Mayıs 1920 günü bir genelge yayınlarak Mayıs ve Haziran aylarında geçmiş yılın ödenekleri kadar harcama yapılabileceğini ilan etmiştir²³³.

TBMM ve Hükümet ülke giderlerini karşılayabilmek için kanun ve kararnameler çıkarır. Mali işleri düzen ve disiplin altına almaya çalışır. Bütçe çalışmaları sürdürülürken ülkede mali anarşi yaratmamak için geçici bütçe kanunları çıkarılır²³⁴.

TBMM'nin 1920 mali yılının tamamını kapsayan ilk bütçesi 28 Şubat 1921 tarihli ve 103 sayılı "1336 Senesi muvazenei umumiye kanunu"dur²³⁵.

Hükümet kuruluşundan beş ay sonra hazırlamış olduğu ilk yıllık bütçe kanun tasarısını 30 Eylül 1920 günü BMM'sine sunmuştur. Bütçenin Meclis Bütçe Komisyonundaki görüşmeleri ise Aralık ayı sonlarına kadar devam etmiştir.

Geçici bütçe kanunları ve avans kanunlarıyla yapılan düzenlemeler 1920 yılı Bütçe Kanunlarıyla birleştirilmiştir. Böylelikle bu bütçe bir kesin hesap niteliği de taşımaktadır.

1920 yılı Bütçesi olağanüstü şartlarda hazırlanmıştır. Görüşmeler sırasında Batı cephesinin durumu merak ve endişe yaratmıştır.

1920 yılı Bütçesinin Mecliste görüşmelerine 3 Ocak 1921 günü başlanmış ve Maliye Bakanı Ahmet Ferit Bey bütçeyle ilgili olarak değerlendirme konuşması yapmıştır²³⁶.

---

²³³ Duru, Cihan, ve Diğerleri, Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara 1982, s. 265

²³⁴ Geçici bütçeler 11 Eylül 1920 tarihli 20sayılı kanun, 30 Ekim 1920 tarihli 45 sayılı kanun 26.12.1920 tarihli 81 sayılı kanun

²³⁵ Düstur, 3.Tertip. C.1, s. 230-320. T.B.M.M. Zab. Cer. D:l, C.7. Ek Sıra No 14, s. 1-93 D:l, C.8, s. 113-122,127,133-147,153,166-171,186-206,208-215,219-230,236-238,245-266,271,288,293,308-311,341-347,353,354,363-384,385-388,402-423,435,443,451,464,467-481,482-491,492-494,502-542,545,553

²³⁶ T.B.M.M. Zab.Cer. D:l, C.7, s. 129,130

1920 mali yılı bütçe kanunu 25 maddeden oluşmaktadır²³⁷. Bu maddeler aşağıda sıralanmıştır.

Madde 1: Devlet bütçesine giren dairelerin 1920 (71336) mali yılı giderleri için bu kanuna bağlı (A) cetvelinde gösterildiği üzere 63.018.354 Lira ödenek verilmiştir.

Madde 2: 1920 senesi bütçe giderlerine karşılık olan gelirler, bağlı (B) cetvelinde gösterildiği üzere 51.388.626 Lira olarak tahmin edilmiştir.

Madde 3: Bu bütçenin gelir bölümünü oluşturan bütün vergi ve resimler ile çeşitli gelirler ve diğer gelirlerin, gümüş ve altın eşyalardan alınmakta olan damga resminin bugün yürürlükte olan kanunlar mucibince 1920 senesinde de tahsiline devam olunacaktır.

Madde 4: Bazı vergi ve resimler üzerine çeşitli kanunlarla konulan zamların ve savaş vergisinin, özel bir kanunla alınması yasak edilmedikçe, 1920 senesinde de tarh ve tahsiline devam edilecektir.

Madde 5: 11 özel idareleri adına vergiler üzerinden 1920 yılında tarh ve tahsil edilebilecek olan ek vergiler, şimdiye dek özel kanunlarla konulanlardan ibarettir.

Madde 6: Şehit çocuklarının eğitim ve öğretimleri için bilim ve sanat kuruluşları oluşturmak üzere tütüne konulan ek resimler, 1920 yılında da tahsil edilerek, genel gelirler arasına alınacaktır.

Madde 7: 1920 yılı bütçe açığını kapatmak için borçlanmaya gidilmesine, Osmanlı Bankası'ndan geçici avanslar alınmasına ve cari hesap açılmasına, hazinenin taşınmaz mallarının satılmasına ve madeni para basılmasına Maliye Bakanı yetkilidir.

Madde 8: Bütçe kanunuyla tahsiline izin verilmeyen bütün vergi ve resimlerin tarh ve tahsili yasak olup bunun dışında her ne adla olursa olsun vergi tarh ve tahsil edenler "Hiyaneti Vataniye Kanunu" mucibinde cezalandırılacaktır.,

---

²³⁷ Kabul tarihi 28 Şubat 1337(1921)

Madde 9: Ziraat Bankası'ndan şimdiye kadar alınan miktardan başka, bundan bankanın izni alınmaksızın devlet adına borç alınması yasak olduğu gibi, sermayesine el konulması da kesinlikle yasaklanmıştır. Buna aykırı davrananlar Hiyaneti Vataniye Kanunu mucibince cezalandırılacaktır..

Madde 10: 1919 yılı sonuna kadar vergi ve resimlerden ve aftan dolayı hazinenin özel ve tüzel kişilerden olan alacakları hiçbir biçimde mahsup edilmeyerek nakden alınır.

Madde 11: Askerlik şubesinin sandıkları kaldırılmıştır. Bu dairelerin hesaplarını yerel mal sandıklarına devrederek tahakkuk eden giderlerini buralardan (Defterdarlıklar ve Mal Müdürlükleri) alacaklardır.

Madde 12: Usulü Muhasebe-i Umumiye kanununun 32. maddesinin 2. fıkrası kaldırılmıştır. Kolordu ve bağımsız tümenlerin saymanları diğer dairelerin saymanları gibi Maliye Bakanlığı tarafından atanır. Bu memurlar Milli Savunma Bakanlığı Muhasebe Müdürlüğü'ne bağlıdır.

Madde 13: 1918 yılı bütçe kanunun 14. maddesi uyarınca Tekalif-i Harbiye ve taşıma araçlarının bedellerinden %10 nunun ödenmesi bu yıl ertelenmiştir.

Madde 14: Bu yıl başından, bu kanunu yürürlüğe girdiği tarihe kadar askerlerce işgal edilmiş ve yıl sonuna kadar işgal edilecek olan emlakın kira bedelleri ile askeri birliklerce maliyeye ait eşyalardan alınacak olan bütün maddelerin rayiç bedelleri, Milli Savunma Bakanlığı'nın 1920 mali yılı ödeneklerinden ödenir.

Madde 15: 1920 mali yılı için hükümetçe ek ödenek alınacak olan hizmetler, kanuna bağlı (S) cetvelinde gösterilenlerden oluşmaktadır.

Madde 16: Özel bir kanuna dayanmaksızın fasıldan fasıla ödeme aktarılamaz.

Madde 17: Vatan hizmetleri tertibinden bugün aylık alan kişiler, bu kanuna bağlı (V) cetvelinde adları yazılı olanlarla sınırlıdır. Yeniden aylık bağlanması için Büyük Millet Meclisi tarafından bir kanun çıkarılması mecburidir.

Madde 18: Terkedilmiş malların yönetimi için kurulan komisyonlar kaldırılmıştır.

Madde 19: Bütçe kanununa giren aylık olağanüstü ödenek fasılları, 1920 bütçesinde değişken ödeneklerden sayılmıştır.

Madde 20: Balkan harbinden sonra Osmanlı Devleti'nden ayrılan yerlere ilişkin dış borçlar paylarının hesaplanmasına, ayrılmasına ve milli, mali bağımsızlığın kazanılmasına kadar, gerek Muharrem kararnamesine tabi tutulan ve gerekse Muharrem kararnamesinin yayınlanmasından sonra yapılan sözleşmelere karşılık gösterilen gelirlerin tahsili ve borç taksitlerinin ödenmesi ile Düyun-i Umumiye İdaresi ve diğer mali kuruluşların görevlendirildiği bütün dış borçları ödemeleri geri bırakılmıştır. Doğrudan doğruya Hükümetçe (Osmanlı Hükümeti) yapılan borçlanmalarla, bütün yabancı kuruluşlardan alınan avanslara ve bütün demiryollarına ilişkin ödemeler ertelenmiştir. Bu borç ödemelerinin ertelenmesine dayanarak, bütçeye ve konuyla ilgili olarak ödenek konulmamıştır.

Madde 21: Düyun-i Umumiye İdaresi, kendisine ait devlet gelirlerinin yönetimini, Büyük Millet Meclisi Hükümetinin hakim olduğu yerlerdeki örgütüne ve görevlerine zarar vermemek şartı ile ve yaptığı tahsilatı makbuz. karşılığı Büyük Millet Meclisi'nin Maliye Bakanlığı veznelerine yatırmak şartı ile, Maliye Bakanlığına bağlı olarak sürdürülecek ve giderleri bütçeye konulan ödeneklerden karşılanacaktır.

Madde 22: Reji İdaresi, Büyük Millet Meclisi Hükümetinin hakim olduğu yerlerdeki yönetim ve örgütüne zarar vermemek şartı ile çalışmalarını sürdürür.

Madde 23: 1918 yılı gider bütçesinin kişi aylıkları bölümünde yazılı aylıklar, yiyecek bedelleri ve ödeneklerden yurtluk, ocaklık, muvasat (ölen bir memurun ailesine maaş bağlanma), zeamet, fermanlı aylıklar, vatan hizmetleri karşılığı dul ve yetimlere verilen aylık ve ikramiyeleri, din adamları emeklileri ile dul ve yetimlerin aylık ve ikramiyeleri, asker emeklileriyle dul ve yetim aylıkları dışında kalanlar kaldırılmıştır.

Madde 24: 1909-1918 yılları arası bütçe kanunlarının bu kanun ve özel kanunlarla kaldırılmayan ve değiştirilmeyen hükümleri yürürlüktedir.

Madde 25: İş bu kanun icrasına Bakanlar Kurulu memurdur.

Yukarıdaki maddelerin tamamı göz önüne alındığında bütçenin genel görüntüsü ortaya çıkmaktadır. Buna göre;1920 yılı bütçesinin giderleri 63.018.354 TL, gelirleri ise

51.388.626 TL sıdır. Gelir gider dengesini sağlamak için Osmanlı Bankası'ndan avans alınması ve hazineye ait taşınmaz malların satılması kararlaştırılmıştır. (7. Madde) Yakınmalara yol açan kanun dışı yardım toplanması yasaklanmıştır. (8. Madde)

Kanunun 11. ve 12. maddeleri ile devlet harcamalarının tek elden yapılması ve gelirlerin de aynı elde toplanmasını sağlamak için askerlik şubesi sandıkları kaldırılmıştır.

Bütçe kanununun 20,21 ve 22. maddeleri ile daha önce hükümetle Duyun-u Umumiye ve Reji İdaresi arasında yapılan ön anlaşmalar kanunlaştırılmış, dış borçlarla ilgili olarak alacaklılara savaştan sonra borçların ödeneceğine dair teminat verilmiştir.

1920 yılı bütçesinin gider bölümü kanuna eklenerek (A) cetvelinde dairelere göre düzenlenmiş olup aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 32
(A) CETVELİ

	LIRA
Zatı Hazreti Padişahı ve Hanedanı Saltanat	551 012
Divanı Muhasebat (Sayıştay)	26696
Maliye vekaleti	6413629
Müdafaa-i Milliye vekaleti	27 576 039
İmalatı harbiye	752 969
Bahriye	289 548
Nafia vekaleti (Bayındırlık Bakanlığı)	620 396
Maarif //	577061
Hariciye //	303 748
Adliye //	2 759 274
Posta ve telgraf	1 427 898
Şer'iye vekaleti	522 062
Sıhhiye //	613 141
Dahiliye //	2731 023
İktisat //	1 264 921
Rüsumat (Gümrük İdaresi)	356 160
Düyunu Umumiye	7 680 696
Emniyeti Umumiye	1 354 688
Şurayi Devlet (Danıştay)	....
Defteri Hakani (Tapu ve Kadastro)	403311

Jandarma	4 858 976
Riyaset (B.M.M. Bşk.)	18375
Meclis bütçesi (B.M.M.)	953 996
Matbuat ve istihbarat	88000
Aşair ve muhacirin (Kabileler ve Göçmenler)	874 735
	63018354

KAYNAK: Düstur, 3. Tertip, Cilt 1, s. 234, T.B.M.M. Zab. Cer. C.7, Ek. S. 7.

Daire bütçelerinin toplam bütçe gideri içindeki oranları aşağıda tabloda gösterilmiştir.

Tablo 33
Daire Bütçelerinin Toplam Bütçe Gideri (1920)

		%
Daire	Lira	Pay %
Milli Savunma Bkn.	27.576.039	43.7
Duyunu Umumiye	1.680.696	12.1
Maliye Bakanlığı	5.413.629	10.1
Jandarma Gn. Kom.	4.858.976	7.7
Adalet Bakanlığı	2.759.274	4.3
İçişleri Bakanlığı	2.731.023	4.3
Posta - Telgraf Md.	1.427.698	2.2
Emniyet Gn. Müd.	1.354.688	2.1
Ekonomi Bakanlığı	1.264.921	2.0
B.M.M.	953.996	1.9
Kabile ve Göçmenler	874.735	1.9
Savaş Gereçleri Yapımı	752.969	1.1
Toplam		92.6

KAYNAK: Düstur, 3. Tertip, Cilt 1, s. 234, T.B.M.M. Zab. Cer. C.7, Ek. S. 10.

Savunma harcamalarının toplam giderlere oranı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 34
Savunma Harcamalarının Toplam Giderlere Oranı (1920)

%

Daire	Lira	Pay %
Milli Savunma Bakanlığı	27.576.039	43.7
JandarmaGn. Kom.	4.858.976	7.7
Savaş Gereçleri Yapımı	752.896	1.1
Deniz Kuvvetleri	289.548	0.5
TOPLAM		53

KAYNAK: Düstur 3. Ter. C.I. s. 251

Bütçenin "%53 ünü teşkil eden savunma harcamaları ile ilgili tablolar aşağıda gösterilmiştir.

Tablo 35**Müdafaa-i Milliye Vekaleti Bütçesi (1920)**

Fasil	Madde	Nevi Muhassasat	1336 Senesi Muhassasatı
316	1	Birinci Kısım - İdarei Merkeziye Vekil ve Erkanı Harbiyei Umumiye Riya.seti	1200
	2	Müsteşar ve muavini	480
	3	Erkanı Harbiyei Umumiye Riyaseti Dairesi	5874
	4	Memurini askeriye }	30.000
	5	Mensubini askeriye }	
		Üçyüz on altıncı faslın yekünü	37554
		Birinci kısmın yekünü	37554
		İkinci kısım	
		Kolordu ve fırkalarla Heyet-i teftişiye ve müessesat maaşatı	
317		Heyet-i teftişiye kolordular ve fırka maaşatı	
	1	Heyet-i teftişiye	1 451
	2	Kumandan ve erkamharbiye ve idare heyetlerine inşaat komisyonları	56172
	3	Piyade ve mitralyoz	358 399
	4	Süvari ve aşiret	32712
	5	Toplu sahra, cebel, kale	59366
	6	İstihkam	14774
	7	Sanayi	11 424

	8	Nakliye	28455
	9	Telgraf	19764
	10	Şimendifer	3363
	11	Tayyare bölüğü	3 155
		Üçyüz on yedinci faslın yekünü	589 365
318		Müessesat maaşatı	
	1	Mektebi harbiye (Talimgah)	10906
	2	Erkanıharbiye mektebi	
	3	Topçu mektebi	
	4	Mekatibi idadiye	11 914
	5	Leyli mekatibi rüstiye	22221
	6	Mektebi tıbbiye ve baytar mektebi	-
	7	Piyade endaht ve küçük zabıt iptidai mektepleri	-
	8	Sahra, kale topçu endaht ve küçük zabıt mektepleri	-
	9	Süvari küçük zabıt ve binicilik tatbikat mektebi	-
	10	Talimgahlar	-
	11	Tayyare mektebi	-
	12	Nakliye mektebi	-
	13	Levazım mektebi	-
	14	Tatbikati baytariye ve nalbant mektebile hayvan	-
	15	Hastaneler	92682
	16	Askeri müzesi	-
	17	Mekatibi askeriye şakirdan inaaşatı	-
	18	Yeni tesis olunan müessesat masarifi tesisyesi	10000
		Üç yüz on sekizinci faslın yekünü	147 723
319		Memaliki ecnebiyede bulunan zabitan ile hizmeti	10635
320		Yaveranı padişahı, hademe ve musika	
321		Ahzi Asker heyetleri	136 820
		İkinci kısım yekünü	884 583
		Üçüncü kısım - Masarifi sabite	
		Muayyenat	
	1	Tayinat	7477334
	2	Ot - Saman, Arpa	3 138604
	3	Mahrakat ve tenvirat	1 347 685
		Üçyüz yirmi ikinci faslın yekünü	11963623
323		Eczayi tıbbiye	168000
324		Melbusat ve teçhizat	5 897 500
		Üçüncü kısmın yekünü	18 029 123
		Dördüncü kısım - Masarifi mütehavvile	
325		Tamirat ve inşaat	100000
326		Nakliya, harcırah ve saire	

	1	Nakliyat	2100000
	2	Harcırah	258453
	3	Müteferrika	120 000
	4	Kırtasiye	124814
		Üçyüz yirmi altıncı faslın yekünü	2 703 267
327		Ceridei askeriye matbaasının masrafı	
328		Maçka silahhanesi amelesinin yevmiyesi	
329		Masarifi mesture	200 000
A			
329		Tahsisatı fevkalade	2 208 000
		Dördüncü kısmın yekünü	5 111267
		Yekünü umumi	24 032 527
B			
329	1	Cephe ve seferi zammı	3 000.000
	2	Seyyar jandarma, birinci ve ikinci Kuvay-i seyyare	490512
	3	B teşkilatı	50000
	4	Telsiz telgraf ecnebi memurların Muhassasat ve	3000
		Üçyüz yirmi dokuzuncu B Faslının yekünü	3 543 512
		Cümlei yekün	27 576 039

KAYNAK: Düstur 3. Ter. C.I. s. 256-259

Tablo 36

İmalatı Harbiye Bütçesi (1920)

Fasıl	Madde	Nevi Muhassasat	1336 Senesi Hahassasatı Lira
		Birinci kısım - İdarei merkeziye	
330		Memurini askeriye maaşatı	5563
		Üçyüz otuz birinci faslın yekünü	5563
332		İdarei merkeziye levazımı	-
	1	Mefruşat	-
	2	Tenvirat	-
	3	Teshin masarifi	-
	4	Kırtasiye	240
		Üçyüz otuz ikinci faslın yekünü	240
		Birinci kısmın yekünü	5803
333		Barut memurları maaşatı	313
		Üçyüz otuz üçüncü faslın yekünü	313
334		Ameli ve nazari usta mekteplerine muhafaza bölükleri maaşatı	-

		Üçyüz otuz dördüncü faslın yekünü	.
335		Zeytinburnu Hastanesi	-
		Üçyüz otuz beşinci faslın yekünü	-
336		Fabrika maaşatı	
	1	Memurun ve mensubini askeriye maaşatı	41 563
	2	Ecnebi ustaları	-
	3	Merkez Heyet-i sıhhiyesi	-
		Üçyüz otuz altıncı faslın yekünü	41593
		İkinci Kısımın Yekünü	41906
		Üçüncü kısım-Masarifi Daire	
337		Masarifi daire	
	1	Muayyenat, yem, mahrukut	
	2	Melbusat	
	3	Tecizat, tezyin ve koşum ve yağ masarifi	200 000
		Üçyüz otuz yedinci faslın yekünü	200 000
338		Masarifi mütenevvia	
	1	Orduyu hümayun için imal olunacak muhimmati harbiye ve saire masrafı ve tayyare tamiri	290 000
	2	Tadil ve tecdit edilecek alat, edevat ve destigah masrafı	-
	3	İnşaat ve tamirat	-
	4	Evraki matbua	-
	5	Harcırah	-
	6	Şehrayin masrafı	-
	7	Eczaci tıbbiye ve saire masrafı	-
	8	Esliha ve edevatı saire masrafı	200 000
	9	Tecrübe ve muayene masrafı	-
	10	Avrupa'ya gönderilecek talebe masrafı	-
		Üçyüz otuz sekizinci faslı yekünü	490 000
340		Gümrüklerce müsadere olunacak esliha ve saire ihbariyesi	-
		Üç yüz kırkırıncı faslın yekünü	-
341		Masarifi müteferrika	260
		Üç yüz kırk birinci faslın yekünü	260
342		Memurin ve müstahdemin tahsisatı fevkaladesi	15000
		Üç yüz kırk ikinci faslın yekünü	15000
		Üçüncü kısmın yekünü	705 260
		Yekünü umumi	752 969

KAYNAK: Düstur 3-Ter. C.I, s. 260-261

Tablo 37

Umumi Jandarma Komutanlığı Bütçesi (1920)

Fasıl	Madde	Nevi Muhassasat	1336 senesi Muhassasatı Lira
		Umum Jandarma Komutanlığı	
		Birinci Kısım - İdarei Merkeziye	
194		Maaşat	
	1	Umum Jandarma Kumandanı	800
	2	Ümera ve zabitan ve efrat ve hademe	9935
		Yüz doksan dördüncü faslın yekünü	10735
195		Masarifat	
	1	Tenvir ve Teshin	500
	2	Kırtasiye ve evrakı matbua	300
	3	Meremmet	200
	4	Mefruşat ve telefon	300
	5	Harcırah	2000
	6	Hademe melbusatı	
		Yüz doksan beşinci faslın yekünü	3300
		Birinci kısmın yekünü	14035
		İkinci kısım - Kıtaat ve müessesat	
196		Jandarma kıtaatı maaşı	
	1	Ümera ve zabitan	162 804
	2	Piyade efrat maaşı	
	3	Süvari efrat maaşı	2981 000
	4	Hecin süvari taburu	
		Yüz doksan altıncı faslın yekünü	3 162 804
197		Mıntıka müfettişlikleri müfettiş maaşı	8790
	1	Depolar	2 138
	2	Jandarma zabıt mektebi	
	3	Jandarma efradı cedide ve alay ve karakol kumandanlıkları mekatibi	40384
		Yüz doksan sekizinci faslın yekünü	42524
199		Kıtaat ve müessesat masarifi	
	1	İcarat	10000
	2	Tenvir ve teshin	30000
	3	Kırtasiye ve evrakı matbua	6000
	4	İnşaat ve tamirat	1 000
	5	Mefruşat ve telefon	3000
	6	Tabip ücreti, mualecat ve hastegah iâşesi	5000
	7	Harcırah	54000
	8	Masarifi nakliye	2000
	9	Mükafatı naktiye	2400
	10	Hayvan bedeli tazminatı	1500
	11	Binek ve mekkari hayvanatının yem bedeli	82400
	12	Mubayaa olunacak hayvanatın yem bedeli	1 000
	13	Mekteplerin iâşe masarifi	

		Yüz doksan dokuzuncu faslın yekünü	939 900
200		Techizat ve levazımat	
	1	Mubayaa olunacak cepbane	
	2	Teçhizat ve edevat ve endaht levazımı	5000
		İki yüzüncü faslın yekünü	5000
201		Masarifi müteferrika	8000
202		Tahsisatı fevkaladei şehriye	460 423
A			
202		Efrat melbusatı	200 000
B			
202		Süvari hayvanatı nal ve mih esmanı	20000
C		Cephe seferi zammı	16500

KAYNAK: Düstur 3. Ter. C.I, s. 315-316

3.2.5 Gelir Bütçesi

Geçici bütçe ve avans kanunlarıyla yapılan gelir toplama ve harcama yetkisi 28 Şubat 1921 tarihli ve 103 sayılı genel bütçe kanunuyla birleştirilmiştir.

1920 yılı bütçe kanununun gelirleri gösteren B cetveli de, gider cetveli gibi Osmanlı Devletinin bütçe anlayışına uygun olarak hazırlanmıştır. Bütçe aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 38

Bila vasıta alınan vergiler (1920)

Fasl	Nevi varidat	Lira
1	Müsakkafat ve arazi vergileri	2 540 689
2	Temettüat vergisi	2 083 756
3	Harp vergisi	200 000
4	Bedeli nakdi	
5	Muafiyeti askeriye vergisi	
6	Ağnam, Deve, Camus	5 783 586
7	Aşar	13641 079
8	Hissei iane	1 860 146
9	Hususi ormanlar hasılatı	30000

10	Maadin	375 000
11	Vergi tezakiri	75000
	Birinci kısmın yekünü	26 589 256
İkinci kısım - Damga, Harçlar, Kaydiyeler, Cezayi Naktiler		
12	Damga resmi	272 137
13	Hazine pulları	175 000
14	Harçlar	237 000
15	İhtira beratı	
16	Kaydiyeler	241 265
17	Cezayı naktiler	43437
	İkinci kısmın yekünü	968 894
Üçüncü kısım - Bilvasıta alınan vergiler		
18	İspirto resmi ve beyliyesi	
19	Tömbeki bey'iyesi	48
20	Gümrük rüsumu	10361221
21	İhracat resmi fevkaladesi	
22	Rüsumu bahriye	4000
23	Rüsumu sihihiye	5000
24	Saydi berri ve bahri	68626
	Üçüncü kısmın yekünü	10438895
Dördüncü kısım - İnhisarlar		
25	Tuz	3 500 000
26	Tütün	808 095
27	İmalatı harbiye satışı	
28	Mekkiikat	
29	Tedavülde nakit pulları	
30	Posta ve telgraf ve telefon	475 149
	Dördüncü kısmın yekünü	4 783 244
Beşinci kısım - Müessesat		
31	Mekatip ve müessesatı sınaie ve ziraiye hasılatı	45000
32	Müessesatı sihihiye hasılatı	
33	Sihhiye müdüriyeti hasılatı	100
34	Hükümet kinini	50000
35	Matbaai bahriye hasılatı	
36	Fırat ve Dicle vapurları	
37	Maadin	15386
38	Demiryollarından hazine hissesi	
	Beşinci kısmın yekünü	110486
Altıncı kısım - Emlak ve eşyayı emiriye hasılatı		
39	Emlaki emiriye hasılatı	666 000
40	Miri ormanları hasılatı	908 200
41	Furuht olunan eşya bedeli	400 000
42	Konya ovası ameliyatı iskaiye varidatı	12000

43	Mükerrer Ankara-Sivas hattı varidatı	29450
	Altıncı kısmın Yekünü	2 015 650
Yedinci kısım - maktu vergiler		
44	Mısır ve Zeyla, vergisi	-
45	Kıbrıs vergisi	-
	Yedinci kısmın yekünü	-
Sekizinci kısım - Hasılatı mütenevvia		
46	Hazine muamelatından hasıl olan	506 443
47	Kumpanyalardan teftiş mukabili alınan	
48	Hasılatı müteferrika	400 000

KAYNAK: Düstur 3. Ter. C.I, s. 317-318

Yukarıda ki tablolarda “Vasıtasız Alınan Vergiler” sıralanmıştır. Bu tablolarda ki kalemler ayrı ayrı değerlendirildiğinde savaş durumu sebebiyle “Harp Vergisi” adı altında bir vergi tahsil edildiği; ancak bu verginin diğer kalemlere göre düşük olduğu dikkati çeker. Bütünüyle bir savaş içerisinde bulunan bir ülkenin tahsil ettiği “Harp Vergisi” diğer vergi kalemlerine göre oldukça düşük kalmıştır. Bunun nedeni olarak milletin yıllardır savaş ekonomisiyle yaşamak zorunda kalmış olması ve ellerindeki tüm mali olanakların tükenmiş olması gösterilebilir.

Diğer dikkat çeken kalem ise gayri Müslimlerden alınan “Askerden Muafiyet Vergisidir.” Bu verginin Kurtuluş Savaşı’yla birlikte artık bir gelir kalemi olmadığı göze çarpar. Ayrıca savaş durumu hasıl olduğundan “ihracat vergisi” bir kalem olarak gösterilse de bundan hiçbir gelir elde edilemediği görülür. Bu gelir kalemleri genel olarak Osmanlı Devleti’nin vergi sisteminin devam ettirildiğini göstermektedir. Zira yeni bir vergi teşkilatı kurulması dönemin şartları nedeniyle oldukça zor ve masraflı bir iş olacağı gibi savaş dönemi böyle bir teşkilatlanmaya izin vermeyecektir. Ayrıca “İmalatı Harbiye Satışı Vergisi”de karşılıksız kalmıştır. Bunun anlamı üretilen mühimmatının direkt savaşta kullanıldığıdır. Bu tablo genel olarak bize Kurtuluş Savaşı boyunca toplanmaya çalışılan vergilerin aslında Osmanlı İmparatorluğu döneminde toplanan vergilerden pek de bir farkı olmadığını gösterir. Kalemler aynı olmakla birlikte alınan vergi oranlarında birkaç değişiklik yapılmıştır. Tabloda dikkat çeken bir diğer nokta ise Hazineye ait Demiryolu hissesi kaleminin karşılığının olmamasıdır. Bu durum

Anadolu'nun müdafaası için elverişli olan demiryollarının asker ve mühimmat sevkıyatı için kullanılmasıyla ve geri kalan demiryollarının da işgal devletlerinin kontrolü altında bulunmasıyla izah edilebilir.

3.3 12 Nisan 1921-11 Ekim 1922 Döneminde Yapılan Mali ve Ekonomik Çalışmalar

T.B.M.M.'nin açılmasından sonra ülke genelinde meydana gelen iç isyanlar, Ermeni ve Yunan taarruzları mali ve ekonomik ihtiyaçları artmış, Ankara Hükümeti milli mücadeleyi yürütebilmek için ülke imkanlarını sonuna kadar kullanmaya çalışmıştır. 1921 yılında Yunanlılarla yapılan mücadeleler sonucunda taarruz gücü büyük ölçüde kırılmıştır.

3.3.1 Sakarya Savaşı'nın Finansmanı İçin Çıkarılan Gelir Artırıcı Kanun ve Kararnameler:

Anadolu-Bağdat demiryollarını işleten Hükümet bütün hatların ücret tarifelerine 9 Nisan 1921 tarihli ve 110 sayılı " Anadolu Bağdat demiryolları nakliyat tarifesinin altı misline iblağına dair kanun" ile ulaşım ücretlerine 6 kat zam yapmıştır²³⁸.

Ankara Hükümeti aldığı kararlardan biriyle (10 Mayıs 1920), her türlü ihracatın serbest olduğunu ilan etmiştir. Cari mevzuatlara göre ihraç edilen ürünler, kıymetlerinin %1'i oranında ihracat resmine tabi tutulmakta idi. 20 Eylül 1920 tarihli ve 23 sayılı " ihracat rüsumu kanunu"²³⁹ ile alınan resmin oranı değiştirilmiştir, yeniden tanzim edilen bir tarifede gösterilen oranların tatbiki kararlaştırılmıştır. Tarifede yer almayan ihraç ürünleri de %3 resme tabi tutulmuştur. Bu kanunun uygulanması sırasında ihracat gelirlerinde ve ihracat vergisinde azalma ortaya çıkmıştır.

---

²³⁸ Düstur 3. Ter. C.I, s. 27; T.B:M.M: Zab.Cer. D:l. C.9. s. 132,432,434, 441-442

²³⁹ Düstur 3. Ter. C.I.s. 67

Bu durumu dikkate alan Hükümet 17 Nisan 1921 tarihli ve 793 sayılı "Anadoludan memaliki ecnebiyeye veya işgal altında bulunan mahallere ihraç olunacak mevattan 20 Eylül 1336 tarihli kanuna merbut tarife mucibince alınmakta olan rüsmün yüzde elli derecesinde tenkisi hakkında kararname"²⁴⁰ ile dışarıya satılan mallardan alınan ihracat vergisinde %50 oranında bir indirim yapmış, 3 Ağustos 1921 tarihli ve 143 sayılı "ihracat resminin ılgasına dair kanun" ile de ihracat resmini yürürlükten kaldırmıştır²⁴¹.

30 Mayıs 1921 tarihli ve 127 sayılı "Posta ve telgraf ücretlerinin tezyidi hakkında Kanun" ile posta ve telgraf ücretlerine zam yapılmıştır²⁴².

26 Haziran 1921 tarihli ve 957 sayılı "Inhisarı duhan kanunu muvakkatinin bazı maddelerini muadil nizamname"²⁴³ ile Reji İdaresi depolarına konulan tütünlerin depolama ücretleri artırılmıştır.

12 Haziran 1921 günü Yunanistan Kralı Konstantin, refakatinde Başbakan ve Harbiye Nazırı olduğu halde İzmir'e çıkar. 27 Haziran tarihinde Yunan Kralı başkanlığında toplanan savaş meclisinden sonra Yunan kuvvetleri 8 Temmuz'da Batı Cephesinden Türk mevzilerine saldırıyı başlatır. 10-19 Temmuz 1921 tarihleri arasında yapılan savaşlar sonucu Kütahya, Afyon ve Eskişehir, Yunanlıların eline geçer. Türk ordusu Sakarya'nın doğusuna çekilir. Durumu görüşen B.M.M. kabul ettiği 5 Ağustos 1921 tarihli ve 144 sayılı kanunla Mustafa Kemal Paşa'ya Başkumandanlık yetkisi vermiştir²⁴⁴.

Başkumandanlık kanununa göre:

Madde 1-" Millet ve memleketin mukadderatına bilfiil vazıülyed yegane kuvvet-i aliye olan ve azasından her birinin Kanuni Esasi ve Teşkilatı Esasiye Kanunu ile hukuk ve musiniyeti teşriyesi tabiati ile mahfuz ve şahsiyeti maneviyesi

---

²⁴⁰ Düstur 3.Ter. C.2. s. 28

²⁴¹ Düstur 3. Ter. C.2. s. 132. ,T.B.M.M Zab. Cer. D:l. C.II.s. 370-372,388,404,415

²⁴² Düstur 3. Ter. C.2.S. 71. ,T.B.M.M Zab. Cer D:l. C.IO.s. 340-352,353,357,374,376,378-379

²⁴³ Düstur 3. Ter.. C.2. s. 82.

²⁴⁴ Düstur 3. Ter. C.2 s. 133., T.B.M.M Zab. Cer. D:l. C12, s. 18-22

Başkumandanlığı haiz bulunan T.B.M.M. kuyudu atıye ile Başkumandanlık vazıfeı fiiliyesine kendi reisi Mustafa Kemal Paşa'yı memur eylemiştir.

Madde 2- Baş Kumandan ordunun maddi ve manevi kuvvetini azami suretle tezyid ve sevk ve idaresini bir kat daha ordunun tarsin hususunda T.B.M.M.'nin buna müteallik salahiyyetini meclis namına fiilen istimale mezundur.

Madde 3- Müşarünileyhe baladaki mevad ile mevdu sıfat ve salahiyyet üç ay müddetle mukayettir. Meclis lüzum gördüğü taktirde bu müddetin inkizasından evvel dahi bu sıfat ve salahiyyeti ret edebilir.

Madde 4- İş bu kanun tarihi nesrinden itibaren mer'iyül icradır.

Madde 5- İş bu kanunun icrasına T.B.M.M. memurdur.

Başkumandanlık kanunu oy birliği ile kabul edilmiştir²⁴⁵. Aynı gün (5 Ağustos), Orduya ve Millete yönelik "Yunanlıların harimi ismetimizde boğulacağına dair" bir beyanname yayınlamıştır²⁴⁶. Beyannamede; "Yunan Ordusunun anayurdumuzun harici ismetinde boğulacağı, memleketin maddi ve manevi bütün kuvvetlerinin harekete geçirilmesi gerektiğinden" bahsedilmektedir.

Mustafa Kemal Paşa 7-8 Ağustos 1921 tarihlerinde Tekalif-i Milliye Emirlerini yayınlamıştır.

3.3.2 Tekalif-i Milliye Emirleri

Tekalifi Milliye Emirleri on ayrı konuyu kapsamakla beraber, halktan istenen mükellefiyetler ve mallar incelendiğinde, ordunun Kurtuluş Savaşı'nı gerçekleştirmesi için gerekli olanakların ve araçların toptan belirtildiği görülmektedir.

---

²⁴⁵ T.B.M.M. Zab. Cer. D:1, C.12,s. 19

²⁴⁶ Arsan, Nîmet; Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV.(1919-1938), Ankara, 1964. s. 392-393

I Numaralı Tekalif-i Milliye Emri ²⁴⁷ (7. VII. 1921)

Madde:1- 5.6.37 tarih 908 numaralı Heyet-i Vekile kararının ikinci maddesinde bazı mübayaat için en büyük mülkiye memurunun riyaseti altında Maliye ve Askeriye memurlarıyla Meclis İdare ve Belediye Ticaret Odası mevcut olan yerlerde ikişer azadan mürekkep bir Komisyon teşkili emir buyuruluyordu. Bu komisyonlar derhal her kaza merkezinde teşekkül edecek ilaveten kazalar Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Cemiyeti Heyet-i Merkeziye ve İdaresince iki aza da mezkûr komisyonuna aza sıfatıyla dahil olacaklardır. Komisyonlar 11.8.37 tarihinden itibaren daima hali inikadda bulunacak ve Komisyon azaları hiçbir ücret almayacaklardır. Her komisyon iki ay müddetle hizmeti askeriyeden tecil edilmek üzere ikişer katip, dörder memur ayrıca istihdam edeceklerdir.

Madde:2- Tekalif-i Milliye Komisyonları bu emrin alınmasını müteakip tebliğ edilecek olan Tekalif-i Milliye emri esasiyesini salalliyeti kamile ile tatbik ile mükellef olacaklar bu suretle seferber ordu ihtiyacını temin edeceklerdir.

Madde:3 - Mezkûr Tekalif-i Milliye komisyonlarından İzmit ve Bolu Sancakları dahilinde bulunanların hasılai mesaisi Kocaeli Mıntıkası Kumandanlığına ve Zonguldak Livası, Ankara Vilayeti, Müstakil Aksaray Sancağı, Konya Vilayeti, Silifke Sancağıyla bu sayılan mıntıkanın garbında kalan aksamı arzideki Komisyonlar hasılai mesaisi Garp Cephesine ve Elcezire ve Şark Ordusu Mıntıkalarındaki Komisyonlar hasılai mesaisi mezkûr ordulara ismi geçmeyen menalıktan başka olarak merkezi Anadolu'da kalan bilumum Komisyonlar hasılatı Müdafaa-i Milliye'ye aittir. Merkez Ordusu Adana ve Ayıntap cepheleri ihtiyacı Müdafai Milliye ye muhtas yerlerden tefrik olunacaktır.

Madde:4 - Bila istisna memleket dahilindeki her Komisyon bu vazifenin ifasına devam edecek ve 10 Eylül sene 337 tarihine kadar 15,20,25,30 Ağustos 337 ve 5 Eylül, 10 Eylül 337 tarihleri arasında Müdafaa-i Milliye Levazımatı Umumiye Dairesine ambar mevcutları hakkında telgrafla rapor verilecektir. Aynı zamanda cephelere mıntıkalarında bulunan Komisyonlardan Garp cephesi Komisyonlarından Aksaray,

²⁴⁷ Arsan,Nimet a.g.e. s. 394-395; Türk İstiklal Harbi, İdari Faaliyetler,C.7,Ankara 1975 s. 357-359; ATASE, ;İSH 19, K.1539 B: 52,2; Hakimiyeti Milliye, 10 Ağustos 1337/1921 No: 260; Açıksöz 10 Ağustos 1337/ 1921, No: 256

Kenya, Karahisar Livalariyle bunun cenubunda bulunan mıntıka komisyonları yakınlığına göre Kenya Menzil Müfettişliğine ve Elcezire ve Şark Ordusu mıntıkalarındaki Komisyonlar mezkür cephe Levazım Riyasetine raporlarının birer suretlerini vereceklerdir.

Madde:5 - Komisyonlar aza ve memurlardan en ufak tekasül ve suiistimali görülenler hıyaneti vataniye cürmüyle tecziye edileceklerdir.

Madde:6 - 1 numaralı olan bu emir teknil Kazalara Anadolu ve Rumeli Müdafaa-i Hukuk Heyet-i Merkeziyelerine tebliğ edilmek üzere Vilayet ve Müstakil Livalara ve İstiklal Mahkemelerine teknil Ahzıasker şubelerine tebliğ edilmek üzere her ahzıasker kalem Riyasetine ve cepheler kumandanlıklarına ve bilumum Vekaletlere ve Ankara ve Konya Menzil Müfettişliklerine tebliğe edilmiştir. Emrin vusulü tarih ve saatini ve anlaşıldığını, alan makamat telgrafla haber vereceklerdir.

Madde:7 - Bu emir ve bunu müteakip verilecek Tekalif-i Milliye evamiri esasiyesi her tarafta en büyük Mülkiye memuru tarafından vesaiti muhtelifle ile neşir ve ilan edilecektir.

Bir numaralı emirle her ilçede birer "Tekalif-i Milliye Komisyonu" kurulmakta ve bu komisyonların çalışma usulleri ile toplanan malzemelerin çeşitli ordu birimlerine nasıl gönderileceği düzenlenmektedir.

2 Numaralı Tekalif-i Milliye Emri²⁴⁸ (7 Ağustos 1921)

Madde:1 - Ordu ilbas ve teçhizinin tevsien tedariki için berveçhiati tedabir ittihaz edilecektir:

Bu tedabirin tatbikine bir numaralı emirle muharrer olan Tekalif-i Milliye komisyonları memurdur.

a)- Her kazada mevcut hane edebince kaza birer takım çamaşır ve birer çift çarık ve çorabı nihayet 10 Eylül 37 tarihine kadar tamamen ihzar ve komisyonlar ambarlarına

---

²⁴⁸ Arsan, Nimet a.g.e. s.395-396 T.I.H., C VII, İdari Faaliyetler, s. 359-360, Açıksöz 10 Ağustos 1337/1921, No, 256 Hakimiyet-i Milliye, 11 Ağustos 1337/1921 No:261, ATASE ISH 19, K: 1539,8:52-3

iddihara mecburdur. Şu suretle mesela onbin haneyi ihtiva eden bir kaza behemehal onbin takım çamaşır ve onbin çarık ve çorap verecektir.

b)- Pek fakir hanenin bu teberrudan istisnası ve bu fakirin hissesinin diğer bir zengine tahmili, derc ve teberruata memur olan Komisyonunun vazifesidir.

c)- Toplanan çorap ve çamaşır ve çarıklar mahalli Komisyonuna halk tarafından teslim edilecek ve verilen şeyler komisyonun bir memurunun mesuliyeti altında tahtı muhafazaya alınacak ve bir müteberria komisyon tarafından teberruatı miktarını ve tarihi teslimini mübeyyin bir makbuz verilecektir.

Madde:2 - Bu emri alan her Komisyon Reisi memur olduğu kazanın hanesi mevcudunu emri aldığı tarihten 10 Eylül 37 tarihine kadar verilen vazifeyi ikmal edeceğini telgrafla Levazımatı Umumiyyeye bildirecektir.

Madde:3 - Hitamı teberruatta Tekalif-i Milliye Komisyonu ziri mazbatalı üç kıta defter yaparak, bir nüshasını Levazımatı Umumiyyeye gönderecek, diğer nüshasından birisi Komisyon Reisinde ve diğeri mahalli Mal Memurunun nezdinde Müfettişler tarafından talep olununca irae edilmek üzere mevcut bulunacaktır.

Madde:4 - Bu emrin tarzı icrasında en ufak suistimali görülenler hiyaneti vataniye cürmuyle itham edilecektir..

Madde:5 - Bu emir bilumum Kazalara hemen tebliğ edilmek üzere Vilayet ve Livalara ve İstiklal mahkemelerine berayı malumat Vekaletlere ve Cephe Kumandanlıklarına verilmiştir.

İki numaralı emirle, şehirler, kasabalar ve köylerdeki her ev birer kat çamaşır, birer çift çorap, ve birer çift çarık hazırlayıp belirli zaman içinde komisyona teslim edecekti. İstenen ordu giyeceklerinin mahalli hususiyetlere göre olmasına dikkat edilecektir.

3 Numaralı Tekalif-i Milliye Emri²⁴⁹

---

²⁴⁹ Arsan, Nimet a.g.e s. 398 T.I.H., c. VIII. İdari Faaliyetler, s.360-361, Açıksöz 10 Agustos 1337/1921 NO: 256 Hakimiyet-i Milliye 11 Agustos 1337/1921, NO: 261 ATASE ISH 19, K:1539, B.52-4

Madde:1 - Ordu İlbas ve techizinin tevsii için berveçhiatı tedabir ittihaz edilecektir: bu tedabirin tatbikinden 1 numaralı emirle vazife ve sureti teşekkülleri bildirilen Tekalif-i Milliye Komisyonları mesuldur.

a)- Tüccar ve ahali yedinde mevcut bilumum rengi ne olursa olsun çamaşırlık bez, amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış yün, yıkanmamış yün, tiftik, fantezi kumaşlar hariç olmak üzere erkek elbisesi imaline salih her nevi yazlık ve kışlık kumaşlar kalın bezler, kösele ve iğne, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyandan mamül yemeni, çarık, botin, çarık imaline mahsus deri, demir, kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç iplikleri, nallık demir veya mamül nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gübre ve sicim ve urgan stoklarından yüzde kırk miktarına Tekalif-i Milliye Komisyonlarınca derhal vaziyed edilecek ve takdiri fiyat edilerek alınan miktarı mübeyyin olmak üzere komisyonun imza ve mühürlerini havi kuruşlu biz mazbata sahibi yedine verilecektir.

b)- Dahildeki malzemelerin bu suretle bir kısmının alınmasından mütevellit fiyat farkını tevzin için hariçten gelecek bu cins malların yüzde onu dahi iskelelerde aynı şerait dahilinde ordu ihtiyacı için alınacak, yüzde doksanına katiyen müdahale edilmeyecek eshabının emrine bırakılacaktır.

Madde:2- Hariçten mal getiren tüccarlardan Tekalif-i Milliye Komisyonlarına mal veren ve mukabilinde kuruşlu mazbata alan tüccarların mazbatalarında muharrer miktar istihkaklarının yüzde yirmisi bilahare getirecekleri malların gümrük bedeline mahsup edilecektir.

Madde:3 - Bu muamelet hakkında da iki numaralı emrin üçüncü maddesine tafsil edildiği vecihle komisyonlarca üç kıt'a defter tanzim edilecektir.

Madde:4 - Bu emre muhalefet ederek malını gizleyenler veya suiistimali görünenler kim olursa olsun hiyaneti vataniye ile tecrim edilecektir.

Madde:5 - Üç numaralı olan bu emir derhal komisyonlara tebliğ edilmek üzere Vilayet ve Livalara ve İstiklal Mahkemelerine yazılmış ve berayı malumat Vekaletlerine ve cephe kumandanlıklarına verilmiştir.

Üç numaralı emirle tüccar ve halk elinde bulunan çamaşırlık bez, amerikan, patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün ve tiftik, erkek elbisesi yapımına yarayan her nevi kışlık ve yazlık kumaş, kalın bezi kösele, vaketa, taban astarlığı, sarı ve siyah meşin, sahtiyan, mamül ve gayr-i mamül çarık, botin, demir kundura çivisi, tel çivi, kundura ve saraç ipliği, nallık demir ve hazır nal, mih, yem torbası, yular, belleme, kolan, kaşağı, gübre, semer ve urgan stoklarının yüzde kırkı Tekelifi Milliye komisyonlarına teslim edilecekti. Bunların bedelleri daha sonra devlet tarafından ödenecekti.

4 Numaralı Tekalif-i Milliye Emri²⁵⁰ (7 Ağustos 1921)

Madde:1 - Elde mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek ve kasaplık hayvanat, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytin yağı, çay, mum stoklarından yüzde kırkını Komisyonlarca veziyed edilerek ambarlara alınacaktır. Takdir edilecek fiyat üzerinden eshabi yeddine kuruşlu mazbata verilecektir.

Madde:2- Komisyonlarca derc olunan buğdayların una tahvili için komisyonlar mintikalarında mevcut fabrika ve degirmenlere mutesaviyen taksimi amal edecek ve bu sayı meccanen olacaktır.

Madde:3- Bu hususa en ufak suistimali görülen memurun veya tekalifte kendisini azade tutan ferdin cezası hıyanet-i vataniyedir.

Madde:4- Dört numaralı olan bu emir hemen Komisyonlara tebliğ edilmek üzere Vilayet ve Livalara ve İstiklal Mahkemelerine yazılmış; berayı malumat Vekaletlere ve cephe kumandanlarına birer suret verilmiştir.

Dört numaralı emirle mevcut buğday, saman, un, arpa, fasulye, bulgur, nohut, mercimek, kasaplık hayvanlar, şeker, gaz, pirinç, sabun, yağ, tuz, zeytin yağı çay, mum stoklarından yüzde kırkına ordu adına el konuluyordu. Bunların parası da, ilerde devletçe ödenecekti.

---

²⁵⁰Arsan, Nimet a.g.e s. 398TİH, c. VII, İdari Faaliyetler , s. 361, Açıksöz 10 Ağustos 1337/1921, No:256, Hakimiyet-i Milliye, 12 Ağustos 1337/1921, No: 261, ATASE ISH 19, K: 1539 B. 52-5

9 Numaralı Tekalif-i Milliye Emri (8 Ağustos 1921)²⁵¹

1- Tekalif-i Milliye Komisyonları hudutları dahilinde mevcut demirci, marangoz, dökümcü, tesviyici, saraç, arabacı esnafı ve imalathaneleri ile bu esnaf ve imalathanelerin kabiliyeti imaliyelerini tespit ve gerek bunlar ve gerek kasatura, kılınç, mızrak ve eyer yapabilecek sanatkarlar isimleri zikredilmek üzere mikklarlarını Müdafaa-i Milliye Vekaletine bildireceklerdir.

2- İş bu emir bilumum Vilayat ve Livalara, Cephe Kumandanlıklarına ve Vekaletlere tebliğ edilmiştir.

10 Numaralı Tekalif-i Milliye Emri (8 Ağustos 1921) ²⁵²

Seferber ordunun vesaiti nakliyyeye olan ihtiyacını tevsien temin ve ikmal için berveçhiati mevat süratle tatbik olunacaktır.

1- İş bu emri tebellüğ eden Tekalif-i Milliye Komisyonları kendi mıntukalarında bulunan ve cinsleri atide tasrih olunan bilcümle vesaiti nakliyenin yüzde yirmisine vaziyet edeceklerdir. Vesaiti nakliyenin cinsleri:

- a) Dört tekerlekli yaylı arabalar
- b) Dört tekerlekli at ve öküz arabaları ve kağnı arabaları... arabalar bilumum teçhizat ve hayvanlarıyla beraber olacaktır.
- c) Binek ve topkeşan hayvanat
- d) Ester ve mekkare hayvanatı
- e) Deve ve Merkep

²⁵¹ Arsan, Nimet; a.g.e. s. 403 T.I.H, C. VII, İdari Faaliyetler, s.364, Açıksöz, 10 Ağustos 1337/1921, No: 264 Hakimiyet-i Milliye 10 Ağustos 1337/1921 No:264, ATASE ISH 19, K 1539, B: 52-10

²⁵² Arsan, Nimet a.g.e. s. 403,404T.I.H, C. VII, İdari Faaliyetler, s. 364-365 Açıksöz, 11 Ağustos 1337/1921, No: 256 Hakimiyet-i Milliye 10 Ağustos 1337/1921 No:26, ATASE ISH 19, K-1539, B: 52-11

2- Bu emri alan Tekalif-i Milliye Komisyonu mıntıkasındaki bilumum vesaiti nakliye miktarını mümkün olduğu kadar çabuk tespit edecek ve 10 Eylül'e kadar mıntıkasındaki vesaiti nakliyenin en sağlamlarından yüzde yirmisini derc, cemetmiş olacaktır.

3- Vaziyed olunan her vasıtai nakliyenin fiyatı Komisyon tarafından biltahkik vesaiti nakliyesi alınan kasabanın Belediye Reisine, Karyelerde Heyet İhtiyariyelere kuruşlu bir mazbata verecektir. Kuruşlu mazbatalarda takdir edilmiş fiyat kasabalarda belediyeler, karyelerde Heyet-i İhtiyariler tarafından o mahaldeki ahali üzerine servetleri nisbetinde tarh ve tevzi edilelerek istifa olunacaktır. Vesaiti nakliyesi alınanların paraları bu suretle Belediye ve Heyet-i İhtiyariyeler tarafından tesviye edilecek ve buna mukabil eshabından alınacak makbuzlar da tastik olunarak Tekalif-i Milliye Komisyonlarına tevdi edilecektir.

4- Her Ahzıasker şubesi, şubede toplanan vesaiti nakliyenin cins ve miktarını 15,20,25,30 Ağustos ve 10 Eylül 37 tarihlerinde Müdafaa-i Milliye Vekaleti Ordu Dairesine telgrafla bildirecektir.

5- Bu hususta müsamaha ve suiistimalde bulunanlar hıyanet-i vataniye cürmüyle tecrim olunacaklardır.

6- 10 numaralı olan bu emrin vusulü tarihi ve saati telgrafla Ordu Dairesine bildirilecektir.

İş bu emir bilumum Vekaletlere Garp ve Merkez Ordusu Kumandanlıklarına, Canik, Amasya, Tokat, Sivas, Kayseri, Niğde, Konya, İçel Vilayet ve Livalarıyla ve iş bu mıntıkalarındaki Ahzıasker Heyet-i kalem ve riyasetlerine ve İstiklal Mahkemelerine tebliğ olunmuştur.

On numaralı emirle halka bırakılmış dört tekerlekli yaylı araba, dört tekerlekli at ve öküz arabalarıyla kağnı arabalarının bütün techizat ve hayvanlarıyla beraber, binek ve top çekebilecek hayvanlar, ester ve mekari hayvanları, deve ve merkeplerin mevcudunun yüzde yirmisi ordu adına alındı. Bütün bu alınanlar için sahiplerine belge verildi ve devlet borclandı.

Yukandaki emirlerle alınanlar Tekalif-i Milliye Komisyonlarının düzenlediği tutanaklarla gösterilen vergiler, Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasından sonra peyderpey halka geri ödenmiştir.

3.3.3 Tekalif-i Milliye Uygulamaları

Tekalif-i Milliye Emirlerinin uygulanması, Anadolu'nun cephe gerisi halkı için mal ve hizmet biçimindeki vergilendirmenin ötesinde bir anlam taşımış, Türk Milleti topyekün savaş atmosferi içinde çalışmasına vesile olmuştur. Bu emirlerin aksatılmaksızın yerine getirilmesi için bazı tedbirlere başvurulmuştur. Samsun, Kastamonu, Konya, Eskişehir bölgelerinde görevlendirilmek üzere İstiklal Mahkemeleri kurulmuş, Ankara'da daha önce kurulan İstiklal Mahkemesi'nin görevine devam etmesi kararlaştırılmıştır.

Tekalif-i Milliye Emirleriyle halktan alınan ihtiyaç maddelerinin; depolanması, cephelere taşınma dağıtılması gibi lojistik faaliyetlerin yürütülmesi için Milli Müdafaa Vekaletine bağlı, Sevkiyat ve Nakliyat Genel Müdürlüğü kurulur.

Tekalif-i Milliye uygulamaları sırasında ulaşımda ağırlık kara yollarında olmak üzere, kara, deniz ve demiryollarından yararlanılmıştır. Karadeniz, İtilaf Devletlerinin ve bilhassa Yunan Donanmasının kontrolünde olmasına rağmen Türk Denizcileri büyük güçlükleri yenerek Trabzon, Samsun, Sinop, İnebolu, Ereğli, Akçakoca ve İstanbul limanlarından taşımacılık yapmışlardır²⁵³. Karadeniz'de görev yapan gemiler: 800 tonluk Şahin vapuru, 550 şer tonluk Aydın Reis ve Preveze Gambotları, 300 tonluk Alemdar, 170 tonluk Batum, 80 tonluk Yıldız, 60 tonluk Metruke, 45'er tonluk Şems, 30 ar tonluk Gazal ve Sahil, 25 tonluk İnönü, 12 tonluk Sinop motor ve romörkörleridir. Fethiye - Antalya hattında ise 900 tonluk Turan Vapuru ile 21 tonluk yelkenli tekneler kullanılmıştır²⁵⁴.

Karayolları düşük vasıflı olduğundan nakliyyede çoğunlukla at, merkep, öküz ya da develerle at arabası ve kağınlardan yararlanılmıştır. Sakarya Savaşı sırasında Batı

²⁵³ T.İ.H., c. II, K.5, Kitap.2, Ankara 1973 . s.487 (Kroki 96)

²⁵⁴ T.İ.H., c. II, k.5, Kitap 2, s.481-482

Cephesi Komutanlığı emrinde 1000 ton taşıma kapasitesine sahip çeşitli nakliye araçları bulunmaktaydı²⁵⁵.

Komisyonların faaliyetleriyle ilgili olarak da zaman zaman gazetelerde haberler çıkmıştır.

Hakimiyet-i Milliye Gazetesi'nin 24 Ağustos 1921 tarihli nüshasında Tekalif-i Milliye Emirleri gereğince şimdiye kadar alınan eşya ve erzak fiyatlarının takdir edileceğinden ellerinde makbuz olanların Cuma günü Belediye Dairesine gelmeleri rica olunur; denilmektedir²⁵⁶.

2 No'lu Tekalif-i Milliye Emri ordunun donanımı için her ilçede mevcut ev sayısına göre birer kat çamaşır, birer çift çarık ve çorabın en geç 10 Eylül 1921 tarihine kadar teslim edilmesini emretmekteydi. Anadolu'daki her bir Türk evinden toplanan giyeceklerin cins, miktar ve fiyatları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir²⁵⁷.

Tablo 39

Anadolu'daki Her Bir Türk Evinden Toplanan Giyeceklerin Cins, Miktar ve Fiyatları (1921)

Cinsi	Fiyatı (kuruş)	Miktarı (adet)
Don	75	426.609
Gömlek	75	452.672
Mintan	110	60.608
Çarık	45	334.934
Çorap	31	363.285

KAYNAK: T.İ.H. c. VII, İdari Faaliyetler, s. 367; ATASE 1SH 19, K:1539 B: 52-42

Tablodaki giyim başış olarak toplanmıştır.

²⁵⁵ T.İ.H., c. II, k.5, Kitap 2,s.482

²⁵⁶ Hakimiyet-i Milliye, 24 Ağustos 1337/1921, No:271

²⁵⁷ T.İ.H. c. VII, İdari Faaliyetler, s. 367; ATASE 1SH 19, K:1539 B: 52-42

İki Numaralı Tekalifi Milliye Emri i bütün Anadolu yu harekete geçiren bir emirdir. Diğer emirlerle istenenler, daha çok elinde askerin giyimi, atların koşumu, ordunun güçlendirilmesi için gerekli mal ve malzeme stoku olanlara yöneliyordu. Bu emirle köyde, evinde, tarlasında bulunan herkes silahlı savaşçılar gibi kendini görevli hissetmeye başlamıştır.

3 No'lu Tekalif-i Milliye Emri ile; tüccar ve halkın elinde mevcut bulunan patiska, pamuk, yıkanmış ve yıkanmamış yün, tiftik, çamaşırılık bez, amerikan bezi ve fantezi kumaşların dışında olmak üzere erkek elbisesi yapmaya uygun olan her cins kumaşlarla, kalın bezler, sarı ve siyah meşin sahtiyan, çarık, fotin, demir kundura çivisi, kundura ve saraç iplikleri, nal, mih, yem torbası, yular, kolon, kaşağı, semer, belleme ve urgan stoklarının %40'ına Tekalif-i Milliye Komisyonlarınca el konulmasına ve mal sahiplerine teslim alınan malın takdir edilen fiyatına göre komisyonun imza ve mühürlerini taşıyan bir senet verilmesi kararlaştırılmıştır. Aynı şekilde dışardan ithal edilen malın %10'una da el konulacaktı.

3 Nolu Tekalif-i Milliye Emrine göre Tekalif-i Milliye Komisyonlarında toplanan malzemenin cins, miktar ve fiyatları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir²⁵⁸.

Tablo 40

3 Nolu Tekalif-i Milliye Emrine Göre Tekalif-i Milliye Komisyonlarında Toplanan Malzemeler

Cinsi	Fiyatı (kuruş)	Miktarı
Elbiselik kumaş	220	188. 150 metre
Çamaşırılık çeşitli basma	35	1.285.706 metre
Kösele	220	35.699kg.
Gön	95	26.520 kg.

²⁵⁸ T.İ.H., c. VII, İdari Faaliyetler, s. 367-368 ; ATASE ISH 19, K: ;539 B: 52-42

Vaketa	250	6.541 kg.
Meşin	120	6.060 kg.
Taban astarı	215	3.775 kg.
Kundura	300	2.373 cift
Yemeni	160	9.940 fift
Pamuk	140	14.631kg.
Yün	20	119.329kg.
Tiftik	20	280.410kg.
Boş çuval	35	138.891 adet
Karavana ve bakraç	180	5.194adet
Urgan	60	9.356 adet
Urgan	75	9.891 adet
Su kovası	200	1.950 adet
Ekmek sacı	300	1.1 23 adet
Sac levha	90	4.133kg.
Yular	30	19.090 adet
Gebre	15	1.834 adet
Kaşığı	15	3111 adet
Belleme	120	995 adet
Kolan	27	975 adet
Yem torbası	65	1.862 adet
Hayvan çulu	350	660 adet
Muhtelif semer	520	160adet
Çeşitli nal	100	13.032kg.
Çeşitli nal	25	27.251 adet
Çeşitli mih	90	2.055 kg.
Çeşitli mih	1	262.01 2 adet
Ağaç kundura çivisi	35	3.985 kg.
Kundura çivisi	42	1.132kg.
Kundura ipliği	220	420kg

KAYNAK:T.İ.H., c. VII, İdari Faaliyetler, s. 367-368 ; ATASE İSH 19, K: ;539 B: 52-42

4 No'lu Tekalif-i Milliye Emri ordunun ihtiyacı olan buğday, saman, fasülye, nohut, mercimek vb. ürünlerin mevcut stoklarına komisyonlarca %40 oranında takdir edilen fiyat üzerinden el konulmasını öngörmekteydi. Buğdayı öğüten fabrika ve değirmenlere ücret ödemesi yapılmayacaktı.

4 No'lu Tekalif-i Milliye Emrine göre komisyonlarca toplanan gıda maddelerinin cins miktar ve fiyatları aşağıdaki tabloda gösterilmiştir²⁵⁹.

²⁵⁹ T.İ.H, c. VII, İdari Faaliyetler s. 366-367 ; ATASE İSH 19, K 1539, B: 52-43

Tablo 41

**4 No'lu Tekalif-i Milliye Emrine Göre Komisyonlarca Toplanan Gıda Maddeleri
(1921)**

Cinsi	Kilo Fiyatı		Miktarı	
	Kuruş	Santim	Ton	Kg.
Un	10	50	1.890	586
Buğday	7	-	16.703	703
Bulgur	9	50	1.274	568
Arpa	4	75	14.074	556
Mercimek	12	-	87	395
Fasülye	14	25	231	68
Nohut	12	25	1.441	106
Ot	2	j>°	533	656
Yulaf	3	50	386	008
Çavdar	4	50	18	848
Saman	2	-	5.354	709
Odun	2	-	8	346
Peynir	70	-	15	34
Pirinç	27	50	98	650
Mum	7	50	2.697 adet	-
Tuz	6	-	352	867
Şeker	62	50	224	627
Et	34	-	315	728
Sadeyağ	120	-	126	921
Sabun	66	-	180	475
Mısır	5	-	11	227
Zeytinyağı	82	50	140	605
Çay	154	-	14	417
Kahve	120	-	-	5
Kırmızı biber	100	-	-	39
Soğan	5	50	101	554
Zeytin tanesi	45	-	2	-
Gazyağı	39	50	260	968
Melez	4	-	853	45
Börülce	10	-	1	75
Patates	7	50	591	536
Burçak	3	-	28	530
Ekmek	7	-	2	387
Bakla	627	-	2	960
Kömür	1048	-	27	688
Üzüm	278	-	48	11
Pekmez	254	-	8	83
Kepek	31	-	4	499

Fiğ	4	-	17	675
Fındık	25	-	1	160
Mevaşi (kasaplık hayvan)	30	-	3.905	60
Sığır	20	-	95	350

KAYNAK:T.İ.H, c. VII, İdari Faaliyetler s. 366-367 ; ATASE İSH 19, K 1539, B: 52-43

5 Nolu Tekalif-i Milliye Emri ile ordu tarafından alınan nakil araçlarının dışında kalan, nakil araçlarına sahip olanların, her ay, iki, üç ve dört numaralı emirle toplanmış olan maddeleri ve erzakı levazım dairesinin göstereceği ambarlara 100km'lik bir mesafeye kadar ücretsiz olarak taşıyacaklardı. Bu emir bütün halka genel bir hizmet sorumluluğu yüklemekteydi. Halk elinde bulunan her türlü taşıma aracıyla ayda bir defaya mahsus olmak ve yüz kilometreyi geçmemek üzere orduya ait malzemeyi taşıyacaktı.

Tekalif-i Milliye Komisyonları kendi bölgelerindeki araçların cins ve sayısını 15 Ağustos 1921 tarihine kadar Milli Müdafaa Vekaleti Sevkiyat ve Nakliyat Müdüriyeti Umumiyesine bildirmiş ve Ağustos ayı ortalarından itibaren Anadolunun her tarafında çeşitli deve, katır, kagnılardan oluşan taşıt kollarıyla bir taşıma seferberliği başlatılmıştır. Bu kollarla görev alanlardan birisi de Enver Behnan Şapolyo(Ermeni asıllı) olup kendisi kagnı kollarında Komutan olarak görev yapmıştır²⁶⁰.

6 Numaralı Tekalif-i Milliye emri ile iki, üç ve dört numaralı emirlerle alınması gerekli madde ve erzaklarla aynı cinsten çeşitli yerlerde terkedilmiş durumda bulunan mallara Tekalif-i Milliye Komisyonlarınca fiyatlarının tahdir edilerek el konulmasını kararlaştırmıştı. Terkedilmiş mallarla ilgili suistimali görülenler hiyanet-i vataniye cezası ile yargılanacaklardı.

7 Numaralı Tekalif-i Milliye emri halkın elindeki çeşitli silah, mühimmat ve kesici aletlerin üç gün zarfında senet karşılığı komisyonlara teslimini öngörüyordu.

Toplanan çeşitli silahların sayısı 4208 adettir.²⁶¹

²⁶⁰ Şapolyo, Enver Behnan; "Atatürk ve Üç Kılıç" Türk Kültürü Dergisi, sayı 37, Kasım 1965, s. 84

²⁶¹ T.İ.H. VII cilt, İdari Faaliyetler, s. 369

8 Nolu Tekalif-i Milliye emri her yerde mevcut olan benzin, gres, vakum, makine yağı, don yağı, balık yağları, benzin, otomobil ve kamyon lastiği, telefon makinası, kablo, çelik tel ve sülfürik asit miktarının tespitinin yapılarak, stokların %40 ına el konulmasını emretmekteydi. Mal sahiplerine mallarına karşılık senet verilecekti.

Ülke içerisinde benzin yoktu. Kamyon, otomobil ve telefon için gerekli malzemeler isteniyordu ki, bu konuda Anadolu kısrıldı. . Bu nedenle bu emir, uygulama olanakları son derece sınırlı olan bir emirdi. Benzin, Sovyet Rusya'dan ve İtalya'dan pahalı olarak satın alınmış ve özellikle de uçaklarda kullanılmıştır²⁶².

9 Nolu Tekalif-i Milliye emri, demirci, marangoz, dökümcü, tesviyeci saraç, araba ustaları ve imalathanelerin belirlenmesi, bunlardan kasatura kılıf, eyer yapabilecek sanatkarların tespit edilmesi ile ilgiliydi. Bu emir uygulanmış ve yurdun dört tarafından süngü, kılıç vb. silahları yapabilecek ustalar belirlenerek çalışmalara hemen başlanmıştır.

10 Nolu Tekalif-i Milliye emri ülkedeki dört tekerlekli yaylı arabalara, kağınlara, binek hayvanlarıyla, katır, merkep ve develerin %20 sine el konulmasını emretmekteydi.

Tekalif-i Milliye emri gereğince 4.,5. ve 10. Kolordulara bağlı bölgelerde görev yapan komisyonların halkın elinden %20 oranında aldığı taşıt aracının miktarı aşağıdaki tabloda gösterilmiştir²⁶³.

Tablo 42

**Tekalif-i Milliye Emri Gereğince 4.,5. ve 10. Kolordulara Bağlı Bölgelerde
Görev Yapan Komisyonların Halkın Elinden %20 Oranında Aldığı Taşıt
Aracının Miktarı (1921)**

²⁶² Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, T.B.M.M. Hükümeti Dönemi IV. Cilt I. Kasım, Ankara 1984, s. 381

²⁶³ T.İ.H.,C.VII, İdari Faaliyetler, s. 369

Cinsi	%20 Miktarı	%20'den Alınan Miktar
Öküz ve manda arabası	2.51	2.362
Kağı arabası	20.5	14.738
Yaylı at arabası	47	34
Öküz ve manda	56.0	38.434
Eşek	28-	17.522
Binek, koşum	3.42	2.072
Mekkare ve katır	6.081	3.975
Deve	3.240	2.334
Çift atlı araba	573	396
Tek atlı araba	25	20idi

KAYNAK:T.İ.H.,C.VII, İdari Faaliyetler, s. 369

Görüldüğü üzere taşıt araçlarının önemli bir kısmı toplanmış ve ordu hizmetine alınmıştır.

Tekalif-i Milliye emirlerinin yürütülmesinde İstiklal Mahkemelerinin de büyük yardımları olmuştur.Bu mahkemeler doğrudan Mustafa Kemal Paşa'ya bağlı olarak çalışmışlardır²⁶⁴.

Milli Savunma Bakanlığı ordunun silah ve donanım noksanlarını karşılayabilmek için halkın yardımlarının yanısıra Doğu ve Elcezire cepheleriyle İstanbul'dan ve dış memleketlerden gelen silah ve askeri teçhizattan da yararlanarak 23 Ağustos 1921 tarihinde Sakarya'daki ordunun gücünü arttırmıştır²⁶⁵.

1921 Ağustos ve Eylül aylarında Sakarya'ya yapılan sevkiyatın dokümü aşağıda gösterilmiştir²⁶⁶:

Tablo 43

1921 Yılı Ağustos ve Eylül Aylarında Sakarya'ya Yapılan Sevkiyatın Dökümü

Cinsi	Ağustos	Eylül	Toplam
Tüfek	13.097	9.373	2
Makineli tüfek	61	98	59

²⁶⁴ Aybars, Ergün; İstiklal Mahkemeleri, c.I,II (1920-1927), İzmir 1983, s.99

²⁶⁵T.İ.H.,C.VII, İdari Faaliyetler, s. 375

²⁶⁶ T.İ.H.,C.VII, İdari Faaliyetler,s.375-376

Kasatura	8.490	6.405	1
Top (9esitli)	13	-	1
Santral	11	-	1
Telefon	33	48	8
Pırıldak	2	-	2
Telsiz telgraf	4	-	4
Kablo	317	145	462km
Kazma	2264	2321	4
Kürek	1904	550	2
Portatif kürek	542	-	5
// kazma	122	-	1
Eyer takımı	229	-	2
Tenvir tabancası	100	-	1
Binek otomobili	4	-	4

KAYNAK:T.İ.H.,C.VII, İdari Faaliyetler, s.375

3.4 Ekonomik Faaliyetler

Mondros Mütarekesinin imzalanmasından sonra askeri fabrikalarda silah ve mühimmat ürünü üretimine son verilerek ticari eşya üreten işletmelere dönüştürülmüştür²⁶⁷.

Ankara Hükümeti ordunun ihtiyacını karşılayabilmek için Eskişehir Demiryolu Fabrikası'nda eski rayları eritmek suretiyle top kamalarının dökümünü gerçekleştirmiş²⁶⁸, Antep'te el bombası ve piyade fişeği imal edilmiş²⁶⁹, Maraş'ta elbise vb. dikilmiş²⁷⁰ bu arada Erzurum, Ankara, Kayseri, Keskin, Konya Tamirhanelerinde silah tamirâtı, ve ıslahı, harp malzemeleri yapılmıştır.. Eskişehir'de yerli top kaması yapılır²⁷¹. Eskişehir tamirhanesi cephenin geri alınmasına kadar yaklaşık bir sene faaliyette bulunmuştur²⁷².

²⁶⁷ Askeri Fabrikalar Tarihçesi, Ankara 1940 s. 18

²⁶⁸ Cebesoy, Ali Fuat; Milli Mücadele Hatıraları c.I İstanbul 1953, s. 489-490

²⁶⁹ Hayat Mücadeleleri (Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları), İstanbul 1982, s. 354

²⁷⁰ Hayat Mücadeleleri (Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları), İstanbul 1982, s. 370

²⁷¹ Askeri Fabrikalar Tarihçesi,, s. 76-80

²⁷² Askeri Fabrikalar Tarihçesi, s. 79, TİH İdari Faaliyetler s. 115

Anadolu da verilen mücadelenin güçlendirilmesi için 10.1.1921 günü Ankara'da Milli Savunma Bakanlığı'na bağlı olarak İmalat-ı Harbiye Genel Müdürlüğü kurulur²⁷³. Bu kurum. ordunun silah ve mühimmat işini üstlenir.

Milli Mücadele sırasında faaliyette bulunan Erzurum Silah Tamirhanesi, Keskin Fişek Fabrikası ve Ankara Silah Tamirhanesinin önemli hizmetleri görülmüştür.

Erzurum Silah Tamirhanesi: Gümrü ve Kars dolaylarında Ruslardan kalan bir miktar tezgahın Erzurum'a getirilerek Firdevsoğlu Kışlası'nda "İş Ocağı" adı ile tamir atölyesi şeklinde kurulmasıyla faaliyete geçmiştir.

Atölyede İngiliz fişekleri Türk tüfeklerine uygun hale getirilmiş silah tamirâtı ve Ruslardan kalan topçu mühimmatının ve boyutları ayrılması işi gerçekleştirilmiştir.

Eskişehir Silah Tamirhanesi: 1920 yılı Temmuz'unda kurulmuştur. Sakarya Savaşı öncesinde, kamaları itilaf devletleri tarafından çıkartılıp muhafaza altına alınmış olan toplardan ve İstanbul'dan kaçırılan toplarla ambarlardan alınan toplar için kama ve nişangah imal edilmiştir. ayrıca bir çok top onarılmış ve tadilatı yapılmıştır.

Keskin Fişek Fabrikası: Şubat 1921 de Ankara'da Topçu mühimmatının değiştirilmesi tamir ve ıslahı için kurulan tesis bilahare Keskin'e nakledilmiş. (23 Eylül 1921) ve günde 50 bin fişegin onarımı ve değişimi gerçekleştirilmiştir²⁷⁴.

Ankara Silah Tamirhanesi: Temmuz 1920'de istasyon civarında açılmıştır. Bilahare Eskişehir'deki tezgahlarda Ankara'ya nakledilmiştir. Tamirhanede topçu mermilerinin temizlenmesi, mermiler üzerinde değişikliklerin yapılması, kartuş kovanlarının onarılması vb. gerçekleştirilmiştir²⁷⁵.

Milli mücadele hava harp sanayi bakım ve tamir hizmetleri ile sınırlı kalmıştır.

---

²⁷³ TİH İdari Faaliyetler, s.l 17-131

²⁷⁴ T.İ.H.,C. VII. İdari Faaliyetler s.l 19

²⁷⁵ T.İ.H., C. VII, İdari Faaliyetler.s. 120

Ankara Hükümeti milli orduya katılan havacıların desteği ile²⁷⁶ "Konya Tayyare İstasyonu"nda çeşitli yerlerde toplanan uçaklardan yararlanılarak 45 günlük bir çalışma sonrasında 11 uçağı Ordunun hizmetine sunmuştur²⁷⁷.

1922 yılında Fransa'dan 4 adet Breguet, İtalya'dan da 20 adet Spad avcı alınmıştır²⁷⁸.

Milli Savunma Bakanlığı ordunun giyinme ihtiyacını karşılamak için 1921 yılı içinde (Mart-Ağustos) Bolu, Kastamonu, Maraş yapım evlerini Kayseri Mensucat Fabrikası Ankara'da sanayi takımları ve tabakhaneyi hizmete açacaktır. Bu yapım evleri ihtiyaca cevap veremediğinden muteahitlere ihalelerde yapılmıştır

B.M.M. Hükümeti iş başına geldiğinde ziraat ve hayvancılık zor durumda idi. Milli mücadele yıllarında daha da gerilemiştir. 9 Ekim 1921 tarihinde daha önce Osmanlı Hükümeti tarafından uygulanan "Zirai mükellefiyetin tatbik sürecinde dair nizamname" yeniden yürürlüğe konulmuştur. Köylerdeki dokumacılık teşvik edilmiştir²⁷⁹.

3.5 Büyük Taarruzun Finansmanı

Büyük Taarruzun finansmanı için yapılan işlemler şöyle sıralanabilir;

15 Nisan 1338 tarihli 215 sayılı "Sigara kağıtları kibrit ve kav kutularının istihlak resmine dair 12 ve 14 Mart 1334 tarihli kanunlara müzeyyel kanun" ile²⁸⁰ sigara kağıdı, kibrit ve kav kutularının muayyen miktarının her elli veya altmışa kadar küsur fazlaları için istihlak resmi bir kat arttırılır. Elliden noksan kutuların her biri için beşer ve defterlerin her biri için onar kuruş ceza ödenmesi kararlaştırılmıştır.

16 Nisan 1338 tarihli, 220 sayılı "Kibrit istihlak resminin tezyidi hakkında

---

²⁷⁶ Cumhuriyetimizin 50. yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, Ankara 1973, s. 44

²⁷⁷ T.İ.H., C. VII, İdari Faaliyetler, s. 129

²⁷⁸ Cumhuriyetimizin 50. yılında T.S.K., s.44

²⁷⁹ Eldem, Vedat; M.M.Y., s.33

²⁸⁰ ATASE İSH 19, K 1538, B: 26-12 ; T.B.M.M. Zab. Cer. D:l C. 19s. 173-176; Düstur 3. Ter. C.3. s. 50

kanun²⁸¹ ile, elliden altmışa kadar kibrit bulunan bir kutu için 30 Eylül 1336 tarihli kanun mucibince alınmakta olan 10 Para istihlak resmi 20 Paraya çıkarılmıştı. Elllerinde kibrit bulunan tüccarlar kanunun yayın tarihinden itibaren 15 gün içerisinde beyanda bulunacaklar, beyanda bulunmayanlar da ve eksik beyanda bulunanlarda kibrit kutularının her birinin resmi 2 kat cezalı olarak tahsil edilecektir".

16 Nisan 1338 tarihli, 221 sayılı " Sigara kağıdının istihlak resminin tezyidine dair kanun" ile ²⁸² Azami 9 cm tül ve azami 9 cm arzında elli varakı havi bir sigara kağıdı defteri için 3 Eylül 1920 (1336) tarihli kanunda alınmakta olan 20 Para istihlak resmi 40 Paraya çıkarılır.

15 Nisan 1338 tarihli ve 217 sayılı "istihlak resmi hakkında kanun"²⁸³ ile; şeker, petrol, çay ve kahveden 25 Mart 1335 tarihli kararname ile alınmakta olan resim aşağıdaki şekilde değiştirildi. Ayrıca pirinç, bilumum baharat, margarin yağları, mum, adi sabun, boş çuvallarda hizalarında gösterilen miktarda istihlak resmine tabi tutulmuştur.

Tablo 44

İstihlak Resmi (1922)

ÜRÜN ADI	AĞIRLIK (1 Kg)	VERGİ (Kırş)
Şeker	-	15
Petrol	-	6
Kahve	-	20
Çay	-	40
Pirinç	-	10
Baharat	-	30
Margarin	-	80
Mum	-	30
Adi sabun	-	5
Boş Çuval	-	5

KAYNAK:ATASE İSH 19 K: 1538, B:26-8; Düstur 3. Ter. C. 3 s. 54;T.B.M.M. Zab. Cer. D:l C.19 s. 148-160,172-173, 189,190

²⁸¹ ATASE İSH 19, K 1538, B: 26-5 ; T.B.M.M. Zab. Cer. D:l C. I s. 170-172,195-200,201,230-231; Düstur 3. Ter. C.3. s. 57

²⁸² ATASE İSH 19 K: 1538, B:26-4; T.B.M.M. Zab. Cer. D:l C.19 s. 200,201,229 ;Düstur 3.Ter. C.3 s 58

²⁸³ ATASE İSH 19 K: 1538, B:26-8; Düstur 3. Ter. C. 3 s. 54;T.B.M.M. Zab. Cer. D:l C.19 s. 148-160,172-173, 189,190

15 Nisan 1338 (1922) tarihli ve 216 sayılı " Merakibi Bahriyeden alınacak rüsum hakkında kanun"²⁸⁴ ile; deniz taşıtlarından alınan vergiler yeniden düzenlenmiş oldu. Kanunun birinci maddesine göre bütün deniz taşıtlarından rüsum-i bahriye alınacaktır. Deniz vergileri tarifesi 5 bölümden oluşmaktadır.

1) Müruriye resmi: Limanlara uğrayarak yük ve yolcu boşaltan veya yükleyen deniz taşıtları müruriye resmi ödeyeceklerdir. Tarife aşağıda gösterilmiştir.

0-3 tona kadar 15 Krş.

4-30 tona kadar 3 ton üstü ve her fazla tona 3 Krş

31-100 tona kadar 30 ton için alınan resme ilaveten ve her fazla ton için 2 Krş

101-300 tona kadar 100 ton için alınan resme ilaveten ve her fazla ton için 1 Krş

301- yukarı tona kadar 300 ton için alınan resme ilaveten ve her fazla ton için 20 para

2) Vize Resmi: Limanlara uğrayıp yük ve yolcu almayan deniz taşıtlarından alınacaktır. Buna göre 0- 3 tona kadar maktuan 5 kuruş, 4-30 tona kadar maktuan 10 kuruş, 31-100 tona kadar maktuan 15 kuruş, 101-300 tona kadar maktuan 20 kuruş, 301 yukarı maktuan tona kadar maktuan 25 kuruş

3) Şehriye Resmi: Vapurla, iskele arasında; yolcu taşıyan kayıklardan 100 Krş, yük taşıyan mavnalardan 200 Krş., balıkçı kayıklarından 100 Krş., pazarcı kayıklarından 100 Krş. Vergi alınacaktır.

4) Tayfa Teskeresi: Her sene Mart ayında değiştirilen tayfa tezkerelerinden 300 Krş vergi alınacaktır.

5) Senedi Bahri Harcı: Deniz taşıtlarıyla ilgili; vergiler aşağıda gösterilmiştir.

- Senetlerden 100 Krş.
- İlam harcı 50 Krş.
- Ferag ve intikal harcı binde 10 Kuruş

---

²⁸⁴ ATASE İSH 19 K: 1538, 0:26-9,26-10,26-1; Düstur 3.Ter. C.3 s. 51-53; T.B.M.M. Zab. Cer. D:1 C.19.s 176,184,190-191

Cezalar: Ugradığı limanda vize muamelesi yaptırmayan deniz taşıtlarından aşağıdaki miktarlarda alınacaktır.

- 0-3 tona kadar maktuan 200 Krş
- 4-30 tona kadar maktuan 400 Krş.
- 31-100 tona kadar maktuan 600 Krş
- 101-300 tona kadar maktuan 800 Krş.
- 30 den yukarı maktuan 1000 Krş.

21 Şubat 1338 (1922) tarihli ve 192 sayılı, "1338 senesi emlak ve temettü vergileriyle ağnam resminin ve harp kazançları vergilerinin sureti tahsiline dair kanun"²⁸⁵ ile; muayyen taksitlerle alınmakta olan emlak ve temettü vergileriyle ağnam resminin 1 Mart 1922 tarihinden itibaren defaten tahsili kararlaştırılmıştır.

30 Kasım 1330(1914) tarihli temettü kanuna göre bu vergi Mart ve Eylül aylarında 2 taksitle alınmakta idi²⁸⁶. Savaş dolayısıyla bir taksitle ve defaten tahsiline karar verilmiştir.

1. Dünya Savaşı sırasında çıkartılan bir kanunla köylülere zimmet olarak kaydedilen aşar, 8 Nisan 1922 tarihli ve 212 sayılı " Harbi Umumi esnasında kura ahalisine zimmet kaydolunan aşarın sureti cibayeti hakkında kanun"²⁸⁷ ile Eylül ayı iâşe rayiç fiyatları dikkate alınarak aşarın aynı veya nakdi olarak defaten tahsili kararlaştırılmıştır.

Kars, Ardahan, Artvin livalarıyla Iğdır ve Sürmeli kazalarının, Ermenilerden geri alınmasından sonra, bu yöreye ait, bina, arazi ve aşar vergilerinin tahrir işlemlerinin uzun süreceği düşünülerek, önce 11 Ağustos 1921 tarihli ve 145 sayılı "Elviye-i selasede vergilerin sureti cibayetine dair kanun"²⁸⁸ ile bu bölgede Rus İdaresi zamanında uygulanan maktu verginin aynen alınması kanunlaşmış, 2 Temmuz 1922

---

²⁸⁵ Düstur,3.Ter. C.2 s. 221; T.B.M.M. Zab. Cer. D: 1 C. 17s. 101-106

²⁸⁶ Düstur,3.Ter C. 1 s. 70-71; T.B.M.M. Zab. Cer. D:l C.4 s. 106,226-235,246-254

²⁸⁷ Düstur,3.Ter C. 3 s. 47; ; T.B.M.M. Zab. Cer. D:l C.19 s. 46-48,60,72-73

²⁸⁸ Düstur,3.Ter. Ter. C.2.S. 134;; T.B.M.M. Zab. Cer. D:l C.12, s. 60-63,65-66

tarıhli ve 220 sayılı "Elviye-i selasede vergilerin sureti cibayetıne dair kanun"²⁸⁹ ile de tahsil edilmekte olan maktu vergıye ıki kat zam yapılmıştır.

16 Nisan 1922 tarıhli ve 218 sayılı "Zabıta-i Saydiye nizamnamesini muadil kanun"²⁹⁰ ile, karar ve su avı vergilerine zam yapılır. Buna göre:

- Deniz avı tezkeresi yarım mecdiyeden 200 kuruşa
- Tatlı su balıkları, kurbağa ve sülük vergisi %10 dan %20 ye
- Pösteki vergisi 1 paradan 4 paraya çıkartılır.

16 Nisan 1922 tarıhli ve 219 sayılı "Şehbenderhaneler rüsümünün tezyidi hakkında kanun"²⁹¹ ile 19 Haziran 1298 tarıhli kanunla belirlenen konsolosluklarca alınan maktu ve nispi harçlara beş kat zam yapılmıştır.

17 Nisan 1922 tarıhli ve 222 sayılı "Cezayi nakdilerin beş misline iblagına dair"²⁹² ile, damga resmi, tütün tekeli ve tekalif-i emiriyeye ait kanunlar ile B.M.M. tarafından kabul edilen vergi kanunları hariç, bütün kanun ve kararnamelerde yazılı olan para cezaları 5 kat artırılmıştır.

Azınlıklardan 21 Temmuz 1921 tarıhli ve 139 sayılı "Muafiyet-i askeriye vergisi hakkında kanun" ile²⁹³ askerlik yapmak istemeyipte bedel-i nakdi ödemek isteyenlerden ticaret kayıtları ve ödedikleri vergiler dikkate alınarak üç çeşit vergi alınmıştır.. 1. dereceden 1000 Lira, 2.dereceden 600 Lira, 3. dereceden 300 Lira...

18 Nisan 1922 tarıhli ve 223 sayılı "Mükellefiyet-i nakliye-i askeriye kanunu"²⁹⁴ ile, 1922 yılı için "Mükellefiyeti nakliyei askeriye" adına bir defaya mahsus olmak üzere her vatandaşa maktu ve nispi vergi mükellefiyeti getirtilmiştir.

²⁸⁹ Düstur,3.Ter.C. 3 s. 92, T.B.M.M. Zab Cer. D:İ C. 21 s.177-195,201-202,226-227

²⁹⁰ Düstur,3.Ter.C. 3. s. 55. T.B.M.M. Zab Cer. D:İC. 19 s. 184,187,189,201,231,232;ATASE İSH 19, K 1538 B:26-7

²⁹¹ T.B.M.M.ZabitCeridesi;D: 1 C. 19. s. 188-189,201,203,228 ; ATASE İSH 19, K 1538.6:26-5

²⁹² ATASE İSH 19, K 1538, B: 26-3. T.B.M.M.ZabitCeridesi. D:İ C: 19. s. 160,162,237,253

²⁹³ T.B.M.M.ZabitCeridesi, D:İ. C. 11. Anakara 1958 s. 285-287, 296-304, 305,313,317,341-342; Düstur, 3.Ter. C.2 s.98

²⁹⁴ T.B.M.M.ZabitCeridesi, D:İ C.19, s. 273,296,297,298,299; Düstur, 3.Ter. C. 3 s. 60,61,62; ATASE İSH 19.K.1538B-26-1

Kısmi Maktu: Her şahıs için geçerli olup köylerde 50, şehir ve kasabalarda 100 Krş. tır.

Kısmi Nispi: Emlak, arazi ve temettü vergilerinin zamlarıyla birlikte balığ olduğu miktar üzerinden aşağıdaki oranları tarh edilir ve maktu bölümüne eklenerek tahsil olunur.

-Köylerde; 101 kuruştan itibaren beher her 100 Krş. ve fazlası için %10

-Kanun, ihtiyaç duyulan yerlerde belirli bir zaman için Bakanlar Kurulu kararıyla o yerin mahalli rayiciyle ve peşin ücretle bütün nakil vasıtalarının askeri hizmetler için kullanabileceğini de hükme bağlanmıştır. (madde 9)

-Şehir ve kasabalarda 101 kuruştan itibaren beher 100 kuruş ve küsürü için %20

2 Mayıs 1922 tarihli ve 228 sayılı "Müecelliyeti askeriye vergisi hakkında kanun" ²⁹⁵ ile, askerlik çağında olupta çeşitli nedenlerden askerlik yapmayanlar vergi ödeyeceklerdir.

a) Müeceller vergi itibariyle üç gruba ayrılmıştır. Bu gruplar ve ödeyecekleri vergiler aşağıda gösterilmiştir.

I. Derece

Askeri erzak ve levazım müteahhitleri ziraat erbabı

Mevaşi ve hayvanat ashabı

Vesaiti nakliye ve posta müteahhitleri

II. Derece

Değirmenciler, fırıncılar, sanatkarlar

Posta sürücüleri, nakliyede çalışanlar

---

²⁹⁵T.B.M.M. Zabıt Ceridesi, D.I. C 19, s. 485-498, 499,507; Düstur, 3. Ter. C.3 s. 72,73,74,75,76,

Denizciler

Orak ve harman makinistleri

Hastanelerde, Hilaliahmerde ve şimendiferde çalışanlar, fabrika ustaları

III. Derece

B.M.M. memurlar, katipler, matbaacılar

Mektep ve medrese öğretmenleri

Sıhhiye müfettişi, doktor, eczacı, belediye mimarı

Yukarıda 1. ve 2. derecede bulunanların gelir durumları mahalli meclislerce tespit edilecek, belirlenen vergiyi üç ay zarfında üç eşit taksitle ödeyeceklerdir.

Birinci Derece: 300,400,600 Lira

İkinci Derece :50,100,150 Lira

Üçüncü Derece : Aylık gelirlerinin %1 tutarında vergi ödeyeceklerdir.

b) Askerlikte mezun olanlar köy yada, şehir ve kasabalarda bulunmalarına göre sınıflandırılmakta; köylerde bulunanlardan yaptıkları işlere ve kazançlarına göre 1 Liradan 100 Liraya kadar değişen miktarlarda; şehir ve kasabalarda bulunanlardan ise 2 Liradan 250 Liraya kadar değişen miktarlarda vergi alınmaktadır.

Bu kanun yürürlüğe girdikten sonra bir takım olasılıklar ortaya çıkar bu nedenle 20 Temmuz 1922 tarihli 246 sayılı Müecelliyeti askeriye vergisi kanununa muaddil kanun" yürürlüğe girer.İlk kanunda bir takım değişiklikler yapılır²⁹⁶.Yunanlılar tarafından işgale uğrayan halkın bir yıllık müecceliyeti askeriye vergisi affedilir.(madde 4)

Savaş sırasında tarım arazilerinin bir kısmının düşman eline geçmesi ve köylülerin askere alınması nedeniyle tarım ürünlerinde azalma meydana gelir. Özellikle tahıl sıkıntısını gidermek amacıyla, 26 Şubat 1922 tarihli ve 195 sayılı "Zahire

²⁹⁶ TBMM Zabıt Ceridesi, D. 1, C.21, Ankara 1959, s. 438-455,456,458-459;Düstur, 3. Ter. C.3,s. 101

ithalatından alınmakta olan gümrük resmi hakkında kanun"²⁹⁷ ile, İzmit ve Zonguldak limanlarından ithal edilen 2. ve 3. kalite buğday unlarından alınmakta olan gümrük vergisinde indirim yapılmıştır.

3.6 Bütçeler

3.6.1 1921 Yılı Bütçesi

Türk Kurtuluş Savaşı'nın şüphesiz en önemli dönemi İnönü Savaşları'nın ve Sakarya Meydan Savaşı'nın yapıldığı dönemdir. (Bu dönemde savaşın ortaya çıkardığı özel şartlardan dolayı uzun bütçe görüşmeleri yapılamamış, süreli olan Avans Kanunlarının (Geçici bütçe kanunları) çıkarılması yoluna gidilmiştir ve Maliye bakanlığına tüm devlet giderlerinde harcanmak üzere bir yetki verilmiştir ancak burada ki en önemli nokta Maliye Bakanlığına verilen bu yetki Milli Savunma Bakanlığı dışında ki tüm dairelerin harcamalarını kapsıyordu askeri harcamaların avans kanunları ile sınırlandırılması savunma hizmetlerinin aksamasına yol açacağı için Milli Savunma Bakanlığı bu yetkinin dışında tutulmuştu yani Maliye Bakanlığı Milli Savunma Bakanlığı için yapacağı tüm harcamalarda sınırsız yetkiye sahipti ancak bu sınırsızlık ülkenin sınırlarıyla sınırlanmıştı daha doğru bir ifadeyle ülkenin kaynaklarının sınırlı oluşu yetkiyi sınırlamış hazinenin bütün olanakları askeriye için kullanılsa da bu ihtiyaçları karşılamıyordu. Bu durum Tekalif-i Milliye emirlerini uygulamaya konulmasına sebebiyet verdi ve ordunun ihtiyaçları para harcanmadan bütçeye ek yük getirilmeden karşılanmış oldu.

1921 Mali yılının başlangıç günü olan 1 Mart 1921 tarihinde 1921 yılı bütçesi çıkarılamadığından, 1921 yılı harcamaları avans ve ek ödenek kanunlarıyla yapılmaya çalışılmıştır. Maliye Bakanlığı ordu için gelir sağlama da güçlüklerle karşılaştığını da serbest bırakma işlemleriyle gelir açıklarının kapatılması yoluna giderek bütçeye sadık kalınmaya çalışılmıştır. Bunun en büyük örneği İkinci İnönü Muhaberesi öncesi ordunun hazırlıklarını tamamlanması için Maliye Bakanlığının

---

²⁹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D:l C.17, s. 145,158,159; Düstur, 3. Ter. C.2 . s,226

Milli Savunma Bakanlığı dışında ki bütün dairelerin ödeneklerini kısıarak tüm gelirleri Milli Savunma Bakanlığına yönlendirilmesidir1921 yılı uygulamasının bir diğer ilginç yönü de Avans kanunlarıyla bir önce ki yılın bütçesinde ki tertiplerde bulunan ödeneklere göre harcama yetkisi verilirken yeni bir hizmetin yürütülmesinde veya bir önceki yılın ödeneğinden fazla harcama yapılması gerektiğinde ek ödenek kanunlarının çıkarılmış olmasıdır

Genel olarak 1921 yılı bütçesi çıkarılamayan bir bütçe niteliği taşısa da avans kanunları ve 1920 yılı bütçesi esasları içinde harcama yapılmıştır.Maliye Bakanlığına belirli miktarlarda harcama yetkisi verilmiş ve 1920 yılı bütçesindeki ödeneklerin yetmemesi durumunda ya da öngörülemeyen bir hizmetin çıkması durumunda ek ödenek kanunları çıkarılarak hizmet görülmesi öngörülmüştür.Şu durum da belirtilmelidir ki 1921 yılı bütçesi aslında Çerkez Ethem isyanı ve ordunun taarruz hazırlığı yapan Yunan kuvvetlerine karşı hazırlığa girişmesinden ötürü Mecliste görüşme şansı bulmayan bir bütçedir diğer bir ifadeyle savaş içinde olan Meclis bu bütçeyi görüşecek zaman bulamamıştır.

1921 mali yılı içerisinde ayrıca üç büyük muharebe olmuştur ,İkinci İnönü,Kütahya-Eskişehir ve Sakarya.Bu askeri gelişmeler ve bunların sonuçları elbette ki bütçe çalışmalarını etkilemiştir.Devlet harcamalarının tahmin edilmeye çalışıldığı bir dönem de savaşta ki cephelerin ihtiyaçların karşılanması için kısıtlayıcı mali hükümler bir tarafa bırakılmış ve yapılması düşünülen harcamaların yönü bir anda değişmiştir.Uzun süren Sakarya savaşının finansmanının Tekalif-i Milliye emirleri ile sağlanmış olması savaşın kazanılmasının ardından genel seferberliğin ilan edilmesi ve büyük taarruz hazırlığına başlanması bütçe tahminlerinin de gerçekçi olmasını engellemiştir.

Özetlemek gerekirse olaylar ve olayların zorunlu kıldığı devlet harcamaları öyle değişmeler göstermiştir ki önceden harcamaların tahmin edilmesi bir yana yapılan harcamaların izlenmesi bile tam yapılamıyor,kesin hesaplar alındıkça gerçek durum anlaşılabilirdi.

Böyle bir durum için de gerçekçi bütçe tahminleri yapılamayacağı için bütçenin gelir ve gider tahminlerinin yapılmasından olumlu bir tutumla vazgeçilmiş bütçenin gelir ve giderlerinin ayrıntıları ile gösterilmesi harcamaların kesin sonuçlarını gösteren hesapların tamamen alınmasına kadar ertelenmiştir. Bunun sonucu olarak 1921 yılı bütçesi 13 maddeden oluşan bir kanun metni şekline dönüşmüştür.

1921 yılı bütçesi bir yıl öncesine göre Milli Savunma Bakanlığı bütçesi açısından %96 lık bir artış göstermiştir diğer dairelerin bütçe toplamında %28 oranında azalmıştır bunun ana sebebi 1921 yılı içerisinde gerçekleşen üç büyük savaş olmuştur. 1920 yılında mütevazı bir ordu varken 1921 yılında üç misli bir ordu kurulmuştur. İkinci İnönü ve Kütahya-Eskişehir savaşları daha çok bütçe olanakları ile yürütülmüşse de Sakarya Meydan Muharebesi büyük ölçü de bütçe dışı finansman kaynaklarıyla sağlanmıştır.

1921 Yılı Bütçe kanununun önemli bazı maddeleri aşağıda sıralanmıştır:

Madde 1: Devlet Bütçesine dahil gelirler ve giderlerin toplamı 1921 mali yılı için, bu yıla ilişkin kesin hesap kanun tasarısının incelenmesi sonunda belirlenecektir.

Madde 2: 1920 yılı bütçe kanununun 3,4,5,6,7,8 ve 9. maddeleri 1921 yılında da yürürlükte dir. 1919 ve 1920 yılı bütçe kanunlarının bu kanunla yada özel kanunlarla kaldırılmayan ve değiştirilmeyen hükümleri de yürürlükte dir.

Madde 3: Bütçe komisyonunca gider bütçesinin incelenmesi sırasında belirlenip, 18 Haziran 1921 tarihli Genel Kurul Kararı uyarınca Temmuz 1922 tarihinden başlayarak uygulamaya konulacak biçimde harcanmak ve Milli Savunma dışında kalan devlet hizmetlerine karşılık olarak, çeşitli tarihlerde verilen 20 milyon liralık avansa, şubat sonuna kadar tahakkuk edecek giderlere karşılık olmak üzere 50 milyon lira eklenmiştir.

Madde 4: Milli Savunma Bakanlığı için 2 Nisan 1921 tarihli kanunla kabul edilen 44.160.058 liraya münhasıran, şubat ayı sonuna kadar tahakkuk edecek askeri

hizmetler için 3.600.000, lirası maaş ve 6.400.000 lirası seferberlik faslına mahsus olmak üzere 10.000.000 lira ilave edilmiştir.

Madde 5: 1919 mali yılı sonuna kadar geçen süreye ilişkin vergi ve resimlerden ve sözleşmelerle ilgili olarak hazinenin özel ve tüzel kişilerden bütün alacakları, savaş vergileri ve kara ve deniz taşıtları bedelleri ve iâşe alacakları, dahil olduğu halde 1922 mali yılı sonuna kadar müracaat eden aynı kişilerin kendileriyle akrabalarına ait olup, düzensiz borçlara girmeyen bütün hazine borçlarıyla takas ve mahsup olunacaktır. Aynı köy halkından olanların tüm alacakları, akrabalıklarına bakılmaksızın, genel olarak, fakat rızayla aynı köy halkından olanların hazineye olan borçlarıyla mahsubu yapılabilir.

Bütçe kanunuyla Milli Savunma Bakanlığı'na 54.160.058 lira diğer daireler için 25 milyon lira kaynak ayrılmıştır. Bütçenin gider toplamı 79.160.058 liradır. Milli Savunma Bakanlığı'nın bütçe içindeki payı %68,4 olmaktadır²⁹⁸.

1921 Yılı bütçesinin belirgin özelliklerine baktığımızda şunları söyleyebiliriz:

Cephelerin ihtiyaçları artmış harcamalarda ağırlık savunmaya yönlendirilmiştir. Savunma bütçesi 1920 yılına göre bir kat artmış, diğer dairelerin bütçesinde azalma olmuştur. Sakarya Meydan Savaşı'nın Tekalif-i Milliye emirleri ile yapılan finansman çalışmaları bütçe dışından yapılmış dolayısıyla bu harcamalarda göz önünde alındığında savunmadaki artış daha da yükselmektedir.

3.6.2 1922 Bütçesi

1922 Yılında da savaş şartları devam ettiği için, mali yılın başlangıcında bütçe kanunu çıkarılamamış, harcamalar avans kanunlarıyla yapılmıştır. Bu bakımdan 1921 ve 1922 yılı bütçeleri birbirlerine benzemektedir. 1920 yılı bütçesi Kurtuluş Savaşı dönemi bütçeleri içerisinde ki gelir ve gider tahminlerine sahip tek bütçesidir.

1922 Yılı avans kanunları, 1921 yılında çıkartılmış olanlara göre oldukça ayrıntılı olup çok sayıda avans kanunu çıkartılmıştır. Bu kanunlarla Maliye Bakanlığı'na verilen yetki çerçevesinde 1922 yılı bütçe harcamaları ve vergi tahsilatı yapılmıştır.

---

²⁹⁸ Duru, Cihan ve diğerleri; Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara, 1982, s.307

28 Şubat 1922 tarihli ve 198 sayılı 1. avans kanununa²⁹⁹ göre; Milli Savunma için 5 milyon, Mülki daireler için 3 milyon liranın, mezkur senenin bütçesinden mahsubu yapılmak ve mülki dairelerinin harcamaları 10 Haziran 1921 tarihli Genel Kurulu Kararı mucibinde Bütçe Komisyonunun belirlediği esaslar dairesinde kullanılmak üzere 7 milyon liranın harcanmasına yetki verilmiştir. (Madde 1). Özel kanunların uyarınca 1921 yılında tarh olunan bütün vergiler aynı oranlar üzerinden tarh ve tahsil olunur (Madde 2). 1922 yılı Mart ayından itibaren, genel bütçeye giren ve girmeyen aylık ve ücretlere ek olarak verilmekte olan aylık olağanüstü ödeneklerin (B.M.M. üyelerinin ödenekleri dahil) %20 si kesilmiştir (Madde 3). Reji idaresi 1922 yılı Mart ayından itibaren katma bütçeyle yönetilecektir. Bu idarenin memur ve hizmetlilerinin, aylık ve çeşitli giderleri de diğer devlet daireleri hakkında geçerli olan hükümlere göre ödenir (Madde 4).

Görüldüğü üzere 1. Avans Kanunu ile Maliye Bakanlığı'na 7 milyon lira harcama yetkisi verilmiş, ancak harcamaların %70'den fazlası savunmaya ayrılmıştır. Bunun sebebi altı ay sonra başlayacak olan "Büyük Taarruz"dur.

1. Avans Kanununun 5. maddesi ile devlet gelir ve giderlerinin denetimi için, Sayıştay'ın (Divan-i Muhasebat) kurulmasına kadar, BMM since uzmanlardan oluşan bir Denetim Komisyonu kurulmasına karar verilmiştir.

Savunma Bakanlığı'na bağlı askeri fabrikalar idaresi bütçe harcamaları ile bağımsız bir umum müdürlük haline getirilmiş, kuruluşun yaptığı imalat ve tamirat masrafları bütçeye mal edilmiştir (Madde 9).

6 Mayıs 1922 tarihli ve 230 sayılı "İkinci Avans Kanun"unun³⁰⁰ maddeleri aşağıda sıralanmıştır.

Madde 1: 28 Şubat 1922 tarihli Avans Kanunu ile verilen 7 milyon liralık tahsisata ek olarak milli savunma için 10 milyon, mülki daireler için 5 milyon olmak üzere, toplam 15 milyon liranın da avans olarak harcanmasına izin verilmiştir.

²⁹⁹ T.B.M.M. Zab. Cer, D:1,C. 17, s. 173-190, 191,192,193,194, ; Düstur, 3. Ter. C.2 s. 230, 231, 232

³⁰⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D:l, C. 19, s. 499-506, 527-528,530-531 Düstur, 3. Ter. C.3, s. 79

Madde 2: Umumi Heyet tarafından milli savunma ve askeri tatbikatlarda yapılan dahili harcamalar, Muvazenei Umumiye tarafından, 1922 yılı için kabul edilen fasıl ve maddelerden karşılanacaktır.

Madde 3: Bu kanun kabul edildiği tarihten itibaren geçerlidir.

Madde 4: Bu kanunun yürütülmesinden İcra Vekilleri sorumludur.

1920 yılı bütçesin de Deyun-u Umumiye İdaresin normal bir devlet dairesi gibi genel bütçeye alınmıştır Deyun-Umumiye yabancı uyruklu alacaklılar adına topladığı gelirleri Maliye Bakanlığına teslim etmekte buna karşılık bütün giderler bütçeden karşılanmıştır 1922 yılı Birinci Avans Kanunun da ise bu kez Tütün Rejisi İdaresi katma bütçeli bir kuruluş haline getirilmiştir.,memur ve hizmetlilerin aylıkları ve öteki giderler Devlet dairlerinde uygulanan mali hükümlere göre ödenmesi kararlaştırılmıştır.Savaş dönemi yaşayan bir meclisin bu gün bile görülmeyen kamu harcamalarında ki titizliğinin kanıtı ise 1922 yılı Birinci Avans Kanununda tespit edilen Sayıştay gibi bir kuruluş olmadığı için meclis adına bir denetim yapacak bir kuruluş teşkil edilene kadar denetimi gene meclisin yapması karardır.

Böylece Meclis Sayıştay'ın görev alanı olan mali yargılamam alanına girmiştir.Olağanüstü bir dönem de millet adına görev yapan meclisin yargı ve yürütme yetkisi dışında böyle bir görev üstlenmesi son derece doğaldır.Aynı meclis harcamaların avans kanunlarına dayandırılarak yapılmasına rağmen kesin hesapların zamanında eksiksiz çıkarılmasına da büyük önem vermiştir.

3 Temmuz 1922 tarihli ve 241 sayılı "Üçüncü avans kanunu" ile; Deniz Kuvvetleri, Milli Savunma ve Askeri Fabrikalar için 7, diğer daireler için 5 milyon liranın daha avans olarak harcanmasına yetki verilmiştir.

21 Temmuz 1922 tarihli ve 250 sayılı "Dördüncü Avans Kanunu"³⁰¹ ile, Deniz Kuvvetleri, Milli Savunma ve Askeri Fabrikalar için 5, diğer daireler için 3 milyon liranın daha avans olarak sarfına mezuniyet verilmiştir.

---

³⁰¹ TBMM Zabıt Ceridesi D:l, 22, s. 111,252-257,258,273-274; Düstur, 3. Ter. C.3, s. 112

20 Eylül 1922 tarihli ve 266 sayılı Beşinci Avans Kanunu³⁰² ile, 28 Şubat, 6 Mayıs, 3 Temmuz ve 21 Ağustos tarihli avans kanunlarıyla verilmiş olan 42 milyon lira tahsisata ilaveten Deniz Kuvvetleri, Milli Savunma ve Askeri Fabrikalar için 8, diğer devlet daireleri için de 6 milyon olmak üzere toplam 14 milyon liranın daha avans olarak harcanmasına yetki verilmiştir.

11 Ekim 1922 tarihli ve 269 sayılı Altıncı Avans Kanunu³⁰³ bu kanunun en önemli yanı zaferden sonra barış düzenine geçişi sağlayacak bütçe tedbirlerinin alınması amacıyla çıkarılmış olmasıdır. Ayrıca bu kanun da diğer kanunlarda görülen Milli Savunma Bakanlığıyla diğer daireler arasında ayırım yapılması esası görülmez. Bu kanun da askeri harcamalar yavaş yavaş kesintiye uğratılacak yerini savaş yaralarının sarılması alacaktır çünkü Mudanya Mütarekesi ile birlikte silah bırakılması kararlaştırılmıştır. Bu açıdan Kurtuluş Savaşının en önemli mali kanunu olarak görülebilir.

3.6.3 1923 Yılı Bütçesi

1923 yılı Kurtuluş Savaşı sırasında kazanılan zaferlerin barış masasında da zaferle sonuçlandırılabilmesi için yoğun diplomatik temasların yapıldığı bir dönemdir. Fakat engellemeler dolayısıyla belirsizlikler de yaşanmaktadır. Boğazlar İngiliz işgalindedir. Büyük devletler, Türk milli devletinin kurulması konusunda güçlükler çıkarmışlardır.

Bu nedenlerle 1923 yılında da Ankara Hükümeti bütçe uygulamalarını avans kanunları ve altışar aylık tahsilat kanunlarıyla yürütmüştür.

Bu yıl çıkarılan ilk avans kanunu; 28 Şubat 1923 (1339) tarihli ve 311 sayılı "1923 yılı 1. Avans Kanunu"dur³⁰⁴.

On maddeden oluşan avans kanununun 1. maddesi ile hükümette 1923 yılı bütçesine mahsup edilmek üzere 30.114.225 TL. Harcama yetkisi verilmiştir.

---

³⁰² TBMM Zabıt Ceridesi. D.I. C. 23, Ankara 1960, s. 111, 112-122, 128, 130-131; Düstur, 3. Ter. C.3. s. 129

³⁰³ TBMM Zabıt Ceridesi D:1, C. 23, s. 326-331, 335, 336, 355-356; Düstur, 3. Ter. C.3, s. 134-135

³⁰⁴ TBMM Zabıt Ceridesi, D:1, C. 27, s. 484-485, 506-545, 546, 549, 550, 551, Düstur, 3. Ter. C.3. s. 217,

1. Avans Kanununun çıkartılmasından kısa bir süre sonra 15 Nisan 1923 tarihinde 331 sayılı 2. Avans Kanunu çıkartılmıştır. Hükümete 37.500.000 TL harcama yetkisi veren kanundur³⁰⁵, birinci maddesine göre adı geçen avansın 22 milyon lirası Deniz Kuvvetleri, Milli Savunma ve Askeri Fabrikalar için olup arta kalan 15.500 TL. sı da diğer dairelere ayrılmıştır.

Kanunun 2. maddesine göre her türlü harcama kalemlerinde 1922 yılı bütçesindeki bölüm ve maddeler dikkate alınacaktır.

311 ve 331 sayılı avans kanunlarıyla verilen 67.614.255 TL lik avansa ek olarak 30 Eylül 1923 tarihli ve 348 sayılı "1339 senesi İkinci Altı Aylık Tahsisat Kanunu" gereğince 45.059.324 TL daha avans olarak harcanmasına izin verilmiştir³⁰⁶. Harcama kalemleri aşağıdaki tabloda gösterilmiştir.

Tablo 45
Harcama Kalemleri (1923)

Daireler	Lira
Halifelik ve Hanedan	218.347
Büyük Millet Meclisi	238.323
Düyyün-i Umumiye	1.522.211
Muhassasat-ı Zatiye	4.518.835
Maliye	2.026.900
Sayıştay (Divanı Muhasebat)	79.190
Gümrük İdaresi (Rüsumat)	1.396.851
Posta, Telgraf ve Telefon	1.715.125
Başbakanlık	33.741
İçişleri Bakanlığı (Dahiliye)	1.697.626
Emniyet Genel Müdürlüğü	1.597.531
Kabile ve Göçmenlere Sosyal Yardım (Muaveneti İctimaiye)	886.276
Sağlık Bakanlığı (Sıhhiye)	719.068
Jandarma Genel Komutanlığı	4.594.113
Dışişleri Bakanlığı (Hariciye)	638.686
Şeriye	590.037

³⁰⁵ TBMM Zabıt Cer., D:İ, C. 29, s. 82-95,129,136,156,157,158,159,194-195; Düstur, 3. Ter..C.4.s. 76-77

³⁰⁶ Düstur, 3. Ter.,C.5,İstanbul,1931,s.371373; TBMM Zabıt Ceridesi.D:İl,C.2,s,33,180,243,282,289,319,324,343,346,380-391,397-420.421

Adliye	2.208.607
Maarif	885.782
Ekonomi Bakanlığı	1.279.958
Basın ve Haberleşme Genel Müdürlüğü	51.453
Sivil Daireler Toplamı	28.977.526
Deniz Kuvvetleri	1.786.558
Milli Savunma Bakanlığı	13.000.000
Askeri Fabrikalar	1.295.510
Askeri Daireler Toplamı	16.082.068
GENEL TOPLAM	45.059.324

KAYNAK: Düstur, 3. Ter.C.5. s. 373

1923 yılı içinde 20 adet ek ödenek avans ve bazı dairelerle ilgili bütçe kanunları çıkartılmıştır. Bunlardan 12 Nisan 1923 tarihli ve 328 sayılı " Düyunat-ı Sabıkanın sureti tediyesine dair kanun"³⁰⁷ ile, Devlet borçlarının ödenmesi ile ilgilidir.

Genel itibariyle 1923 yılı bütçesi 1921ve 1922 yılı bütçelerinden ülkenin savaş durumundan çıkması ve Milli Savunma Bakanlığı'nın yaptığı askeri harcamaların kısılması yönünde ayrılır.Artık yeni bir devlet vücut bulmuştur ve ülkenin savaş yaralarının sarılması için gerekli olan bütçe çalışmalarının harcamalarının belirlenmesi ülkenin yeniden inşası için gerekli mali kaynakların tespit edilmesi kararı bu bütçeye hakim olmuştur.

1923 yılı Hazine Genel Hesabına göre gider bütçesi aşağıdaki tabloda gösterilmiştir³⁰⁸.

Tablo 46

1923 Yılı Harcamaları (Hazine Genel Hesabına Göre)

Daireler	Odcnek(TL)	Harcama(TL)
Büyük Millet Meclisi	2.182.697	1.990.740
Riyaset-i Cumhur	82.440	76.420

³⁰⁷ Düstur, 3. Ter, C.5, s. 71-72, TBMM Zabıt Cer.,D.1 C.29,5.68-69,81,95,98,99

³⁰⁸ Duru, Cihan ve diğerleri; Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara, 1982, s. 371

Divan-i Muhasebat	158.380	26.206
Hilafet ve Hanedan	436.695	435.691
İcra Vekilleri Heyet-i R.	54.562	43.462
Maliye Vekaleti	13.033.830	9.467.177
Düyyün-i Umumiye (Tekalif-i Milliye)	6.000.000	4.340.508
Ziraat Bankası	642.891	642.890
Muhassasat-ı Zatiye	10.550.944	8.614.272
Düyyün-i Umumiye Varidatı Mahsusa İdaresi	3.174.651	2.124.200
Rüsumat M.U.	2.521.358	1.623.094
Dahiliye Vekaleti	3.815.668	2.922.644
P.T.T M.U.	3 346482	2 540 758
Emniyet U.M.	3.215.552	3.032.506
Umum Jandarma K.	9.892.133	7.559.307
Hariciye V.	1.254.955	670.958
Matbuat ve İstihbarat M.U	107.136	90.283
Sıhhiye V.	1.449.619	1.016.216
Muavenet-i İçtimaiye-i Muhacirin Müd.	1.884.839	1.225.990
Şer'iyet V.	1.185.414	915.266
Adliye V.	4.763.200	3.878.515
Maarif V.	3.640.042	3.033.002
Nafta V.	2.018.001	1.528.122
İktisat V.	3.033.151	2.158.915
Mübadele, İmar İskan V.	6.095.083	866.667
Müdafaa-i Milliye V.	54.172.612	41.096.440
Bahriye Dairesi	3.173.054	1.948.232
Askeri Fabrikalar M. U.	2.876.873 144.802.262	2.058.430

KAYNAK:Duru, Cihan ve diğerleri; Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara 1982, s. 371

1923 yılı Hazine Genel Hesabından çıkarılan bilgilere göre gelir bütçesi aşağıda tabloda gösterilmiştir.

Tablo 47
1923 Yılı Gelir Bütçesi

X 1000

GELİR ÇEŞİDİ	TAHMİN(TL)	TAHSİLAT(TL)

1. Kısım: Dolaysız Vergiler		
1. Musakkafat ve Arazi	5.000	5.148
Akarat Bedeli ve icar vergisi	-	-
1. Fasıl Toplamı	5.000	5.148
2. Temettüat		
Temettü Vergisi	2.500	3.355
Harp Kazançları V.	1.000	764
2. Fasıl Toplamı	3.500	4.119
3. Harp Vergisi	700	2.014
4. Müeccehiyet-i Askeriye V.	400	357
Mükellefiyet-i Nak. Ask. V.	500	1.263
4. Fasıl Toplamı	900	1.620
5. Muafiyet-I Askeriye V.	350	381
7. Davar, Deve, Camuz, Canavar V.	4.002	3.657
8. Aşar		
Aşar	25.000	28.702
Tütün Öşrü	600	8
İpek Öşrü	140	217
8. Fasıl Toplamı	25.740	28.927
Hasıla-i İlane	-	-
Husisi Ormanlar Hasılatı	78	110
Maadin	10	256
Vergi Tezakiri	39	43
1. Kısım Toplamı	40.319	46.275
2. Kısım: Damga Vergisi, Harçlar, Kaydiyeler,		
Damga Resmi	1.300	-
Hazine Pulları	800	1.743
Harçlar	522	864
İhtıra Beratı	10	1
Kaydiyeler	685	719
Ceza-i Naktiyeler	700	323
2. Kısım Toplamı	4.017	3.650
3. Kısım: Dolaylı Vergiler		
İspirto	100	-
Tömbeki Beyiyeleri	100	1
İthalat, Transit, İhracat Resimleri, v.s. Resimler	16.600	25.402
İhracat Resm-i Fevkaladesi	-	-
Rüsum-1 Bahriye	520	249
Rüsum i Sıhhiye	100	87
Seyd-i Berri ve Bahri	1.100	203
3. Kısım Toplamı	18.520	25.942
4. kısım: Tekeller		
Tuz Resmi	5.000	3.977

Tütün	4.203	-
İmalat-ı Harbiye Satışı	1.500	107
Meskukat	200	-
Tedavüldeki Nakit Pullar	-	-
P.T.T	2.175	2.935
4. Kısım Toplamı	13.078	7.019
5. Kısım: Müessesat	649	692
6. Kısım: Emlak ve Eşya-i Emiriye H.	2.395	6.425
7. Kısım: Maktu Vergiler	-	-
8. Kısım: Hasılat-ı Mütenevvin	4.000	4.917
9. Kısım: İstirdadat	908	66
10. Kısım: İstihlak Resmi	9.612	15.759
11. Kısım: Tekalif-i Cedide Temaşa Vergisi	70	-
Mükeyyifat Vergisi	70	19
11. Kısım Toplamı	140	19
Elviye-i Selase Maktu V.	-	59
Varidat Fevkaladesi	-	449
GENEL TOPLAM	93.638	111.272

KAYNAK:Duru, Cihan ve diğerleri; Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara 1982, s.372

1923 yılı gelirlerinin, gelir gruplarına göre oranları aşağıda tabloda gösterilmiştir.

Tablo 48

1923 Yılı Gelirlerinin Gelir Gruplarına Göre Dağılım Oranları

%

GELİR BÖLÜMLERİ	TAHSİLAT(1.000)	Gelirler içindeki payı (%)
Dolaysız Vergiler	46.275	41.6
Damga R, Harçlar, Kaydiyeler, Para cezaları	3.650	3.3
Dolaylı Vergiler	25.942	23.3
Tekeller	7.019	6.3
Kuruluş Gelirleri	692	0.6
Emlak ve Eşya-i Emiriye Hasılatı	6.425	5.8
Maktu Vergiler	-	-
Çeşitli Gelirler	4.917	4.4
İstirdadat	66	0.1
İstihlak Resmi	15.759	14.2
Tekalif-i Cedide	19	-
Elviye-i Selase Maktu Vergisi	59	-

Varidat Fevkaladesi	449	0.4
TOPLAM	111.272	100.0

KAYNAK:Duru, Cihan ve digerleri; Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara, 1982, s. 375

3.7 Dış Yardımlar

Kurtuluş Savaşı'nın başlangıcında ülke içerisindeki kaynakların yetersiz kalması dolayısıyla dış yardım konusu gündeme gelmiş ve bu konuda Sivas Kongresi sırasında karar dahi alınmıştır. Buna göre; Milli mücadelenin finansmanı için dış, yardıma ihtiyaç olduğu belirtilmiş, ancak bu yardımın ve desteğin Anadolu topraklarına ve halkına karşı emperyalist amaçları olmayan ülkelerden alınabileceği vurgulanmıştır.

B.M.M. si Hükümeti “Galata Bankerlerinin” ve dış finansman çevrelerinin borç tekliflerini reddetmiş, fakat kazanılan zaferlerle paralel olarak Sovyetlerle ilişkiler güçlenmiş ve öncelikle bu ülkeden mali ve ekonomik destek sağlanmıştır.

3.7.1 Sovyet Yardımı

1917 Bolşevik İhtilali çıkınca Çar, Avrupalı müttefiklerinden yardım ister ve başta İngiltere olmak üzere destek için harekete geçerler. Bolşevikler ülkeye hakim olamaz, iç savaş meydana gelir.

Bolşeviklerin emrindeki Kızılordu ile Çar taraftarları arasında büyük bir mücadele başlar. Daha önce Rus egemenliğine girmiş olan diğer milletler de, bu karışıklıktan yararlanarak bağımsızlıklarını temin edebilmek için harekete geçerler. İç savaş devam ederken Rus olmayan milletlerin istiklal mücadelesi Bolşevikleri müşkül bir durumda bırakmış ve başta komşular olmak üzere kendilerine dost ve müttefik aramaya yönelmek zorunda kalmışlardır. Bu sırada Türklerin durumu da Bolşeviklerinkinden farklı değildi. I.Dünya Savaşı'nda uğranılan mağlubiyetin ve Mondros Mütarekesi Türk Anavatanının bütünlüğünü tehlike içersinde bırakmıştı. Öte yandan taraflara saldıran düşman aynı idi.

1.Dünya Savaşı'ndan sonra Anadolu Türklüğünün giriştiği Kurtuluş Savaşı için silaha, paraya ve politik desteğe ihtiyacı vardı. Bolşevikler için ise Türkiye'nin stratejik yeri Batılı Kapitalistlere bırakılmayacak derecede önemliydi. Savaştan sonra da bu ülke sosyalizme kazandırılmalıydı.

Bolşevik önderlerinden Lenin ile Stalin 3 Aralık 1917 de "Rusya'nın ve Doğunun Bütün Müslüman Emekçilerine" hitaben neşrettikleri bir beyanname³⁰⁹; Bütün dünya milletlerini boyunduruk altına almış olan yırtıcıların hüküm ve saltanatları yıkılıyor... yeni bir dünya emekçilerin ve hürriyet isteyenlerin dünyası doğuyor...

Rusya Müslümanları, Volga boylarının, Kırım'ın Tatarları, Sibiry ve Türkistan'ın Kırgızları ve Sartları, Kafkas ötesi Türkleri ve Dağıstanlılar, Rus Çarlarının zalimleri tarafından canileri, minberleri yıkılmış, dinleri adetleri çiğnenmiş olanlar, biz sizlere hitap ediyoruz!

Bundan böyle sizin akide ve adetleriniz, milli ve medeni bütün müesseseleriniz hür ve her türlü taarruzdan masum olduğu ilan olunuyor. Yani milli hayatlarınızı hür ve mümanaatsız olarak tesis ediniz. Sizin buna hakkınız vardır...

Ey Şark Müslümanları! Acemler,Türkler,Araplar,Hindular...Memleketleri paylaşılmak istenen herkes!

Tahtından indirilmiş Çar'ın imzaladığı ve devrilmiş "Kerenski Hükümetinin" onayladığı, İstanbul'un ele geçirilmesine ait gizli anlaşmaların yırtıldığını, yok edildiğini bildiririz... Halk Komiserleri, yabancı memleketlerin işgaline karşıdır. İstanbul Müslümanlarının elinde kalmalıdır...

Biz, bayraklarımızla bütün dünyanın mazlum milletlerine hürriyet götürüyoruz ... denmektedir. Bu bildiri Türk önderlerde Sovyetlere karşı başlangıçta müspet bir intiba bırakacaktır.

---

³⁰⁹ Yerasimus S.; Türk-Sovyet İlişkileri; Ekim Devriminden Milli Mücadeleye, İstanbul 1979 s.35-37; Kurat, A.N.;Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl sonundan Kurtuluş Savaşı'na kadar Türk-Rus ilişkileri (1798-1919)Ankara 1970, s. 649-652

Sivas Kongresinin bitiminden 2 gün sonra 13 Eylül 1919 tarihinde Sovyetler Birliği Dışışleri Bakanı Çiçer'in imzasıyla bu bildiri yayınlanır. Bildiride Sovyetlerin Erzurum ve Sivas Kongreleriyle başlatılan Milli Mücadeleyi desteklemeye hazır oldukları belirtilmektedir. Türk ana vatanının kurtuluşunun ancak Türk işçi ve köylüsünün çabasıyla sağlanabileceği belirtildikten sonra, Rus işçiler köylüler hükümetinin kardeşlik elini uzatmaya hazır olduğu da vurgulanmaktadır³¹⁰.

Avrupa'dan yardım sağlamanın zorluğunu gören Mustafa Kemal, T.B.M.M. nin açılmasından sonra 26 Nisan 1920 tarihinde Sovyet liderlerine bir mektup gönderir³¹¹. Bu mektupta emperyalizme karşı ittifak teklif edilmekte, ayrıca Türk vatanının kurtarılması için 5 milyon altın silah, cephane, makine, sağlık araçları ve yiyecek talep edilmektedir.

Atatürk'ün bu mektubuna Bolşevik Sovyet Cumhuriyeti Dışışleri Bakanı Çiçerin, 3 Haziran 1920 de karşılık verir³¹². Sovyetler itifak önerisinden şeref duymakta fakat yardım konusuna hiç temas etmemekte idi. Sovyetlerin verdiği cevap T.B.M.M.de olumlu karşılanmış ve 11 Temmuz 1920 tarihinde Bekir Sami Bey başkanlığındaki bir Heyet Moskova'ya gönderilmiştir. İktisat bakanı Yusuf Kemal (Tengirşenk) Bey'in de üye olarak bulunduğu heyetin asıl görevi Sovyetlerle siyasi ilişki kurmak ve ihtiyaç duyulan para ve her türlü malzeme yardımını sağlamaktı.

İki taraf temsilcileri arasındaki görüşmeler Moskova'dan dostluk havası içerisinde başlar. Rusların, Türklerin ihtiyaçlarını temin edeceklerini söylemeleri üzerine, Bekir Sami Bey öncelikle askeri taleplerini sıralar. Bunlar; 200.000 tüfek, 5.000.000 milyon mermi, 400 top, 75.000 top mermisi, 500 mitralyöz, her mitralyöz için 1 5 bin mermi, 200 sahra telefonu, 5 telsiz istasyonu, 200 tayyare, 100 kamyon ve otobüs, 40 binek otomobili, 100 bin askeri giydirecek elbise, ayda 600 ton benzin v.s. dir³¹³.

---

³¹⁰ Yerasimos, Stefanos; Türk-Sovyet İlişkileri, İstanbul, 1979, s. 110-111 ve 130-133

³¹¹ Yerasimos, Stefanos. Türk-Sovyet İlişkileri, İstanbul, 1979, s. 232

³¹² Yerasimos, Stefanos Türk-Sovyet İlişkileri; vesika nr. 42, s. 238-239; Şimşir, Bilal.; İngiliz Belgelerinde Atatürk (1919- 1938), II., Ankara 1975, vesika nr. 91 ,s. 251-252

³¹³ Cebesoy, A.F.; Moskova Hatıraları, İstanbul 1955, s. 78-79

Bundan sonra her iki tarafın delegeleri müzakerelere devam ederek 24 Ağustos 1920 tarihinde "Dostluk Antlaşmasını" imzalamışlardır³¹⁴.

Ankara ve Moskova hükümetlerinin onayından sonra yürürlüğe girecek olan antlaşmanın en önemli maddeleri şunlardır; Bolşevik Rejimi Misak-ı Milli sınırları içindeki bağımsız bir Türkiye'yi; Türkiye de yeni Bolşevik hükümetini tanımışlardır. Taraflar; aralarında iyi komşuluk ilişkileri kurmayı, ticaretlerini geliştirmeyi, bir diğerinin topraklarında yaşayan kendi vatandaşlarının hak ve hukukunun korunmasını ve Boğazların milletlerarası bir konferansta belirlenecek yeni statüsünü kabul etmeyi birbirlerine vaat etmişlerdir.

Antlaşmanın imzalanmasından sonra yapılan müzakerelerde Sovyet Heyetine başkanlık eden "Çiçerin" daha önceki konuşmalarının aksine Ermeniler lehine bazı toprak taleplerinde bulunur.

"Çiçerin", "Bekir Sami Bey'den" Van ve Bitlis vilayetlerinin Ermenilere verilmesini istedikten sonra, "Türkiye'ye yapılacak yardım bu isteğin kabulüne bağlıdır." demiştir³¹⁵.

Bekir Sami Bey, Çiçerin'in taleplerini derhal Mustafa Kemal Paşa 'ya bildirir. Mustafa Kemal 16 Ekim 1920'de gönderdiği bir telgraf ile Bekir Sami Bey'e Bolşeviklerin Ermeniler lehine olan isteklerinin kabul edilemeyeceğini bildirmiştir³¹⁶.

Yapılan girişimlerden sonra Yusuf Kemal Bey 1 milyon altın ruble ve 1 vagon mavzer mermisi alarak 2 Eylül 1920 tarihinde yola çıkmış ve 6 Ekim'de Ankara'ya gelmiştir³¹⁷. Yusuf Kemal Bey, Moskova'dan ayrılırken 8 vagon malzeme Moskova garında hazırlanmış ve bir süre sonra bu malzeme de Anadolu'ya gönderilmek üzere yola çıkarılmıştır.

---

³¹⁴ Cebesoy, A.F.; Moskova Hatıraları, İstanbul, s. 80-81

³¹⁵ Cebesoy, A.F.; Moskova Hatıraları; s. 83; Lord Kinross, Atatürk Bir Milletten Yeniden Doğuşu, 3. bas, İstanbul, 1973, s. 374

³¹⁶ Cebesoy, A.F., Moskova Hatıraları; s. 88-90; Tengirşenk, Y.K., Vatan Hizmetinde, İstanbul 1967. s. 191-194

³¹⁷ Bıyıklıoğlu, Tevfik; Atatürk Anadolu'da (1919-1921), Ekim Basımevi 1981; Yerasimos, S., Türk-Sovyet İlişkileri; s.172

Sivas Kongresinden sonra Halil Paşa Bolşeviklerden silah, para ve cephane temin edebilmek amacıyla 1919 Eylül'ünde Sovyetler Birliği'ne gönderilir. Halil Paşa uzun uğraşlardan sonra 100 bin lira değerinde 500kg altınla 1920 yılı Temmuz ayında Moskova'dan ayrılmış, çeşitli engellemeler nedeniyle getirdiği 500kg altını, 400kg olarak, 27 Ağustos tarihinde Karaköse'de Tümen komutanı Cavit Bey'e teslim edilmiştir³¹⁸. Bu altınlar 8 Eylül günü Erzurum'a getirilmiş 200kg. kadarı Kolordunun ihtiyacı için Kazım (Karabekir) Paşa tarafından alı konmuş, arta kalan Ankara'ya gönderilmiştir³¹⁹.

1920 yılı Eylül ayı sonuna kadar Trabzon Limanı'na motor ve vapurlarla Sovyetlerden 1.5 milyon altın ruble ve çok sayıda silah ve mühimmat gelmiştir³²⁰.

1. Dünya Savaşı'ndan sonra Güney Kafkasya'da bağımsız devletler olarak ortaya çıkan Ermenistan ve Gürcistan ile Türkiye arasında problemler yaşanacaktır. Sovyetlerin Moskova'daki Ermenistan yanlısı talepleri ve Ermeni saldırıları Ankara'da büyük hoşnutsuzluklara sebep olur. T.B.M.M. üyeleri isteklere büyük tepki gösterirler³²¹. Öte yandan 1-8 Eylül 1920 de Bakü'de toplanan "Doğu Milletleri Kongresi'nde"³²² Mustafa Suphi ve arkadaşları kurdukları Türkiye Komünist Partisi adına katılarak Ankara'yı karşılarına almışlardır³²³.

Mustafa Kemal öncelikle Doğu meselesini halledebilmek için Türk ordusunu Eylül ayı sonunda Ermenistan'a karşı harekete geçirir. 30 Eylül 1920 de Sarıkamış , 30 Ekimde Kars ve 7 Kasım'da Gümrü dahil olmak üzere Arpaçayı'nın doğusundaki bölgeler Ermenilerden alınır. Ermeniler 6 Kasım'da ateşkes isteğinde bulunurlar. Taraflar arasında 26 Kasım da başlayan görüşmeler 2-3 Aralık 1920 gecesi imzalanan "Gümrü Barış Antlaşmasıyla" sonuçlanır.

---

³¹⁸ Duru,Cihan ve Diğerleri, Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara 1982, s.349, Yerasimos Stefanos; Türk-Sovyet İlişkileri,s.160 (Yerasimos'a göre altınların değeri 125 bin liradır.)

³¹⁹ Karabekir, Kazım; İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1960; s. 882

³²⁰ Duru,Cihan ve Diğerleri, Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara 1982, s.349

³²¹ T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtlar, I, T.B.M.M. Basimevi Ankara 1980, s 182-186

³²² Armaoğlu, Fahir H; Siyasi Tarih (1789-1960)Ankara 1975, s. 632

³²³ Atay, Falih R.;Çankaya, İstanbul 1980 s. 256

Antlaşmayla 1878 yılında Rusya'ya bırakılan Kars bölgesi Türkiye'ye verilir³²⁴.

Ermeni meselesinin hallinden sonra Türkiye 22 Şubat 1921'de Gümrü Hükümetine bir ültimatom göndererek, Brest-litovsk Antlaşması ile Türkiye'ye verilen ve halen Gürcülerin elinde bulunan Artvin ve Ardahan'ın iadesini ister. Bu istek Gürcüler tarafından kabul edilir. Kazım Karabekir komutasındaki Türk ordusu Sovyet ordularının Batum'a yaklaşmasından bir hafta önce 11 Mart'ta Batum'u da işgal ederler. Bolşevikler tarafından Sovyet Cumhuriyetleri kurulur. Batum'daki durumun iki devlet arasında çatışmaya yol açmaması için Moskova'da yapılan görüşmelerden sonra 16 Mart 1921 günü Moskova antlaşması imzalanır. Bu antlaşma ile Türkiye'nin doğu sınırı belirlenir³²⁵.

Doğudaki sınır meselesinin çözümlenmesi Türkiye ile Rusya'yı birbirine yaklaştırabilir. Ve antlaşmanın imzalandığı gün Çiçer'in, Yusuf Kemal Bey'e Sovyetlerin Türkiye'ye yardım edeceğine ilişkin mektubunu verir. Bu önemli mektupta Sovyetler 1921 yılından başlayarak birbirini izleyen birkaç yıl boyunca yılda on milyon altın Rubleyi Türkiye'ye ödeyeceklerini bildirirler³²⁶. II. İnönü Savaşı'ndan sonra Sovyetler Yunanlılar'ın geri çekilirken yaptıkları yıkımların zararlarını karşılamak için 30 bin altın Ruble bağışlamıştır. Bu para 9.Nisan.1921 günü Sovyet Elçisi Midivani tarafından Mustafa Kemal'e sunulmuştur³²⁷.

Moskova'da imzalanan Türk-Sovyet Antlaşması'ndan sonra, Yusuf Kemal Bey ile Rıza Nur Bey'e 4 milyon Ruble teslim edilir. (Nisan 1921). Bir müddet sonra 1 milyon 400 bin Rublelik bir yardım da Almanya'dan silah alımı için temin edilir. Aynı yılın Aralık ayında Türkiye'yi ziyaret eden General Frunze yanında 1 milyon 300 bin rublelik yardımı da getirir. 30 milyon 500 bin rublelik son Sovyet yardımı ise 1922 Mayıs ayında Ankara'ya ulaşır³²⁸.

---

³²⁴Gönlübol M., Sar, Cem; Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)Ankara-1974, S.26

³²⁵Gönlübol Mehmet, ve Diğerleri., Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)Ankara-1974, s.28

³²⁶Yerasimos, S., Türk-Sovyet İlişkileri, s. 319; Tengirşenk, Y.K,Vatan Hizmetinde, İstanbul, 1967, s.232-233

³²⁷Yerasimos, Stefanos; Türk-Sovyet İlişkileri,s.329-330

³²⁸Yerasimos, S., Türk-Sovyet İlişkileri, s.342-350; Cebesoy A.F., Moskova Hatıraları, İstanbul, 1955, s.149

Sovyet yardımı Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında büyük önem taşımaktadır. Çünkü, Sovyetlerden alınan tüfekler Kurtuluş Savaşı süresince sağlanan tüfek sayısının ¼'ünü topların 1/3 de Sovyetlerden temin edilmiştir. Bu ülke savaş süresince kullanılan mermi sayısının çok, çok üzerinde mermi göndermiştir³²⁹.

Sovyetlerden gelen yardımda 1920 Eylül'ünde kurulan Müstakil Buhara Halk Cumhuriyeti'nin de payı vardır. Milli Türkistan Birliği Partisi'nin Başkanı Osman hoca önce yeni kurulan Hükümette Maliye Nazırı olur. Daha sonra yapılan Büyük Kurultayda Cumhuriyet Reisi seçilir. Başbakan Feyzullah Hoca ile Moskova da bulundukları sırada Lenin ile görüşür. Lenin, Osman Hoca'ya "Türklerin istediği altın, para bizde azdır" der. Osman Hoca görüşmede Türkiye'ye Buhara Hazinesindeki Çarlık Rusyası'ndan kalma altınları 100 milyon Ruble altını gönderebileceğini söyler. Daha sonra Türkiye'ye yardım konusu Buhara Parlamentosu'nun gündemine alınır ve parlamento Türkiye'ye 100 milyon altın ruble yardım yapılmasını oybirliği ve hararetle tezahürat ve alkışlarla kabul eder³³⁰. Buhara altınları Moskova darphanesinde Rus Sikkesi haline getirildikten sonra Anadolu'ya gönderilir³³¹.

3.7.2 Fransız Yardımları

Mondros Mütarekesi sonrasında Ortadoğu da İngiltere'nin üstün bir konuma gelmesi Fransa'yı rahatsız eder. 1919 Kasım ayında Kilikya İngilizler tarafından boşaltılarak Fransız işgaline bırakılır. Bu olay, Fransa'ya karşı tepki gösterilmesine sebep olur.

Fransızların güneyde, Ermeniler vasıtasıyla Türk halkına yönelik baskı politikası yöre halkının silahlanmasına yol açar. Sivas'ta yapılan Komutanlar Toplantısı'nda (16-29 Kasım 1919) durum etraflıca görüşülür ve hazırlanan savunma planları ilgili komutanlara ve Müdafaa-i Hukuk Teşkilatı'na bildirilir³³². Bölgenin savunulabilmesi için Heyet-i Temsiliye tarafından üç subay görevlendirilir. Binbaşı

³²⁹ Yerasimos, S., Türk-Sovyet İlişkileri., s. 635

³³⁰ Kocaoğlu, Osman; Rus yardımının içyüzü; Yakın Tarihimiz Dergisi 1962 C.I. s. 292-293

³³¹ Öktem, A. Naim; Osman Kocaoğlu'nun Ardından, Türk Kültürü Dergisi, s.71, Ankara 1968, s. 878

³³² TİH, C.2, Batı Cephesi, Kıs. 2 s.348

Kemal (Doğan), Yüzbaşı Osman Nuri (Tufan) ve Yüzbaşı Ratip (Sinan) bölgenin savunması komuta edeceklerdi³³³.

Kuva-ı Milliye'nin tepkisinden rahatsız olan Fransızlar, kendilerine karşı olan gelişmeleri önleyebilmek için Suriye'deki Fransız Yüksek Komiseri Georges Picot vasıtasıyla Mustafa Kemal'le temasa geçerler. Georges Picot Aralık 1919 ayında Mustafa Kemal'le resmi olmayan görüşmeler yapmak amacıyla Sivas'a gider. Yolda Kayseri'den geçerken Ali Fuat'la da görüşür. Kendisine "Türk çoğunluğunun bulunduğu topraklarda bir Türk devletinin kurulmasına çalışacağını" söyledi³³⁴. Mustafa Kemal Sivas'taki görüşmede Fransız komutana güneydeki işgalin sona erdirilmesini yoksa Türk halkının Kilikya için savaşacağını açık bir dille anlatır. Picot'ta resmi görüşmelerde bulunamayacağını, ancak Fransızların, Türklere karşı düşmanca bir tavır takınmayacaklarını söylemiştir.

Ermeni propagandası altında kalan Fransa, Kilikya'da bir "Ermeni Politikası" takip etmiş³³⁵. Suriye ve Kilikya kuvvetleri başkomutanı General Gouraud'un emrindeki altı taburdan üçünü Ermeni taburları oluşturmuştur. Fransa'nın yaptığı askeri harekatlarda Ermenilere yer vermesi ve özellikle Kilikya'nın idari yönden Ermenileştirilmesi çalışmaları³³⁶ halka yapılan zulümler, Fransız ve Ermenilere karşı Ocak 1920 yılında Maraş direnmesini başlatacaktır.

Maraş, Antep, Urfa, Adana ve çevresinde sayılan 10.150 kişi bulan Fransız kıtaları ve Ermeni destekçilerine karşı,³³⁷ Kuva-ı Milliye aşağıdaki savaşları yapacaktır.

- a- Maraş Savunması; 20 Ocak- 10 Şubat 1920
- b- Adana Savunması; 21 Ocak 1920- 20 Ekim 1921
- c- Urfa Savunması; 9 Şubat- 11 Nisan 1920
- d- Antep Savunması; 1 Nisan 1920- 8 Şubat 1921

Bu dört Cephede Türk kuvvetlerinin ortaya koyduğu gerilla savaşı karşısında, Fransızlar Türk topraklarında tutunamayacaklarını anlarlar ve Ankara ile

³³³ Erikan, Celal, Komutan Atatürk, Ankara 1972, s. 417

³³⁴ Cebesoy, A. Fuat, Milli Mücadele Hatıraları, İstanbul, 1953, s.268-269

³³⁵ Akyüz, Yahya; Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), Ankara, 1975, s.122

³³⁶ Akyüz, Yahya; Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), Ankara,1975, s.122-123

³³⁷ Türk İstiklal Harbi; Güney Cephesi, C. IV Ankara 1966, s. 47

temasa geçerek önce 29/30 Mayıs 1920 tarihinde başlayan 20 günlük bir mütareke imzalarlar³³⁸. Sakarya Savaşı'nın kazanılmasından sonra da taraflar arasında 20 Ekim 1921 tarihli Ankara Antlaşması imzalanır. Bu antlaşma ile de Güney Cephesi kapanmıştır.

Bölgenin Fransızlar tarafından boşaltılması sırasında 120 binden fazla Ermeni Suriye'ye, 30 bin kadar Ermeni de Kıbrıs, Mısır ve İstanbul'a göç etmiş³³⁹ ve Fransa bu cephede elinde bulunan silah cephane ve benzeri savaş araçlarının bir bölümünü bağış olarak Türklere bırakmıştır. Araç ve gereçlerin diğer bölümü satın alınmıştır.

3.7.3 Alman Yardımları

Almanya'dan satın alınan silah mühimmat, araç ve gereçler aşağıdaki tabloda gösterilmiştir³⁴⁰.

1. Çeşitli piyade tüfeği	3000
2. Hafif makinalı tüfek	1500
3. Piyade cephanesi	1.335.000
4. Elbise (takım)	10.000
potin(çift)	10.000

Almanlardan ayrıca 26 uçak, 1000 barabellum tabanca 1000 adet 6'lık dürbün temin edilmiştir³⁴¹. Kasım 1921 tarihinde Almanya'dan alınan 26 uçaktan 22'si; 1922 Temmuz ayı içinde Rusya yoluyla Trabzon limanına ulaştırılmıştır. Kalan uçaklar da Novorosiski limanından Trabzon'a daha sonra gönderilmiştir³⁴².

3.7.4 İtalyan Yardımı

³³⁸ Kocatürk, Utkan; Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918-1938 Ankara 1983, s. 168

³³⁹ Uras, Esat; Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Ankara 1950, s. 722

³⁴⁰ T.İ.H.,İdari Faaliyetler, Ek,Çizelge 8

³⁴¹ T.İ.H.,İdari Faaliyetler, s. 465

³⁴² T.İ.H.,İdari Faaliyetler , s. 479

Mondros mütarekesinden sonra; Milas, Antalya, Kuşadası, Fethiye, Söke,Konya, Çine ve Muğla İtalyan askerlerince işgal edilir. Ancak Yunanistan'ın Batı Anadolu'yu işgale başlaması üzerine doğusunda güçlü bir Yunan Devleti'nin çıkmasını istemeyen İtalyanlar Türklerle anlaşma yönüne giderler. Antalya'da el koydukları cephanelikleri zaman zaman açarak Kuva-ı Milliye'nin silah ve cephane eksikliklerini tamamlamışlardır. İlk silah ve cephane yardımını 1919 Ekim ayında yapmışlardır.

Refet Bey (Bele) 1919 Ekim ayında Antalya'ya giderek İtalyan işgal kuvvetleri komutanı ile görüşür. İtalyanlarla anlaşma sağlar ve buradaki silah ve mühimmat Kuva-ı Milliye'ye mal edilir. İşgal bölgesinden silah ve cephane kaçırmamasına İtalyanlar yardımda bulunurlar³⁴³.

Ankara Hükümetinin İtalyanlarla yaptığı temaslar sonunda Bekir Sami Bey İtalyanlarla 12 Mart 1921 günü bir antlaşma imzalamıştır. Buna göre İtalyanlar, "Türklerin İzmir ve Trakya üzerindeki hukukunu Müttefiklere karşı korumayı" ve en geç barışın imzalanmasına kadar Türkiye'deki askerlerini geri çekmeyi kabul etmiştir³⁴⁴. Buna karşılık İtalya'ya Güneybatı Anadolu'da ekonomik ayrıcalıklar tanıyıyordu. Fakat bu antlaşma B.M.M. tarafından reddedilmiştir. Buna rağmen İtalyanlar Söke ve Kuşadası'nı tahliye ederler³⁴⁵.

İtalya dan Cemal ve Sıtkı Beyler vasıtasıyla temin edilen malzemeler aşağıda gösterilmiştir³⁴⁶.

1- Fişek(adet)	4.310.000	Alman
2- Top barutu (ton)	97	

Yukarıdaki malzemeler 14.1.1919 tarihinde yapılan antlaşma ile temin edilir. 1921 Yılında İtalya'dan 30 bin takım elbise Antalya limanı vasıtasıyla ithal edilir³⁴⁷.

³⁴³ Jaeschke;İngiliz Belgeleri,s.214-220,Ertürk;Hüsamettin, İki Devrin Perde Arkası, İstanbul, 1957

³⁴⁴ Jaeschke, G., Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara 1971, s.218

³⁴⁵ Tansel,Selahattin;Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,C.IV,Istanbul 1991 s.56

³⁴⁶ T.İ.H.,İdari Faaliyetler.s. 460

³⁴⁷ T.İ.H.,İdari Faaliyetler.s. 460

Fakat alınan bu giyim eşyasının kalitesi düşük olduğundan dayanıksızdır³⁴⁸. Bunların dışında İtalya'dan bir kişilik bir adet muharebe tayyaresi satın alınır ve 14 Temmuz'da ülkeye getirilir³⁴⁹.

3.7.5 Hint Yardımı

8-10 Temmuz 1921 tarihinde Karaçi'de 5000 temsilcinin katılımıyla "Hindistan Hilafet Konferansı" toplanmış ve konferansın sonunda, Hindistan'ın bağımsızlığı konusunda karar alınırken, Ankara Hükümetine de yardım toplanması benimsenmiştir³⁵⁰.

Tablo 49

Hindistan`da Ankara Hükümeti için Toplanan Yardım (1921)

Makbuz Tarih ve Numarası	Türk Lirası (adet)	İngiliz Lirası (adet)
26.12.921-305484	144.400	26.000
6.02.922-313022	36.300	6.000
18.02.922-313033	25.320	4.000
20.02.922-313035	32.300	5.000
22.02.922-313039	64.700	10.000
2.03.922-313042	32.300	5.000
28.03.922-313061	131.500	20.000
18.04.922-313085	33.150	5.000
2.05.922-313097	32.000	5.000
31.05.922-325508	26.800	4.000
26.06.922-325525	42.120	6.000
5.07.922-325530	35.500	5.000
12.08.922-325546	35.900	5.000
13.02.923-325356	14.000	2.000
19.03.923-314729	19.410	3.000
27.03.923-324736	68.000	10.000
9.08.923-324940	7.770	1.000
YEKUN	781.570	122.000

KAYNAK: Sinha, R.K.; Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi, İstanbul, 1972, s. 118

³⁴⁸ T.İ.H., İdari Faaliyetler , s.463

³⁴⁹ T.İ.H., İdari Faaliyetler , s.479

³⁵⁰ Sinha, R.K.; Mustafa Kemal ve Mahatma Gandhi, İstanbul, 1972, s. 118

SONUÇ

Osmanlı İmparatorluğu XIX yüzyılda ve XX.yüzyılın başlarında dağılma sürecini yaşarken dış devletlerin desteklediği milliyetçi isyanlarla mücadele etmiş fakat I.Dünya Savaşı sonrasında imparatorluğun asli unsurunu oluşturan Türk Milletinin yaşadığı topraklar Paris Barış Konferansında pazarlık konusu haline gelmiştir.Bu durum karşısında Türk Milleti Vatanını koruyabilmek için Mondros Mütarekesi sonrasında silaha sarılmıştır.

Ortaya konan Milli Mücadele Türk ihtilalidir, ihtilali tam olarak anlayabilmek için o günün Türkiye'si'nin öncelikle ekonomik,mali,siyasi ve sosyal açılardan bilinmesi gerekmektedir.

I. Dünya Savaşı sonrasında Türk Milletinin yaşadığı, varlığını devam ettirdiği hayat sahalarının tehlikeye girmesi üzerine son Osmanlı Mebusan Meclisi Misak-ı Milli'yi kabul etmiştir.Misak'a göre yaklaşık 1 milyon km²'lik bir alan Türk anavatanı olarak belirlenmiştir.Ancak işgal devletleri bu toprakları Türk Milletine vermek niyetinde değildir.

Anadolu'nun müstahkem yerleri İtilaf Devletlerince işgal edilmiş, ordu dağıtılmış, silah ve mühimmata el konulmuş, azınlıklara beşinci kol vazifesi verilmiştir..

Mondros Mütarekesi sonrasında Türk Ordusu, İstanbul, Konya ve Erzurum merkez olmak üzere iç ordu müfettişliği bünyesinde 20 tümeden oluşan 9 kolordu halinde yeniden teşkilatlandırılmıştır. Her tümenin er mevcudu 2020, piyade tüfeği mevcudu 1500, ağır makineli tüfek 12, top 8 adet olarak belirlenmiştir.

Yukarıdaki rakamlar dikkate alındığında toplam asker sayısı 40.400 olup, Ordu jandarma görevi esas alınarak teçhiz edilmiştir.Bu ordu ile işgal devletlerine karşı direnmek mümkün olmadığı gibi, ülkedeki ulaşım imkanlarının ve vasıtaların yetersizliğinden dolayı güvenliği sağlamak da zorlaşmıştır.

Anavatan topraklarında bulunan beş ana karayolunun uzunluğu 9711 km olup, bunun 3026 km'si bozuk olup yeniden yapılması gerekmektedir. Toplam otomobil 1000 adettir. Bunun da ancak 100 adedi Anadolu da bulunmaktadır.

Deniz ticaret filosunun toplam tonilatosu 1 .Dünya Savaşından önce 130.000 ton iken, savaş sırasında 63 geminin İtilaf Devletleri tarafından batırılmasıyla deniz ticaret filosu 50.000 tonilatonun altına düşmüştür.

Anadolu'da 7 demiryolu hattı bulunmaktadır, hatlar batı ve güney Anadolu'dadır. Ankara'nın doğusunda demiryolu hattı bulunmamaktadır. 1. Dünya Savaşı sırasında Bozok Yaylasının tahılından yararlanabilmek için Gayrimüslim amele taburları çalıştırılmak suretiyle Ankara'dan Yerköy'e kadar bir dekovil hattı döşenmiştir. Demiryollarında 280 lokomotif çalışmaktadır.

Kurtuluş Savaşı sırasında Batı Anadolu'nun işgal edilmesinden dolayı ulaşımda büyük deniz yollarından ve hayvan gücünden yararlanılmıştır.

Osmanlı Devletinde Sanayi işyerleri iktisadi faaliyet kolu olarak gıda, toprak ürünleri, deri,ağaç, dokuma, kağıt matbaa ve kimya dalları olmak üzere sınıflandırılmıştır. Ülke genelinde 1915 yılı itibariyle 282 tesis bulunmaktadır. Ancak bunlardan işler durumu olan tesis sayısı 194 olup , 7.570.467 TL lik bir üretim değerine sahiptir.

Osmanlı sanayinde ağırlık gıda dalındadır. Bu alan 5.318.955 TL lik üretimle kurulu sanayide %70.3 lük bir paya sahiptir. Gıda sanayini, dokuma sanayi izlemektedir. Bu dal 1.002.669 TL lik üretim değeriyle sanayide %11.9 payı bulunmaktadır.

Sanayi tesislerinde 1915 yılı itibari ile 14060 işçi çalışmaktadır. İşçilerin %48 i dokuma , %27 si gıda sanayinde istihdam edilmiştir. İşyerlerinin 22 si devlete aittir.

Sanayi tesislerinin %81 i özel kesime %10.6 sı anonim şirketlere ve %9.6 i devlete aittir. Ancak bu kuruluşlardaki sermaye ve emeğin sadece %15 i

Türklerde olup, geri kalan %85 yabancıların ve azılığın elindedir.Ülkede demir çelik ve şeker fabrikaları kurulmamıştır.

Sanayi üretiminin ülkenin tüketimini karşılama oranları ise; değirmencilik %59 makarna üretimi %93 , konservecilik %43,9, tuğla üretimi %32, 1 çimento %69,8 deri %40,2, marangozluk%41,2 , yün ipliği %20,6, pamuklu dokuma %9,5, yağ üretimi %4, sabun üretimi %3,1 dir. Savaş yıllarında Ankara Hükümetinin 1922 yılında yaptırmış olduğu sayıma göre tekstil, deri işletme, metalürji, ağaç ve marangoz işleri, gıda ,gömlek v.b alanlarda faaliyette bulunan işyeri sayısı 32.721 olup buralarda 75.411 işçi çalışmaktadır.Bu işyerleri Ankara'nın kontrolünde olan yerleşim yerlerinde olup; İzmir,Bursa, Adana, İstanbul gibi şehirler bu sayımın dışında bırakılmıştır.

Osmanlı İmparatorluğu'nda XX. Yüzyılın başlarında önemli miktarlarda maden üretilmektedir. Sanayinin ve gemilerin yakıt ihtiyacından dolayı en fazla kömür üretilmektedir. 1914 yılındaki kömür üretimi 651.200 tondur. Kömürün dışında simli kurşun krom, boraks ve bakır üretimi de yapılmaktadır.

Maden üretiminin %20,11 i Türk, %4,61 i azınlık, %75 i yabancıların elindedir. Fransız, İngiliz ve Alman sermaye sahipleri madencilik alanında Türkiye'de 2.469.000 TL sermayeye sahip olup,3.557.00 TL yatırım yapmışlardır. Bu miktarın 2.852.000 L si Fransızlara 495.000 L sı İngilizlere, 210.000 L sı Almanlara aittir.En büyük yabancı işletme 1.860.000 L yatırım yapılan Ereğli Maden Şirkettir.

Ülkede 1914 tarihi itibariyle 4.742.251 hektarlık bir alanda tarım yapılmaktadır. Bu alanın 2.337.425 hektarı buğday 1.109.462 hektarı arpa üretimi için ayrılmıştır.Diğer tarım ürünleri de dikkate alındığında 26 çeşit tarım ürününün üretim miktarı 14.882.000 tondur. Bu miktar içinde buğday 4.009.224 ton, arpa 1.785.647 ton , mısır 537.239 ton, kuru fasulye 40.538 ton, soğan 80.236 ton haşhaş 14.842 tondur.

Meyve üretimin de ise üzüm 1.543.578 ton, incir 67.140 ton Antepfıstığı 1105 ton, kestane 10.665 tondur.

Çeşitli ürünlerin üretim miktarları da; zeytin 89 702 ton, süt üretimi 1014 623 ton, yumurta 767 532 000 adet, arı kovanı 964 402 adet, bal üretimi 3 974 ton, koyun derisi üretimi 3 133 000 adet, sığır derisi üretimi 372 000 adet, yapağı üretimi 16 735 000 tondur.

Hayvan sayıları ise; at 626 000, katır 80 000, eşek 9 360, deve 96 000, sığır 5 029 000, koyun 14 888 000, domuz 37 000' dir.

XXI.yy'ın ortalarından itibaren Batılılarla yapılan Ticaret Antlaşmaları ile Osmanlı Devleti yabancı ülkelerin pazarı haline gelmiştir.1914 yılındaki dış ticaret istatistiklerine göre Osmanlı dış ticaret bileşimi aşağıda gösterilmiştir.

İthalat

%59.4 Sanayi Ürünleri (çoğunlukla tüketim malları)

%25 Tahıllar

%7 Hammaddeler

%8.6 Diğer maddeler

İhracat

%45 Tahıllar

%38.4 Hammaddeler

%13 Bazı mamul maddeler

%3.6 Diğer maddeler

İmparatorluğun dış ticaret ilişkilerinde İngiltere daima başı çekerken, Almanya,Avusturya ve Fransa da oldukça önemli paylara sahiptirler. İngiltere'ye yapılan ihracat 4.951.000 sterlindir.Devletin ticaret açığı 1913-1914 itibari ile 20, 242 000 lira olup, Devlet 21,6 milyon L ihracat, 41,42 milyon L ithalat

yapmaktadır.Dış ticaret açığı bilhassa 1900 yılından itibaren artma eğilimine girer.1900 yılında indeksi 100 kabul edersek 1914 'de %226.1 olmuştur.

Osmanlı Devletinin bütçe gelir tahmini 1909 - 10 yılı 25078000 L , 1918- 19 yılı 42 397 000 L dır.Gider tahmini ise 1910 yılı 30 539 000 L, 1918 - 19 yılı 60 146 000 Lira dır.

On yıl içerisinde tahmini bütçe açığı 5,467 000 L dan 17 760 000 L ya çıkmıştır. Duyun-i Umumiyenin hesaplarına göre 1918 - 19 yılında gerçek açık 94,5 milyon L dır.Osmanlı Hükümeti bu açıkları vergileri zamlandırarak, hazine tahvili çıkartarak ve borçlanmalar ile kapatmaya çalışır. 1918 - 19 yılında Mecliste kabul edilen borçlanma rakamı 136,888 000 Lira dır.

I. Dünya Savaşında bütçe içi ve dışı harcamalar dikkate alındığında toplam maliyet 400 000 lira civarındadır. Bu harcama alelade ve fevkalade bütçelerde Almanya ve Avusturya - Macaristan İmparatorluklarında yapılan para ve malzeme transferleri ile tahvillerden bedeli ödenmeyen hizmetlerden karşılanmaya çalışılmıştır.

Masraflarla ilgili olarak Almanya'dan 56.1 milyon L , Avusturya'dan 8.5 milyon L alındığı gibi harp malzemesi şeklinde 37.8 milyon L yardımda bulunmuşlardır. Bu dönemde Düyun-i Umumiyenin borçları ödenmemiştir.

1918 yılı itibari ile tedavüldeki para miktarı 161 milyon liradır.Mütareke döneminde ve Kurtuluş Savaşı yıllarında para basılmamıştır. 1919 yılında dolar 79.18 kuruş, sterlin 358 kuruş Fransız frangı 11.41 kuruştur.. Savaş yıllarında dolar 152,5 kuruşa, sterlin 759 kuruşa yükselir.Para basılmamasına rağmen dolar ve sterlinin yükselmesinin nedeni Milletlerarası piyasalardaki geçerlilikleridir.

Osmanlı Devleti Kırım Savaşı'ndan sonra sürekli borçlanmış 1874-1875 yılına gelindiğinde borçlarını ödeyemez duruma gelmiştir. 1881 yılında hamillerin temsilcileriyle İstanbul da yapılan toplantılar sonunda "Muharrem Kararnamesi" ilan edilir.

Kararnameyle borçların ödenmesi için Duyun-i Umumiye İdaresi kurulmuş ve borçlarda indirime gidilmiştir.

Düyun-i Umumiye 1882-1914 yılları arasında borç faizi olarak 124.000.000 sterlin ödemede bulunur.1914 yılı itibariyle borçlarının %40 nı faizlerin %80 ini öder.Gelir kaynaklarını artırabilmek için projeler hazırlar.

1881 yılında Düyun-i Umumiye İdaresine bırakılan tütün tekeli bu kurum tarafından 1882 yılında Fransızlar tarafından kurulan Reji İdaresine yıllık 750.000 lira ödenmesi şartıyla 30 yıl süreyle devredilmiştir.

Düyun-i Umumiye'den Osmanlı Hükümetine 1903 ila 1914 yılları arasında aktarılan net miktar 3.331.597 L dır.Bu rakam idarenin elde ettiği gelirin üçte biridir. Düyun-i Umumiye kendisine ödenen gelirin %60ını itfalarda, %40 ise ikramiyeli Osmanlı tahvillerinde kullanmıştır.Kurum İlk baştaki yetkilerini aşarak denetimini Avrupa ülkelerinin diğer alacaklarını da kapsayacak biçimde yaygınlaştırmış, Osmanlı Bankasıyla birlikte emperyalizmin Osmanlı İmparatorluğu içindeki iki temel direğinden biri haline gelmiştir.Böylelikle İdare yabancı sermaye ile Hükümet arasında aracı durumuna yükselmiştir.

Düyun-i Umumiye idaresinin 1911-1912 yılı gayri safi geliri 8.160.000 L dır.Bu meblağ İmparatorluğun toplam gelirin üçte birini oluşturmaktadır.

Mondros Mütarekesinden sonra ortaya çıkan Kuvayi Milliye'nin masrafları Müdafa-i Hukuk Cemiyetleri tarafından karşılanmıştır..

Kuvayi Milliye halkın yaptığı ayni ve nakdi teberrularla ,düşmandan ele geçirilen ganimetlerle, depolardan alınan silah ve mühimmatlarla, milli cemiyetlerin topladığı yardımlarla finanse edilmiştir.

Sivas Kongresi sonrasında oluşturulan Heyet-i Temsiliye 12 Eylül 1919 günü görevine başlamış ve T.B.M.M nin açılışına kadar Geçici Hükümet olarak Sivas'ta ve Ankara'da önemli çalışmalar yapmıştır. İstanbul Hükümeti ile yapılan Amasya görüşmelerinden sonra son Osmanlı Mebuslar Meclisi 12 Ocak 1920 günü çalışmalarına başlamış ve Meclis öncelikle Misak-ı Milli'yi kabul ve ilan etmiştir.

Misak-ı Milli Osmanlı İmparatorluğu'nda Türk milletinin yaşadığı yaklaşık 1 000 000 km² genişliğindeki bir toprak parçasının bölünmez bütünlüğünü ve bağımsızlığını öngörmektedir. Fakat alınan bu karar emperyalistlerin işine gelmemiş Mebusan Meclisi kapatılmıştır. Bu olaydan sonra Ankara da 23 Nisan 1920 günü Büyük Millet Meclisi açılmıştır.

B.M.M., Kuvayi Milliye'nin finansmanı için önemli çalışmalar yapmıştır. İstanbul'un Mart 1920 de işgal edilmesi ile artık Milli bütçeyi hazırlama işi Büyük Millet Meclisine aittir. Kurtuluş Savaşı'nın finansmanı için kullanılan araçlardan birisi de bütçe olmuştur. İlk bütçe 1920 yılında düzenlenmiştir.

Savaş sırasında dış yardımlar da önemlidir. Sovyetler Birliği B.M.M Hükümetine 1920 yılı ortalarından itibaren yardım elini uzatır. 1920 yılı Ağustos ayından 1922 yılı Mayıs ayına kadar bu ülkeden Türkiye'ye 11 milyon altın Ruble ve 100 000 Osmanlı altını tutarında yardım ulaştırıldığı gibi silah ve cephane yardımı da yapılmıştır.

Sovyetler tüfek , makineli tüfek , süngü, piyadesi ağır ve hafif makineli tüfek ,mavzer cephanesi , top , top mermisi, uçak motoru ,süvari kılıcı, gaz maskesi, telsiz telgraf istasyonu ve iki adet destroyer teslim etmişlerdir.

Sovyet yardımı Kurtuluş Savaşı'nın kazanılmasında önemli rol oynamıştır. Çünkü Sovyetlerden alınan tüfekler Kurtuluş Savaşı süresince kullanılan tüfek adedinin dörtte birini toplar üçte birini oluşturduğu gibi savaş süresince kullanılan mermi sayısının çok çok üzerinde mermi yardımında bulunmuşlardır.

Fransızlarla yapılan Ankara Antlaşması'ndan sonra Fransızlar 10089 tüfek 1500 sandık mermi ve uçabilir durumdaki 10 uçağı Ankara Hükümetine teslim etmiştir.

Almanya'dan ve İtalya'dan silah ve mühimmat temin edilmiştir. Almanlar ayrıca 26 uçak göndermiştir.

Mali çalışmaların yanı sıra çeşitli ekonomik faaliyetlerde de bulunulmuştur. Milli mücadele yıllarında Ankara Hükümeti İktisat Bankası vasıtasıyla sanayi istatistiği

hazırlamıştır. 1922 yılı itibariyle çeşitli alanlarda faaliyette bulunan iş yeri sayısı 32721'dür.

Tüm bu sayısal veriler ve dış yardımların açıkça belirtilmesinden sonra Milli Mücadele'nin aslında hem İşgal devletlerine karşı hem de işgal devletlerinden yana politika izleyen ve Milli Mücadelecileri vatan haini ilan eden İstanbul hükümetine karşı verildiği açıkça söylenebilir.

Milli Mücadele taraftarları ayrıca ülkenin kurtuluşunu Amerika,İngiltere gibi devletlere sığınmakta bulan mandacılara,himayecilere karşı da mücadele etmişlerdir.

Milli Mücadele'nin siyasal,politik ve askeri zorluklarını bir tarafa bırakırsak asıl önemli sorun dünya ekonomisini yönlendiren sanayileşmelerini tamamlamış olan işgal devletlerinin karşısına Birinci Dünya Savaşı'ndan sonra tamamen bozulmuş ve tam manasıyla sömürgeleşmiş bir ekonomiyle çıkma sorunudur.

Milli Mücadele için gerekli olan her türlü teçhizat,mühimmat,tersane,fabrika gibi olmazsa olmaz ekonomik gerekliliklerin nasıl sağlandığı sorunu bu çalışma içerisinde verilerle açıklanmaya çalışılmıştır.

Milli Mücadele içerisinde ekonomik olarak karşımıza çıkan en önemli sorun savaş için gerekli hazırlıkların tamamlanmasında gerekli olan nakdi para ve silah, mühimmat sorunudur.

Birinci Dünya Savaşı'ndan yenik çıkan Osmanlı İmparatorluğunun savaş sanayisi çökmüş durumda olduğu gibi Mondros'la birlikte elde kalan silahlarda işgal devletlerinin kontrolü altında kaldığından mücadelenin hangi teçhizatla yapılacağı gerekli silah ve diğer askeri teçhizatların nasıl sağlanacağı baş sorunlardan biri olmuştur.Bu nokta da dış yardımlar devreye girmiştir.

Milli Mücadele'nin dönüm noktası olan Sakarya Meydan Muharebesi ve Büyük Taarruz'un finansmanının sağlanması için Tekalif-i Milliye Emirleri devreye girmiş ve milletin elinde bulunan tüm kaynaklar Milli Mücadele için seferber edilmiştir.

Mücadele içerisinde dikkat çeken en önemli noktalardan biri Ankara Hükümetinin kurulmasının ardından bir gelir gider hesabının tutulmaya başlamasıdır. Bu bütçe çalışmasının önemi şudur ,gerçekleştirilecek savaş bir isyan niteliğinden çok bir devletin mücadelesi kimliği taşımıştır.

Milli Mücadele içerisinde girilen her savaş için ayrı ayrı avans kanunları çıkartılmış yıllar itibariyle bütçe çalışması yapılmıştır.Bu çalışmalar ülkenin elinde ki tüm mali kaynakların sonuna kadar akılcı bir şekilde kullanılmasını kolaylaştırmıştır.

Bu mücadele emperyalist bir işgal karşısında öz kaynakların ve millet iradesinin bir araya getirilerek kullanılmasıyla finanse edilerek kazanılmış bir savaştır.

Ayrıca ülke savaş durumunda olmasına ve yepyeni bir devlet kurulmasına rağmen mali disiplin mümkün olduğu kadar elden bırakılmamaya çalışılmıştır.

KAYNAKÇA

- AKDAĞ, Mustafa; Türkiye'nin İktisadi ve İçtimai Tarihi Cilt II., Ankara, 1971
- AKDAĞ, Mustafa; Türk Halkının Dirlik ve Düzenle Kavgası, Ankara, 1975
- AKYÜZ, Yahya; Türk Kurtuluş Savaşı ve Fransız Kamuoyu (1919-1922), Ankara 1975
- ARMAOĞLU, Fahir ; Siyasi Tarih (1789-1960)Ankara, 1975
- ARSAN, Nimet, Atatürk'ün Tamim, Telgraf ve Beyannameleri IV.(1919-1938), Ankara, 1964
- Askeri Fabrikalar Tarihçesi, Ankara, 1940
- AŞKIN, Vehbi Cem; Sivas Kongresi, Ankara, 1969
- ATATÜRK, Mustafa Kemal, Nutuk, Ankara
- ATAY, Falih R.;Çankaya, İstanbul, 1980
- AVCIOĞLU, Doğan; Türkiye'nin Düzeni, Ankara,1968
- AVCIOĞLU, Doğan; Milli Kurtuluş Tarihi, 1838'den 1995'e, İstanbul, 1979
- AYBARS, Ergün; İstiklal Mahkemeleri, C.I,II (1920-1927), İzmir 1983
- AYDEMİR,Şevket Süreyya; Makedonya'dan Orta Asya'ya Enver Paşa, Cilt III, İst.,1992
- AYNIZADE , Hasan Tahsin; İlm-i Mali ve Maliye Kanunları, İstanbul, 1933
- BAYAR, Celal; Ben de Yazdım, Milli Mücadeleye Gidiş, Cilt V, İstanbul, 1966
- BERKSAN, Nazım; Yol Davamız Dün, Bugün, Yarın, Ankara, 1951
- BIYIKLIOĞLU, Tefik; Atatürk Anadolu'da (1919-1921), Ankara, 1981
- CEBESÖY, Ali Fuat; Milli Mücadele Hatıraları, C.I, İstanbul , 1953
- CEBESÖY, Ali Fuat; Moskova Hatıraları, İstanbul 1955
- CİN, Halil; Miri Arazi ve Bu Arazinin Mülk Haline Dönüşümü, Ankara, 1969
- Cumhuriyetimizin 50. yılında Türk Silahlı Kuvvetleri, Ankara, 1973

ÇAVDAR, Tevfik; Milli Mücadele Başlarken Sayılarla Vaziyet ve Manzara-i Umumiye, İstanbul, 1971

DURSUNOĞLU, Cevat, Milli Mücadelede Erzurum, İstanbul, 1987

DURU, Cihan ; Turan Kemal; Öngenoğlu Abdurrahman, Atatürk Döneminde Maliye Politikası, Ankara 1982

ELDEM, Vedat; Mütareke ve Milli Mücadele Yıllarında Osmanlı İmparatorluğu Ekonomisi, Ankara, 1973

EMİROĞLU , Cezmi ;Türkiye’ de Vergi Sistemi, Vasıtasız Vergiler, Ankara, 1932

EMİROĞLU , Cezmi ; Vasıtalı Vergiler, Ankara, 1932

ERÇİN , Cezmi; Vasıtasız Vergiler, Ankara,1936

ERİKHAN, Celal, Komutan Atatürk, Ankara 1972

GÖNLÜBOL M., SAR, Cem; Olaylarla Türk Dış Politikası (1919-1973)Ankara-1974

GÜRAN, Tevfik; Osmanlı Devleti Tarım İstatistikleri 1909,1913 ve 1914, D.İ.E Yay.,Ankara, 1997

GÜRAN, Tevfik; Osmanlı Devleti’nin İlk İstatistik Yıllığı, 1897, DİE Yay, Ankara 1997

GÜRSOY, Bedri; Kamusal Maliye Cilt II, Bütçe, Ankara, 1981

İĞDEMİR, Uğur; Sivas Kongresi Tutanakları, Ankara, 1969

İLKİN, Akın; Atatürk Dönemi Sanayi Politikası, İstanbul, 1981

İNALCIK, Halil; Osmanlı’da İstatistik Metodu Kullanıldı mı? "Osmanlı Devleti’nde Bilgi ve İstatistik" , D.İ.E Yay.,Ankara, 2000

JAESCHKE, G., Kurtuluş Savaşı ile İlgili İngiliz Belgeleri, Ankara 1971

KARABEKİR, Kazım; İstiklal Harbimiz, İstanbul, 1960

KARAL, E. Ziya; 1- Osmanlı Tarihi C.IV, C.V, C.VI, C.VII, C.VIII, Ankara, 1977

KARAMURSEL ,Ziya; Osmanlı Maliye Tarihi Hakkında Tetkitler, T.T.K Yay., Ankara, 1940

KAZGAN, Haydar; Atatürk Döneminde Tarım Politikası, Türkiye Ekonomisi Semineri, İstanbul, 1981

KOCAOĞLU,Osman; Rus yardımının içyüzü; Yakın Tarihimiz Dergisi 1962

KOCATÜRK, Utkan; Atatürk ve Türkiye Cumhuriyeti Tarihi Kronolojisi, 1918-1938 Ankara 1983

KURAT, Aktes, Nimet;Türkiye ve Rusya XVIII. Yüzyıl sonundan Kurtuluş Savaşı'na kadar Türk-Rus ilişkileri (1798-1919)Ankara 1970

KUTAY, Cemal; Türkiye İstiklal Harbi ve Mücadeleleri Tarihi, İstanbul, 1961

MEARS, E.G., Modern Turkey, New York, 1924

MORAWITZ, Charles; Türkiye Maliyesi, Derleyen: Maliye Teftiş Kurulu, Ankara, 1979

MÜDERRİSOĞLU , Alptekin; Kurtuluş Savaşı'nın Mali Kaynakları, Ankara, 1990

ÖKÇÜN, A. Gündüz; Osmanlı Sanayii, 1913-1915 Yılları Sanayii İstatistiği, DİE Yayını, Ankara, 1997

ÖKÇÜN, A. Gündüz;Tarımda Çalışma ve Ekme Yükümlülüğü (Mükellefiyyet-i Ziraiye) Belgeler 1919-1922, Ankara, 1963

ÖZEL, Oktay; Avarız ve Cizye Defteri, Osmanlı Devletinde Bilgi ve İstatistikler D.İ.E.Yay., Ankara 2000

PAKALIN, M. Zeki; Maliye Teşkilatı Tarihi (1442-1930), Cilt 4, Ankara, 1978

PAMUK, Şevket; Osmanlı'da Para Ve Enflasyon İstanbul ve Diğer Kentlerde 500 Yıllık Fiyatlar ve Ücretler 1469-1998, DİE. Yay., Ankara, 2000

PAMUK, Şevket; 19. Y.Y. Osmanlı Dış Ticareti, DİE. Yay, Ankara, 1995

PELİN, Fazıl; Finans İlmi ve Finansal Kanunlar, İstanbul, 1994

SARÇ, Ömer Celal; Ziraat ve Sanayi Siyaseti, İstanbul, 1934

SARÇ, Ömer Celal;Tanzimat ve Sanayimiz, Cilt 1, İstanbul, 1943

SARIHAN, Zeki ; Kurtuluş Savaşı Günlüğü, II, Ankara, 1984

- SAYAR, Nihad S; Türkiye İmparatorluk Dönemi, Siyasi,Askeri, İdari ve Mali Olayları, İstanbul, 1978**
- Selahattin Adil Paşa'nın Hatıraları, Hayat Mücadeleleri, İstanbul ,1982**
- SELEK, Sabahattin, Anadolu İhtilali Cilt 1, İstanbul, 1966**
- SİNHA, R.K.; Mustafa Kemal ve Mahatma Gandi, İstanbul, 1972**
- ŞAPOLYO, Enver Behnan; " Atatürk ve Üç Kılıç" Türk Kültürü Dergisi, sayı 37, Kasım 1965**
- TANSEL,Selahattin;Mondros'tan Mudanya'ya Kadar,C.IV,İstanbul, 1991**
- TENGİRŞENK, Y.K.; Vatan Hizmetinde, İstanbul, 1967**
- TÖKİN, İ. H; İktisadi ve İçtimai Türkiye, Rakamlarla Türkiye'de Sanayi, İstatistik Gen. Müd. Yay., Ankara, 1946**
- TURAN ,Kemal; Atatürk Dönemi Maliye Politikasında Tarım Kesiminin Yeri, Maliye Dergisi, Ekim 1981**
- Türkiye İstiklal ve Hürriyet Mücadeleleri Tarihi, Cilt 19**
- Türk Silahlı Kuvvetleri Tarihi, T.B.M.M. Hükümeti Dönemi IV. Cilt I., Kasım, Ankara 1984**
- URAS, Esat; Tarihte Ermeniler ve Ermeni Meselesi, Ankara, 1950**
- ÜÇÖK ,Coşkun; Osmanlı Devlet Teşkilatında Tımarlar, Ankara Üniv. Hukuk Fak., Der.C.2, Ankara, 1973**
- ÜLMAN, A.Haluk; 1.Dünya Savaşı'na Giden Yol ve Savaş, Ankara, 1973**
- VELAY, A Du ; Türkiye Maliye Tarihi, Ankara,1978**
- YAMAN, Emin Ahmet; Kurtuluş Savaşı Ekonomisi ve Maliyesi, Ankara, 1993**
- YAŞA, Memduh; Cumhuriyet Dönemi Türkiye Ekonomisi (1923-1978), İstanbul, 1980**
- YERASİMOS, Stefanos; Az Gelişmişlik Sürecinde Türkiye,İstanbul, 1987**
- YERASİMOS, Stefanos;Türk-Sovyet İlişkileri; Ekim Devriminden Milli Mücadeleye, İstanbul 1979**

TÜRKİYE BÜYÜK MİLLET MECLİSİ TUTANAKLARI

T.B.M.M Zabıt Ceridesi; Cilt 1, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1959
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; Cilt 2, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1981
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; Cilt 3, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1981
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; Cilt 4, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1981
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; Cilt 5, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1981
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 6, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1943
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 7, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1944
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 8, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1945
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 9, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1954
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 10, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1958
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 11, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1958
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 12, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1958
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 13, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1958
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 14, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1958
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 15, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1958
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 16, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1958
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 17, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1958
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 18, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1959
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 19, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1959
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 20, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1959
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 21, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1959
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 22, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1959
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 23, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1960
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 24, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1960
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 25, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1960
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 26, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1960
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 27, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1960
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 28, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1961
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.1, Cilt 29, T.B.M.M si Matbaası, Ankara 1961
T.B.M.M Zabıt Ceridesi; D.2, Cilt 2, T.B.M.M si Matbaası, Ankara

T.B.M.M. Gizli Celse Zabıtları, Devre I, Cilt II, İş Bankası Yayınları, Ankara, 1985

KANUNLAR KARARNAMELER

DÜSTUR; Üçüncü Tertip, Cilt 1.2.3.4. İstanbul, 1929

DÜSTUR; Üçüncü Tertip, Cilt 5. İstanbul, 1931

DEVLET İSTATİSTİK ENSTİTÜSÜ YAYINLARI

Türkiye'de Toplumsal ve Ekonomik Gelişmenin 50 Yılı (Komisyon Yay.,Ankara, 1973)

DERGİLER VE GAZETELER

Açıksöz

Hakimiyet-i Milliye

Maliye Mecmuası

Maliye Bülteni

Yakın Tarihimiz

ARŞİVLER

ATASE Arşivi

İSH 19, K.1539, Belge: 52-2, 52-3, 52-4, 52-5, 52-6, 52-7, 52-8, 52-9, 52-10, 52-11, 52-42, 52-43

İSH 19, K.1538, Belge: 26-1, 26-3, 26-4, 26-5, 26-8, 26-9, 26-10, 26-11, 26-12